

ŠÉFREDAKTOR
ROBERT SCHUSTER
ÚVODNÍKY, KOMENTÁŘE
ZDENĚK ZBOŘIL
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

PŘEDSEDA: OTTO PICK
VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,
PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,
JIŘÍ FÁREK, RADEK KHOL,
PETR KRATOCHVÍL, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ,
PETR LEBEDA, PAVEL MÁŠA,
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
MICHAEL ROMANCOV,
JIŘÍ SCHNEIDER, PAVEL SVOBODA,
IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ,
FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,
TOMÁŠ VESELÝ, ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 39,50 Kč. Předplatné na rok činí 380 Kč, ve Slovenské republice 711 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: Herslova@lkpermanent.sk. www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačovin povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 10/2006 ROČNÍK XXX

STR.

Světozor	2
Globalizace a občanské ctnosti / -zz-	3
GLOBALIZACE A JEJÍ VÝZVY	
GLOBALIZACE ANEB SVĚT JE PLACATÝ / Martin Ehl	4
GLOBALIZACE: HYPERPOPTÁVKA PO KOLEKTIVNÍCH AKCÍCH A DEFICIT SOCIÁLNÍHO KAPITÁLU / Václav Bělohradský	5
BRETTONWOODSKÉ INSTITUCE V GLOBALIZOVANÉM SVĚTOVÉM HOSPODÁŘSTVÍ / Jiří Fárek	9
GLOBALIZACE TERORISMU: STARONOVÝ FENOMÉN / Jan Závěšický	13
MIGRACE JAKO GLOBÁLNÍ FENOMÉN / Robert Stojanov, Jiří Novosák, Tomáš Drobík, Tadeusz Siwek	15
ZEMĚMI SVĚTA	
ŠVÉDSKÉ PARLAMENTNÍ VOLBY 2006: HISTORICKÁ PORÁŽKA SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE / Miloš Brunclík	18
MAKEDONIE PO PARLAMENTNÍCH VOLBÁCH / Přemysl Rosůlek, Maciej Kaczorowski	20
PERSPEKTIVY A PROBLÉMY ZAMBIE / Jan Záhořík	23
EKONOMICKÝ OBZOR	
VIETNAMSKÁ EKONOMIKA: STARONOVÝ EKONOMICKÝ PARTNER ČR? / Jiří Kraft	25
VOLNÁ TRIBUNA	
CO JE A CO NENÍ VIDĚT V ROZVOJOVÝCH STATISTIKÁCH / Ondřej Horký	29
TERORISMUS A VÁLKY V DNEŠNÍM SVĚTĚ / Jan Eichler	32
GORBAČOV A ROZPAD SOVĚTSKÉHO IMPÉRIA / Pavel Grim	35
RECENZE	
REPREZENTACE ZÁJMŮ MENŠIN V EVROPSKÉ UNII / Marek Řezanka	37
POSTKAPITALISTICKÁ SPOLEČNOST / Bohumil Tesařík	39
VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	40

VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

Jihovýchodní dimenze Evropské unie ► *Rumunsko a Bulharsko na cestě do Unie*
► *Dosavadní bilance vstupních rozhovorů s Tureckem a Chorvatskem* ► *Česká politika vůči západnímu Balkánu: mýty a realita* ► *Postoj německé vlády k evropské ústavní smlouvě* ► *Evropská diplomacia: mýtus, alebo realita?* ► *Podněsteří na cestě do Ruska?*

1. – proběhl úspěšně test části budovaného amerického protiraketového deštníku nad Tichým oceánem.

3. – generální tajemník OSN Kofi

Annan oznámil v Teheránu, že Irán je připraven diplomaticky jednat o svém jaderném programu. Nehodlá však zatím zastavit obohacování uranu.

3. – američtí a iráčtí vojáci zatklí druhého nejvýznamnějšího muže irácké větve al-Káida Hamída Džumu Farise Suajdího.

4. – Súdán odmítl účast OSN na mírové misi v západním Dárfúru. Vyzval Africkou unii, aby její vojáci odešli ze země k 30. září, kdy končí jejich mise.

4. – Katar jako první arabská země slíbil poslat do Libanonu 200 až 300 vojáků.

5. – bylo zveřejněno, že izraelská vláda má v plánu postavit 700 nových domů ve dvou osadách u Jeruzaléma a Betléma na okupovaném západním břehu Jordánu, čímž vláda premiéra Olmerta částečně mění své rozhodnutí zastavit zde výstavbu.

5. – Dánsko zahájilo velkou protiteroristickou kampaň. Dosud bylo zatčeno devět nelegálních výrobků výbušnin.

5. – Bílý dům zveřejnil svou aktualizovanou protiteroristickou strategii, která poukazuje na významné úspěchy v boji proti globálnímu terorismu. Prezident George W. Bush varoval před přetrvávající teroristickou hrozbou. Muslimští radikálové podle něho chtějí proměnit svět v totalitní kalífát.

5. – ruský prezident Vladimir Putin zahájil návštěvu Jihoafrické republiky cestu po Africe. Po jednání s prezidentem Thabem Mbekim oznámil zájem jedné ruské společnosti investovat v JAR více než miliardu dolarů.

6. – prezident USA George W. Bush poprvé přiznal existenci tajných věznic CIA.

7. – katarská televize al-Džazíra odvysílala videonahrávku, z níž vyplývá, že Usáma bin Ládín se před teroristickými útoky 11. září 2001 sešel s některými únosci letadel a plánoval s nimi tuto akci.

7. – Tony Blair v televizním projevu oznámil svůj odchod z funkce do jednoho roku.

7. – Izrael zrušil vzdušnou a námořní blokádu Lisabonu.

7. – koaliční síly vedené USA podepsaly s iráckou vládou dohodu o předání velení nad iráckými ozbrojenými silami.

7. – slovenský premiér Robert Fico navštívil sídlo Evropské komise v Bruselu. Jednalo se o ochraně práv menšin a o pokračování ekonomických reforem. Podle části slovenského tisku Fico při návštěvě prolomil dosavadní neúvěru.

10. – mluvčí iráckého ministerstva zahraničí odmítl jakékoli předběžné podmínky pro jednání o jaderném programu a odmítl možnost, že by jeho země svůj jaderný program zastavila.

10. – se konaly první samostatné parlamentní volby v Černé Hoře. Vyhrála je Koalice pro Černou Horu premiéra Mila Đukanoviče, když získala 41 z 81 křesel.

11. – Evropská komise přiznala, že kvůli technickým potížím s centrální databází nelze zvládnout dohodnutý termín říjen 2007 k uplatnění schengenských dohod pro nové státy EU. Volný pohyb osob se má odložit o rok a půl.

14. – nový ukrajinský premiér Viktor Janukovyč na své první návštěvě v sídle Evropské komise prohlásil, že Ukrajina bude v dlouhodobém horizontu usilovat o členství v Evropské unii a v Severoatlantické alianci.

14. – polský ministr obrany Radosław Sikorský, který doprovázel premiéra Jaroslawa Kaczyńskiego na oficiální návštěvě v Spojených státech, prohlásil, že Polsko bude od USA požadovat dodatečné bezpečnostní záruky v případě, že na jeho území vznikne americká protiraketová základna.

14. – bylo oznámeno, že Polsko pošle do Afghánistánu od příštího roku další tisícovku vojáků. Zatím jich tam působí stovka.

14. – papež Benedikt XVI. zopakoval při svém projevu v německém Řezně kritický výrok byzantského císaře Manuela II. Paleologa o islámu, čímž vyvolal v islámském světě pobouření a řadu násilností. Omluvil se nejdříve nepřímo, 17. září přímo.

15. – japonský Nejvyšší soud zamítl odvolání Šokó Asahary, zakladatele a vůdce sekty Óm Šinrikjó, který byl odsouzen k trestu smrti za útok sárem v tokijském metru v roce 1995.

16. – v zemských volbách v Berlíně získala SPD 53, CDU 37 a Zelení 23 mandátů. V Meklenbursku-Předním Pomořansku bude mít SPD 23, CDU 22 a ultrapravicová Národnědemokratická strana šest mandátů.

17. – v parlamentních volbách ve Švédsku zvítězil pravostředový blok Aliance v čele s Fredrikem Reinfeldtem z Umírněné koaliční strany.

17. – byla zveřejněna nahrávka projevu maďarského premiéra Ference Gyurcsányho předneseného v květnu při neveřejném jednání strany. Premiér v něm přiznává, že v rámci předvolebního boje lhal o ekonomickém stavu země. Vzápětí se rozpoutaly demonstrace provázené násilnostmi včetně zničení části budovy televize. Bitky vyvolávalo 200–300 dobře organizovaných vandalů především z fotbalových klubů FTC a Dózsa. Opoziční strany FIDESZ a Maďarské demokratické fórum žádaly odstoupení Gyurcsányho z funkce, ten však odmítl.

18. – Vatikán oznámil, že otevře tajné archivy z let 1922–1939.

19. – thajská armáda provedla státní převrat, vyhlásila stanné právo a ustavila prozatímní vládu věrnou králi. Premiér Tchaksin Tsinaavatra byl v té době na zasedání Valného shromáždění OSN v New Yorku. Král 20. září schválil generála Sontiho Búnjaratkalina hlavou Rady pro politické reformy a 30. září prozatímní ústavu.

20. – Spolkový sněm schválil vyslání německých jednotek do mise Prozatímních sil OSN v Libanonu. Půjde maximálně o 2400 mužů.

20. – Šinzó Abe (51) se stal předsedou japonské Liberálnědemokratické strany, a tím de facto i novým premiérem po Džuničiró Koizumim.

21. – ministři zahraničí zemí Visegrádské čtyřky a pobaltských států se v New Yorku dohodli na vytvoření Koalice pro vízovou rovnoprávnost.

21. – polský premiér Jaroslaw Kaczyński se rozhodl ukončit spolupráci se

svým koaličním partnerem Andrzejem Lepperem z extremistické strany Sebeobrana a požádal prezidenta o Lepperovo odvolání z funkce vicepremiéra a ministra zemědělství. Lepper ostře kritizoval návrh státního rozpočtu a stavěl se proti vyslání polského kontingentu do Afghánistánu. Lepper byl odvolán z funkce 22. září.

22. – v Norsku byli zatčeni čtyři mladí muži pro podezření z přípravy bombových teroristických útoků proti izraelskému a americkému velvyslanectví.

23. – regionální francouzský deník L'Est Republicain s odvoláním na analýzu francouzské špiónáže DGSE uvedl, že Usáma bin Ládín podleh minulý měsíc tyfu. Zpráva nebyla potvrzena.

24. – novým estonským prezidentem se stal Toomas Hendrik Ilves.

24. – ve Švýcarsku se konalo referendum o zpřísnění pravidel pro udělování azylu a pobyt cizinců v zemi. Schváleno dvěma třetinami hlasujících.

26. – zpráva zveřejněná Evropskou komisí konstatovala, že Bulharsko a Rumunsko jsou připraveny stát se k 1. lednu 2007 členy EU.

27. – maďarský premiér Ferenc Gyurcsany se omluvil za projev, v němž přiznal, že v zájmu opětovného vítězství ve volbách poslední dva roky soustavně lhal o ekonomickém stavu země.

28. – Rusko pohrozilo Gruzii použitím všech dostupných prostředků, aby osvobodilo důstojníky ruské vojenské policie pro podezření ze špiónáže.

29. – poslankyně za polskou stranu Sebeobrana Renata Begerová podala trestní oznámení na dva představitele strany Právo a spravedlnost premiéra Jaroslawa Kaczyńskiego za to, že se pokoušeli získat její hlas pro vládní tábor nabídkou funkce náměstkyně ministra zemědělství.

30. – srbský parlament schválil ústavu, v níž je zahrnuta svrchovanost Srbska nad Kosovem.

30. – Izrael stáhl své vojáky z Libanonu.

30. – americký prezident George W. Bush podepsal novelu zákona, která prodlužuje platnost sankcí proti Iránu.

7. – bylo zveřejněno, že čeští agenti odhalili ruského špiona, který se snažil získat tajné informace o NATO a EU.

14. – český premiér Mirek Topolánek a slovenský premiér Robert Fico se při setkání v Bratislavě shodli, že je zapotřebí koordinovaný postup vůči

Evropské unii. Obě vlády trvají na tom, aby jejich země vstoupily do schengenského prostoru na podzim 2007.

15.–16. – prezidentem Visegrádské čtyřky Václav Klaus, László Sólyon, Lech Kaczyński a Ivan Gašparovič se na schůzce v Lánech shodli na tom, že schengenské dohody pro nováčky v EU by měly platit od podzimu příštího roku a podmínky pro přijetí eura mají být stejné jako pro staré země. Další prioritou čtyřky je zrušení vízové

povinnosti pro cesty do Spojených států.

18. – do České republiky přijel na oficiální návštěvu kambodžský král Norodom Sijhamoni, který studoval několik let v Československu.

18. – české velvyslanectví ve Washingtonu zahájilo mohutnou kampaň, v jejímž rámci zašle státisícům Českoameričanů v USA výzvu, aby ape-lovali na členy kongresu, aby se zaslali o zrušení víz pro Čechy.

25. – prezident Václav Klaus přiletěl na třídní návštěvu Mongolska. Předtím se zastavil v sibiřském Omsku. Během cesty po Asii prezident také navštívil Vietnam.

28. – soud v bahamském hlavním městě Nassau potvrdil, že Bahamy vydají Viktora Koženého do USA, kde je obžalován pro korupci při privatizaci v Ázerbájdžánu. Loňská žádost o vydání Koženého do Česka nebyla zatím soudou postoupena.

Globalizace a občanské ctnosti

Obavy o osud demokracie vedly alespoň v posledních dvou půlstoletích k nejrůznějším omylům a nedorozuměním, to v těch lepších případech, ale i k válkám, to v těch horších. K tomu vůbec nejhoršímu dochází, když jde o soupeření nedostatečně definovaných politických/sociálních entit. Bylo až opojně jednoduché vidět dějiny lidstva jako dějiny *třídních bojů* a nikdo se už příliš nezabýval tím, zda je možné definovat *třídu* pouze majetnickým vztahem k výrobním prostředkům, nebo možností těmito prostředky manipulovat.

Už trochu komplikovanější to bylo s národy a jejich státy, protože jen angličtina užívá pro slovo *národní* hned několika významově trochu odlišných ekvivalentů: *national, nationalistic, nation* ale i *popular, folk* a třeba *genetic*. Ale i pro stát je v angličtině kromě *state*, jako *body* politicky organizovaných lidí pod jedinou vládou, možné mluvit, třeba jako Thomas Hobbes, o *Commonwealthu, polity, country, community* a *nation*. *L'Etat national, populaire* nebo *ethnique* ve francouzštině je pak podobné jako ve španělštině, němčině, s malou italskou výjimkou *stato repubblica*. Ruské *narodnaja* a *nacionalnaja* se spojovalo se slovy *gosudarstvo, džržava* i *strana*, a to už jsme v zemi, o které můžeme vážně pochybovat, zda ještě je, z hlediska národnostního, ruská.

Kdybychom se vypravili na ještě nejistější půdu národních států v Asii, jistě by byli mnozí překvapeni, že nejen Čína a Číňané nám dělají potíže, zda lze jejich zemi pojmenovat jako stát či zemi, a kde vlastně všude leží. Tam, kde se mluví čínsky, nebo kam sahá moc čínských politiků nebo podnikatelů, obchodníků a finančníků? A to neuvádíme příklady ze zemí, kde národ vznikl nikoli vůlí lidu, ale rozhodnutím a přísahou malé skupiny ještě neobčanů a jejich *idea národní* je dodnes oporou jinak zcela heterogenního státního uspořádání. (Václav Bělohorský říká ve svém článku v tomto čísle MP a v odkazu na své autority, že *kritická množství se institucionalizují*.)

Po neúspěšném tažení pojmu *proletářský internacionalismus* dějinami devatenáctého a dvacátého století, jehož vytrácení se někteří viděli dokonce jako *konec dějin*, ve smyslu konce dějin znevlnění a nesvobody jednotlivce nebo nějaké society, se o právo na život přihlásil, a víme, že to bude zase jen dočasně, pojem *globalizace*. Paradoxní je, že používání tohoto slova odkazuje na celistvost, globál, souhrn všech jednotek a prvků, ale také na tvar zeměkoule, na kterou se dnes už umíme podívat prostřednictvím programů *dobývajících kosmos* z výšek stovek kilometrů, vně sféry života – biosféry.

Globalismus však není jen módním pojmenováním procesu nebo procesů, které tvoří součást našeho běžného každodenního trápení, a není jen výlučně ekonomickou nebo finanční záležitostí a přesouváním finančního kapitálu z místa na místo ve prospěch neviditelných, a proto veřejností nekontrolovatelných manipulátorů. Není to ani *imperialismus, jako nejvyšší stadium kapitalismu*, jak se dalo číst v knize autora publikujícího na začátku dvacátého století ve Velké Británii, od kterého tuto tezi převzal Lenin, a vlastně to ani není statisticky zjiřitelný soubor interaktivit různých subjektů, jak tvrdí o sto let později jiný britský autor.

Globalismus a globalizace jsou kromě exaktně spočítatelných a zjiřitelných komerčních úkonů a finančních operací také pojmy vyvolávající obavy a nedůvěru právě kvůli (svou podstatou) skrytým a utajovaným manipulacím. Dostávají se do konfliktu s uvážováním občanů o jejich místě ve světě a v *totalu* nebo *globálu* jsou tyto pojmy i praxe pocíťovány jako nebezpečí pro to, co podle některých politických myslitelů a politiků, trochu sentimentálně, ale nikoli jen ze zvyku, nazýváme občanskými ctnostmi.

Občanství a jeho ctnosti se dostávají do skoro přirozeného permanentního konfliktu s totálním nebo globálním chápáním věcí a myšlenek (z blízkosti sémantického obsahu obou slov až mrazí) a již citovaný filosof a sociolog říká, že *občanské ctnosti* tvoří, podobně jako *občanská důvěra, sociální kapitál*, tedy souhrn sdílených hodnot. K tomu pak dodává, že *...globalizace ale ničí primární pramen („dobrého“) sociálního kapitálu – národní stát, občanské náboženství, homogennost a kontinuitu trvalých společenství, a tím i interiorizované sdílené identity a citová a kulturní pouta, která byla předpokladem „pozitivních očekávání“ spolupráce mezi lidmi v minulém století*.

Podobně, byť poetičtěji a politicky naléhavěji, viděli takovou situaci autoři Komunistického manifestu v roce 1847, kteří si všimli toho, že (evropská) buržoazie *...uvrhla do chladných vod sobecké vypočítavosti (kosmopolitního kapitalismu) posvátnou bázeň náboženského vytržení, rytířského nadšení a šosácké sentimentality...proměnila osobní důstojnost člověka ve směnnou hodnotu a namísto nesčetných propůjčených a řádně nabytých svobod postavila „jedinou“ bezohledně chladnou svobodu obchodu*.

Vzdálenost od chladných vod kosmopolitního kapitalismu a nontransparentní globalizace není zas tak velká, abychom nemohli vidět, že jedním z důsledků konfliktu globalizace a sociálního kapitálu je resuscitace národních nebo náboženských společenství, etnicky a rasismem nebo xenofobií motivovaných uzavřených pospolitostí, kterým jsme se naučili nesprávně říkat extremistické.

Je tedy naše mezinárodní společenství nějakou novou politikou a mezinárodněpolitickou institucí, nebo je jen účelovým pokusem přenést manipulativní prvky aktuální globalizace do politiky, která je mimo jiné nejen způsobem vládnutí, ale často i ovládnutí těch druhých? Jsou občanské ctnosti v tak hlubokém konfliktu s globalizací, že je čas vysílat Mayday, když už je SOS trochu protoglobalizační? Nebo se obáváme zbytečně a může se stát, že celý problém zase někdo za něho vyřeší?

Chtěli jsme se v tomto čísle Mezinárodní politiky podívat na problém globalizace také z hlediska toho, jak zacházíme a jak rozumíme všemu, co s ním souvisí. Zda totiž jde jen o fenomén ekonomický, který jen aktuální politická rétorika oprostuje od jeho spirituálních a psychologických souvislostí a obav, nebo o jev, který má nějakou větší souvislost s tradičním chápáním účelu vzniku a organizace obcí a jejich občanů.

Občanské ctnosti jsou krásnou, i když ryze evropskou metaforou, kterou stojí za to čas od času připomenout, a to nejen politikům na nějakém konkrétním místě a v konkrétním historickém čase, ale i těm ostatním, občanům vědomým si své odpovědnosti. A jen tak na okraj, myslíme si, že mnozí občané jsou si svých ctností vědomi více než většina aktérů v mezinárodněpolitické aréně. Ta se nám pak jeví jako nic jiného než právě starořímská aréna, jeviště krvavých gladiátorských soubojů, nebo dokonce konzumace lidských bytostí divokými šelmami motivované dobovými idejemi.

Možná, že to, čemu dnes říkáme konflikt sociálního kapitálu s globalizací, zas není nic neobvyklého, a že lidé, ačkoli pro něj používali a používají různá pojmenování, stále zápolí s porozuměním stejným jevům, které je pronásledují od nepaměti a v nejrůznějších koutech světa. Jen čas od času se používají metafory a pojmy, které se zdají být trochu novější.

-zz-

zboril@iir.cz

Globalizace aneb Svět je placatý

Globalizace nemá definici. Má za to ale řadu odpůrců i stoupců a v posledních letech i řadu těch, kteří se jí zabývají profesionálně a udělali si z tohoto nejasně ohraničeného, avšak velmi bohatého tématu živobytí. Jedním z nich je americký novinář Thomas Friedman, který sklídl obrovský úspěch s knihou „Svět je placatý“ (The World is Flat), kde názorně dokazuje, co globalizace dokázala, a kde předkládá jednu z nejoriginálnějších definic globalizace.

MARTIN EHL

„Hrací pole se srovnává,“ cituje Friedman šéfa indické počítačové firmy Infosys Nandana Nilekaniho, který tak vysvětluje obrovský růst indického softwarového průmyslu, indických telefonních center a vůbec ekonomiky (kdysi) třetího světa, která v mnoha oborech už směle konkuruje rozvinutým zemím. „Proboha, on mi říká, že svět je placatý,“ diví se Friedman (Friedman, 2006: 7) a napsal o tomto tématu světový bestseller o pěti stech šedesáti stranách. Tvrdí v něm například, že díky globalizaci ohrožují nyní schopní a hůře placení Indové americká pracovní místa, že díky internetu a dalším prostředkům komunikace může v ekonomice nyní prakticky kdokoli konkurovat komukoli na světě. „Zplošťování“ světa způsobují mimo jiné nové způsoby elektronické komunikace, zajišťování práce zvenčí (outsourcing), snižování nákladů firem, zvyšování nároků na pracovníky, to všechno a mnoho dalších procesů ve stále se zrychlujícím tempu. Klíčem k úspěchu jsou znalosti, specializace a celoživotní vzdělávání. Tolik ve velké stručnosti názor jednoho z nejrespektovanějších analytiků globalizace posledních let.

V očích ekonomů se svět stal jedním velkým hřištěm, kde hranice států, jazykové bariéry, vzdálenosti a různé vzdělání přestávají hrát roli. Podle názoru některých teoretiků, například marxisty Immanuela Wallersteina, byl prvním „globalizátorem“ Kryštof Kolumbus, když objevil Ameriku a zařídil její zpřístupnění pro obchod, který se tak stal vsutku globálním. Jiní hovoří o globalizaci až s érou

velkých impérií, nad nimiž slunce nezapadá a kde obchod a jeho šíření bylo hlavním hnacím motorem. Podle dalších první velká éra globalizace skončila s první světovou válkou, kdy se právě tato impéria začala rozpadat.

Obchodníci a ekonomové začali jako první uvažovat a hlavně jednat globálně. Jako druzí a dlouho po nich přišli ekologové, kteří poprvé v šedesátých letech minulého století začali popisovat problémy ochrany životního prostředí jako záležitost celého lidstva. A moderní komunikace, především internet, způsobily, že až před deseti či patnácti lety začali globálně uvažovat i další, politici, filmoví režiséři, profesori vysokých škol, sociologové. Přišla éra akademicky popisované globalizace, která se mezitím plíživě prosazovala v jednom odvětví lidské činnosti za druhým (viz seznam literatury a zdrojů).

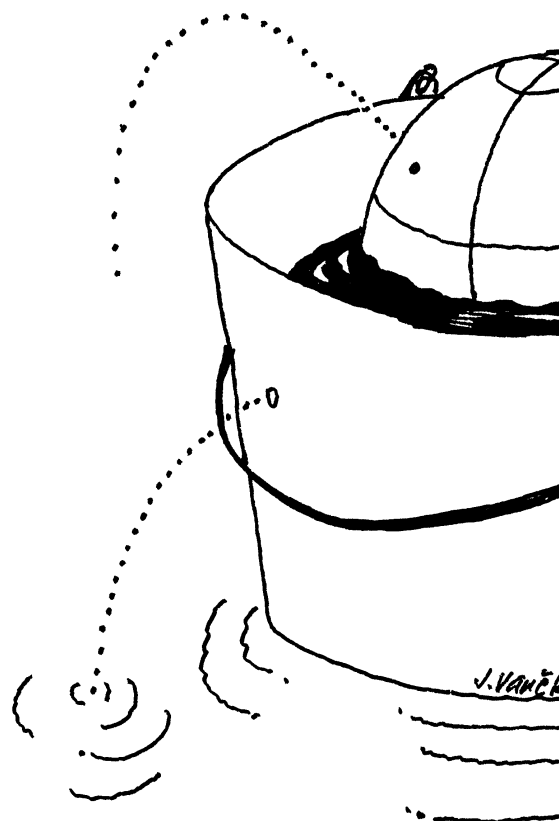
Slovo samotné se nejčastěji dále používá především v ekonomických souvislostech a vzhledem k růstu počtu odpůrců ekonomické globalizace i v souvislostech společenských, politických a sociálně ekonomických. Antiglobalisté většinou sami už přišli na to, že oni různé prostředky, které globalizace přinesla (email, internet, levnou leteckou dopravu), používají také, jejich protesty se přenesly do sféry politiky a ideologie, která jako by byla jednou z posledních oblastí, jež se snaží s globalizací vyrovnat. Už si také neříkají antiglobalisté, nepořádají spektakulární demonstrace plné násilí, ale spíš alterglobalisté, lidé, kteří se (zatím mar-

ně) snaží nalézt alternativu svobodnému globálnímu trhu, a zvláště jeho temnějším stránkám.

Co to tedy globalizace je? Jev, který obsahuje masovost (investic, konzumu, moderních technologií), individualizaci (komunikace, spotřeby), otevřenost (demokratizaci, volný trh, kritiku všeho předcházejícího), rychlost (přenosu informací, finančních toků) a neustálé prohlubování a rozšiřování výše zmíněného stále větší rychlostí. Asi nejjednodušeji by se globalizace dala charakterizovat jako neustále se rozšiřující schopnost levné komunikace lidí celého světa (internet, telefony, znalost jazyků, kultur, levné cestování), na kterou se přidávají různé nástavby: obchod, kulturní výměna nebo terorismus. Že toho všeho nejvíce, nejlépe a nejefektivněji využívají obchodníci a manažeři, je nabitelní. Ale nesmí se zapomenout, že globalizace nejsou jen čísla o růstu HDP a srovnávání průměrné mzdy v Česku a Malajsii.

Martin Ehl (1973) je vedoucím zahraniční rubriky Hospodářských novin a členem redakční rady Mezinárodní politiky.

martinehl@yahoo.com

Literatura:

- Pavel Barša, Ondřej Císař. 2004. Levice v postrevoluční době. CDK.
 Ulrich Beck. 2000. What is Globalization. Polity.
 Jagdish Bhagwati. 2004. In Defense of Globalization. Oxford University Press.
 Martin Ehl. 2001. Globalizace: pro a proti. Academia.
 Thomas L. Friedman. 2006. The World is Flat. The Globalized World in The Twenty-First Century. Penguin Books.
 Anthony Giddens. 2002. Runaway World. Profile Books.
 Ankie Hoogvelt. 2001 Globalization and the Postcolonial World. The New Political Economy of Development. Palgrave.
 Naomi Klein. 2005. No Logo. Argo.
 Radim Marada. 2003. Kultura protestu a politizace každodennosti. CDK.
 Joseph E. Stiglitz. 2002. Globalization and its discontents. W. W. Norton and Company.
 Martin Wolf. 2004. Why Globalization Works. Yale University Press.
 Fareed Zakaria. 2004. Budoucnost svobody. Academia.

Globalizace: hyperpoptávka po kolektivních akcích a deficit sociálního kapitálu

Od okamžiku, kdy pohled na Zemi ze satelitu se stal institucionalizovaným zdrojem informací o vývoji průmyslové civilizace, které racionální nebo „vzdělanostní“ společnost nemůže ignorovat, celá planeta se stala „common“, obecním pozemkem, to jest veřejným statkem. Tato nová viditelnost či zřetelnost vzájemné provázanosti všeho, co na povrchu Země žije – zkušenost, k níž nás technologické prostředí donutilo – zvyšuje závažně poptávku po veřejných statcích; a protože veřejné statky lze produkovat efektivně jen pomocí kolektivních akcí, roste prudce i poptávka po kolektivních akcích, po jejich promotorech a organizátorech a také po solidaritě, bez níž je nelze realizovat.

VÁCLAV BĚLOHRADSKÝ

Z toho ale plyne pesimistický závěr: vzhledem k tomu, že veřejné statky vyznačují dva konstitutivní rysy – nedělitelnost (když je dodán jednomu spotřebiteli, je k dispozici i všem ostatním) a nemožnost někomu z jeho užítku vyloučit (když svítí maják na obzoru, všechny lodě se mohou orientovat podle něj, vyloučit je z tohoto užítku je nemožné) – racionální jednatel maximalizuje svůj zisk jako černý pasažér (*free-rider*): neúčastní se kolektivní akce, protože nemůže být následně vyloučen z výhod, které přináší dostupnost veřejného statku (Olson 1965). Trh proto nemůže zaručit optimální produkci veřejných statků, jako je bezpečnost, kvalita životního prostředí, otevřenost společnosti, ani efektivní ochranu před veřejnými (nedo)statky, jako je například zamořený vzduch ve velkých městech nebo znečištěná voda řek a moří.

Globalizovaný trh multiplikuje veřejné (nedo)statky; k racionální redistribuci jejich důsledků je nutná globální kolektivní akce (nebo spíše dlouhá řada sřetězených kolektivních akcí, které mají lokální původ a globální dopad, heslo „globálně myslet, lokálně jednat“ znamená snažit se omezit negativní důsledky veřejných

(nedo)statků tam, kde jsou lidé jimi nejvíce zasaženi, ale v rámci nějaké sdílené „globální zelené strategie“, ale tržní racionalita nemotivuje jedince k účasti na kolektivních akcích. Nejvýznamnějším politickým aspektem globalizace je tak krize kolektivní racionality.

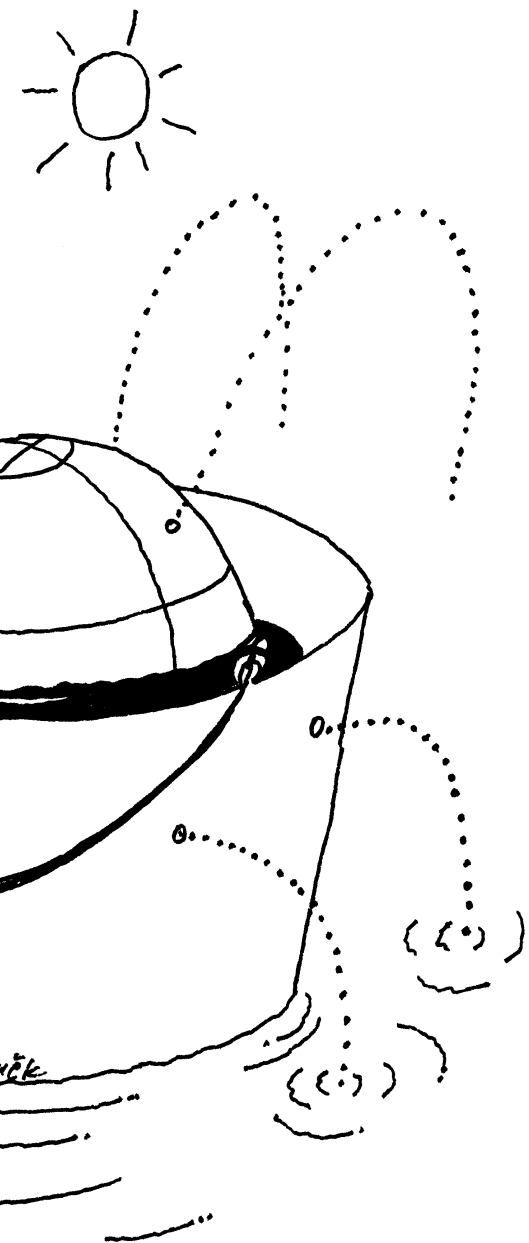
Průmyslové společnosti vstoupily do fáze „druhé modernosti“ (Beck 1999), v níž spíše než o sociální rovnost jde

a) o spravedlivou a udržitelnou distribuci rizik vyplývajících z „veřejných (nedo)statků“ a

b) o neúnosné důsledky suboptimální úrovně veřejných statků – tragickým příkladem budiž mobilita založená na soukromé vlastněném automobilu.

Příklady veřejných (nedo)statků jsou například ozónová díra, klimatické změny způsobené člověkem, zamořený vzduch ve velkých městech, tání ledovců v Antarktidě nebo znečištění podzemních vod. Negativní dopad veřejných (ne-do)statků se týká všech, nikdo nemůže „vystoupit ze společenství zamořených“ a například nedýchat otrávený vzduch nebo nepít znečištěnou vodu.

Globální veřejné (nedo)statky jsou stále větší a rozsáhlejší, rostou proto i masy „pasažérů z donucení“ (*forced-riders*).

GLOBALIZACE A JEJÍ VÝZVY

Pojmem „černý pasažér“ (*free-rider*) označujeme jedince, který se podílí na užítku z veřejného statku, aniž by přispěl ke kolektivní akci, která jej zajistila – například neplatí daně, ale využívá výhod veřejné bezpečnosti, všem přístupného školství a zdravotnictví, nezúčastnil se stávky, ale má užitek ze zvýšení mezd, které stávka přinesla, nezúčastnil se kolektivního čištění přímořských pláží, ale má užitek z jejich výsledků atd. Pojem „pasažér z donucení“ (*forced rider*) označuje naopak jedince, který je donucen podílet se na dělbě negativních důsledků, plynoucích z nějakého veřejného (nedo)statku, aniž by ale svým jednáním k němu přispíval nebo eventuálně měl z něho zisk – celé lidstvo například trpí negativními důsledky průmyslového růstu země G 8, zatímco zisk monopolizuje úzká oligarchie těch zemí.

Nejnáléhavější politická rozhodnutí se proto dnes týkají biologicky, politicky, sociálně a morálně udržitelného rozdělení důsledků veřejných (nedo)statků, to znamená rizik, která „vítězné“ ekonomiky přenášejí na všechny bytosti žijící na planetě Zemi. Ideologické principy, jež by takové přerozdělení měly legitimovat, jsou ale nejasné, sporné a jen málo sdílené občanskou společností.

Připomeňme si, že

- některé akce produkují soukromý užitek a mají veřejné náklady, zatímco jiné mají soukromé náklady a produkují veřejný užitek; náklady a užitek nejsou rozděleny mezi všechny jedince na základě nějakého výslovně přijatého a sdíleného kritéria spravedlnosti;

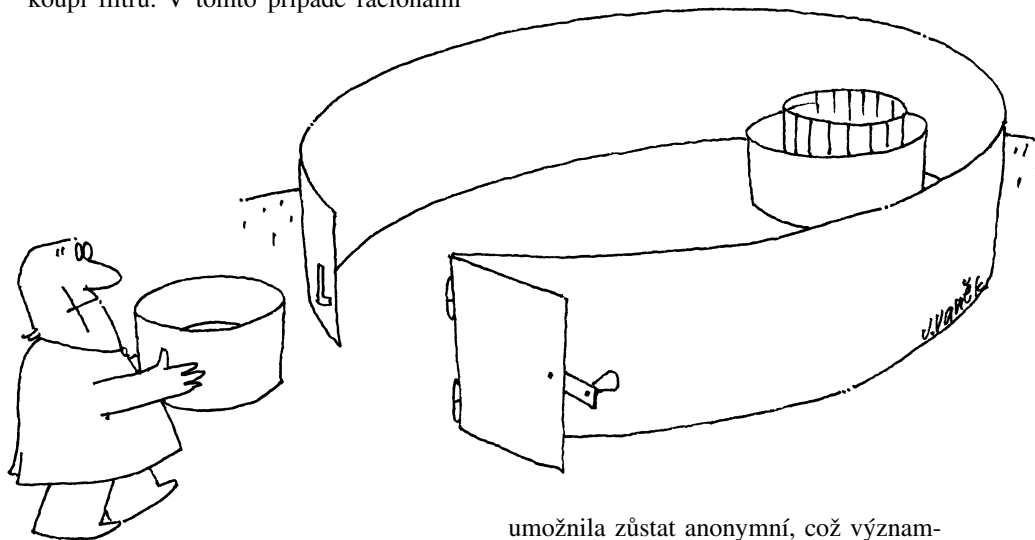
- platí obecně, že každý racionální jedinec má zájem kolektivizovat své náklady (rozdělit je mezi všechny členy kolektivity) a privatizovat zisk; každý racionální aktér maximalizuje svůj zisk, když všichni se podílejí na krytí jeho nákladů, ale zisk je jen jeho.

Z toho plyne, že, zaprvé, v tržní ekonomice náklady na veřejné statky budou vysoké, zatímco užitek z nich bude nízký; a že, zadruhé, bez kolektivní akce všichni jedinci se budou mít hůř, než by se měli, kdyby dokázali zorganizovat kolektivní akci.

Olson (1965) ukázal, že ve společnosti složené z racionálních jedinců, z nichž každý sleduje jen svůj vlastní prospěch, nikdo nebude jednat ve společném zájmu, pokud

- a) kolektivita není malá nebo
- b) neexistují pobídky nebo sankce schopné přimět jedince k tomu, aby jednali ve společném zájmu.

Představme si, že se obyvatelé postižené znečišťujícími emisemi z nějaké nedaleké továrny rozhodnou udělat sbírku na koupi filtru. V tomto případě racionální

jedinec maximalizuje svůj zisk jako „černý pasažér“ – z výhod, které přináší čistší ovzduší, nemůže být vyloučen, protože se jedná o veřejný statek – k dispozici jednomu je k dispozici všem. Abychom přiměli racionální egoisty k účasti na kolektivních akcích, je tedy třeba zavést pobídky a sankce různého typu. Přirozeně je možné v jistém smyslu poskytovat i veřejné bezpečí po kvótách – obyvatelé jisté čtvrti se mohou například rozhodnout si zaplatit soukromou policii, která nezasahuje za nějakou teritoriální hranici, avšak efektivnost „bezpečnosti“ nebude v tomto případě optimální, protože hranice čtvrti musí být chráněná a hlídána, svoboda pohybu je omezená, a to snižuje kvalitu života v celém městě.

Olson dělí skupiny na malé, střední a velké. V malých (nebo „privilegovaných“) skupinách je jedinec motivován k tomu, aby investoval do produkce veřejného statku, i když musí sám nést veškeré náklady. Hodnota statku je v tomto případě pro každého člena skupiny větší než náklady na něj vynaložené, to znamená $A_i = V_i - C > 0$, čili jedinec, který statek poskytl, z něj má zisk, protože hodnota statku pro každého jedince přesahuje výrobní náklady na něj. Když se rozměr skupiny (S_g) zvyšuje, sníží se jak objem podílu jednotlivce na statku, tak i zlomek (F_i) hodnoty statku pro skupinu (V_g), které připadá na jednotlivce – $F_i = V_i / V_g$.

Ve středně velké skupině žádný člen nemá z kolektivního statku natolik velkou výhodu, aby byl sám motivován k tomu ho poskytnout, skupina ale není na druhé straně tak velká, aby černému pasažérovi

umožnila zůstat anonymní, což významně zvyšuje pravděpodobnost, že všichni členové skupiny budou spolupracovat na realizaci kolektivního statku. Ve velkých (nebo „latentních“) skupinách je zisk pro jedince z dostupnosti veřejného statku nízký, zatímco náklady na organizaci kolektivní akce jsou vysoké, takže je málo pravděpodobné, že se dá do pohybu. V takových skupinách je podmínkou účasti jednotlivců na kolektivní akci produkující nějaký veřejný statek zavedení selektivních pobídek, sankcí nebo donucovacích prostředků.

Olson ukázal, že kolektivní akce jsou nepravděpodobné, přesto ale k nim neustále dochází – masové kolektivní akce jsou klíčovým aspektem dějin demokracie. Jak připomněl Hirschmann, ekonomové, politologové a sociologové začali vážně diskutovat Olsonovy pesimistické teorie koncem šedesátých let, tedy v době, v níž vypukly ohromující a nezapomenutelné kolektivní akce, které do hloubi proměnily západní demokracie – například hnutí na ochranu občanských práv černé menšiny ve Spojených státech, masové protesty studentů v květnu 1968 v Paříži a ve stejném roce za železnou oponou Pražské jaro. Olsonovy teze totiž neplatí o kolektivních akcích a hnutích, která mají náboženskou, ideologickou či morální inspiraci, nejsou racionální v ekonomickém smyslu, takže se jimi zabývá ne ekonomie, ale sociologie. Navíc demokratické vlády vynalezly a úspěšně zavedly celou řadu pobídek, prémie a sankcí, které se ukázaly být účinnou zárukou účasti občanů na kolektivních akcích, nutných k efektivní tvorbě a ochraně veřejných statků.

Pojem „kritického množství“

Jedním z nejužitečnějších příspěvků k lepšímu pochopení logiky kolektivní akce je pojem „kritického množství“, který zavedli američtí sociologové Marwell a Oliver (1993). Podle jejich teorie, kolektivní akce vyžaduje k úspěchu existenci „kritického množství“ jedinců, ochotných na sebe vzít počáteční náklady s rizikem, že se kolektivní akce nezdaří, že účast na ní bude malá a jejich investice bude promarněna. Pravděpodobnost, že kritické množství vznikne, je tím vyšší, čím je skupina, v níž se kolektivní akce rozbíhá, různorodější; je to proto, že různorodost zvyšuje pravděpodobnost, že se najde jedinec či menšina, která bude mít ekonomický nebo ideologický důvod k zahájení kolektivní akce. Kritická množství se často institucionalizují, jsou pak permanentně „v akci“, a tím zvyšují celkovou schopnost společnosti efektivně organizovat kolektivní akce různých druhů.

Nazvěme schopnost skupin efektivně produkovat a spravovat veřejné statky „kolektivní racionalita“; platí obecně, že růst kolektivní racionality vyžaduje „sociální kapitál“. Z různých významů, které pojmu „sociální kapitál“ připisuje současná sociologie, jsou rozhodující tyto dva:

- sociální kapitál jako *občanská důvěra* – tedy očekávání vzájemné spolupráce ze strany všech společenských aktérů;
- sociální kapitál jako „občanské ctnosti“, sdílené *morální hodnoty* v daném společenství, jako občanská politická kultura (*civiness*).

Když si představíme společnost jako kruhy, jež jdou od rodiny, přes příbuzenské vztahy, různé klany a jiné formy spolitosti, až k obyvatelům stejné čtvrti, města, státu a pak až po kruhy více a více vnější, můžeme slovem *civiness* označit schopnost společnosti ustavit spolupráci na bázi důvěry mezi těmi lidmi, kteří patří do kruhů nejvíce vnějších.

Jinak řečeno: sociální kapitál je souhrnem sdílených hodnot a z nich plynoucích očekávání, pod jejichž tlakem lidé jednájí v určitých situacích v zájmu kolektivu, místo aby maximalizovali svůj vlastní zisk.

Sociální kapitál může mimoto být „dobrý nebo zlý“, protože vzájemná důvěra, soudržnost nebo sdílená perspektiva nutná ke spuštění kolektivní akce může často být důsledkem náboženského fanatismu nebo etnické homogenosti, jako například v případě italské či čínské mafie v USA.

Kolektivní akce se dá do pohybu s větší pravděpodobností v těch společnostech,

kteří disponují velkým sociálním kapitálem, motivujícím jedince k tomu, aby spolupracoval s ostatními na tvorbě veřejného statku, v rozporu se svým bezprostředním zájmem. Akumulovaný sociální kapitál nikdy není rovnoměrně rozdělen v celé společnosti, existují ideologické, morální nebo náboženské minority, které urychlují některé kolektivní akce a jiné brzdí, protože jsou motivovány morálně či ideologicky. V dobře integrované demokratické společnosti převládá dobrý společenský kapitál tvořený „občanskými ctnostmi“. Ty snižují náklady na koordinaci lidských činností, a jsou proto podmínkou efektivního řízení *veřejných statků*. Pojmy „občanské společnosti“, „civilizační kompetence“ (Sztompka 1992) nebo *civiness* (Putnam, 1993), označují především schopnost *otevřené* společnosti organizovat kolektivní akce (Walters 2002). Jedním z klíčových rysů procesu globalizace je ale to, že rozptyluje a ničí sociální kapitál, že jej spotřebovává, ale neobnovuje.

Platí obecně, že čím jsou náklady na kolektivní akci nižší, tím vyšší je kvalita občanské společnosti a kolektivní racionalita, tedy efektivita ve správě a produkci veřejných statků.

Duclos (1998) zavedl pojem *hyperburžoazie*, kterým označil třídu globálních manažerů, která považuje všechny instituce vzniklé jako odpověď na různé krizové aspekty ekonomického rozvoje během dvousetleté historie průmyslového státu – mám na mysli například sociální stát nebo režimy kolektivního vyjednávání a různé institucionalizované formy národní soudržnosti – za pouhá pouta ekonomického růstu, která je nutné zpřetrhat. Hyperburžoazie je vždy parazitem cizího sociálního kapitálu, platí daně tam, kde jsou nejnižší, ale žije tam, kde dostupnost veřejných statků a kvalita občanské společnosti jsou nejvyšší.

Navrhují formulovat antinonii mezi hyperpoptávkou po veřejných statcích a sociálním kapitálem, kterou globalizace vyvolala, takto:

- *globalizace vyvolává prudký růst poptávky po veřejných statcích, a tím i po kolektivních akcích, ale rozptyluje a ničí sociální kapitál nutný k jejich organizaci;*

- *na nedostatek sociálního kapitálu reagují heterogenní a otevřená společenství uvnitř národních států tím, že se uzavírají, že budují zdi a hranice mezi vnitřkem (my) a vnějškem (oni), jak dokazuje úspěch pravicových, šovinistických nebo neonacionalistických stran v Evropě; sociální kapitál se tak obnovuje na úkor demokratického universalismu.*

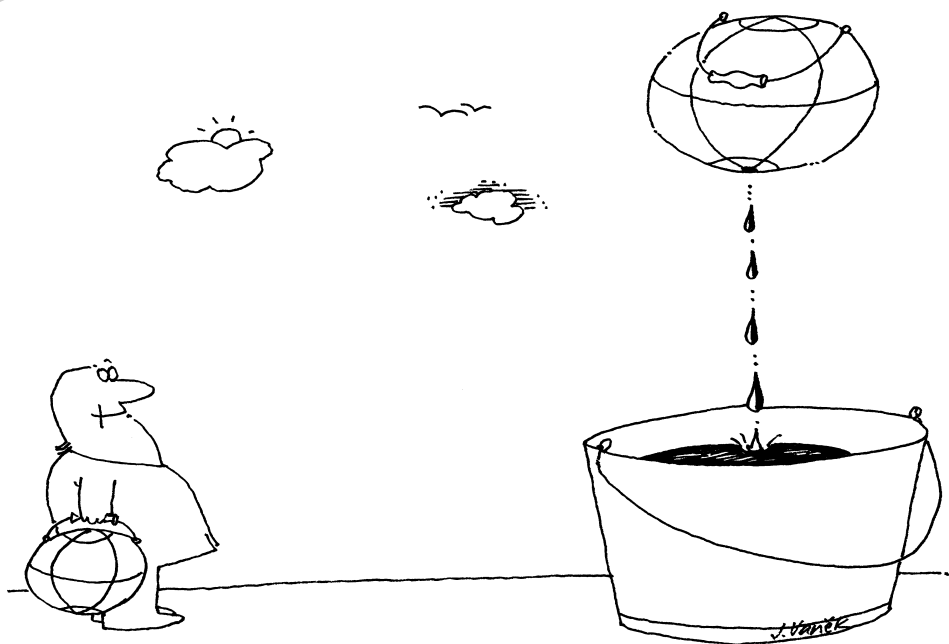
Rostoucí poptávka po veřejných statcích vyvolaná globalizací zvyšuje spotřebu sociálního kapitálu, který je obnovován uzavíráním se otevřených demokratických společenství.

Jak nalézt nějaký práh udržitelnosti mezi otevřeností demokratických společností a potřebou je uzavřít tak, aby sociální kapitál, rozptýlený globalizací, byl obnoven? Hranice definují „meze solidarity“ (*bounded solidarity*), ale jsou v rozporu s universalismem demokratických států. Najít nějaký práh udržitelnosti mezi potřebou otevřené společnosti a potřebou solidarity, bez níž je nemožné organizovat kolektivní akce, je nejnaléhavějším politickým problémem globalizované demokracie.

Antinomie globalizace

Problémy tohoto typu nazvěme „antinomie globalizace“. Označují tím kantovským slovem rozpory, jež nelze vyřešit, jen držet pod určitým prahem, a tak je učinit udržitelnými. Neexistuje řešení v silném smyslu – *solution* znamená původně „rozpustit to, co překáží toku vody“, tedy odstranit z nějaké situace elementy, které překážejí „toku“ našich zájmů. Hledat řešení v tomto silném smyslu je nerealistické, lze jen definovat na základě racionálního konsensu práh udržitelnosti, přijatelnou intenzitu a úroveň rozporů, kterou si každé společenství určuje podle kvality občanské společnosti, efektivnosti svých institucí a své politické kultury.

V proslulé knize „Empire“ vydané v roce 2000 Harvard University Press, političtí filosofové Antonio Negri a Michael Hardt vypracovali pojem „demokracie zástupů“ (*multitudes*), kterým označují nové politické aktéry, odtržené globalizací od národních států a všech institucionalizovaných forem reprezentace. *Empire* se snaží vnutit těmto zástupům nějakou politickou formu, rozšířit imperiální pyramidu – země G 8, NATO, EU, WTO, průmyslové národní státy atd. – tak, aby „globalizované zástupy“ ztratily svou potenciálně revoluční (desintegrační) sílu. Autoři předvírají příchod jakéhosi „dne obratu“, kdy „reappropriation of wealth from capital and self-organization of the multitude reach a threshold and configure a real event. This is when the political is really affirmed... self-valorization, the cooperative convergence of subjects, and the proletarian management of production become a constituent power. ... Only the multitude through its practical experimentation will offer the models and determine when and how the possible becomes real“.

Antinomie, k níž vede hyperoptávka po veřejných statcích, těsně souvisí s tímto pojetím krize „globalizované demokracie“. Kolektivní akce (*self-organization of multitudes and the cooperative convergence of subjects*) je v globalizované společnosti jediný efektivní způsob, jak zajistit veřejné statky, jejichž globální deficit je neudržitelný. Logika kolektivní akce je ale paradoxní: racionálně jednajícím jedinec maximalizuje svůj zisk, když se kolektivní akce neúčastní, protože nemůže být vyloučen z užítku veřejného statku – na výhodách čistého vzduchu se podílí i ten, kdo se vyhnul podílu na kolektivní akci nutné k jeho vyčištění, řekli jsme. Kolektivní akce v globální společnosti předpokládají existenci „dobrého“ sociálního kapitálu, globalizace ale ničí jeho primární pramen – národní stát, občanské náboženství, homogennost a kontinuitu trvalých společenství, a tím i interiorizované sdílené identity a citová a kulturní pouta, která byla předpokladem „pozitivních očekávání“ spolupráce mezi lidmi v minulém století. Sociální kapitál ohrožený globalizací je obnovován tak, že národní a regionální společenství se teritoriálně uzavírají, etnizují, vylučují „zástupy cizinců“, které vnášejí do společnosti nedůvěru a strach, a tak oslabují solidaritu mezi rezidenty – viz ideologický neorasismus Ligy Severu v Itálii nebo podobných hnutí v Nizozemsku, Dánsku či jiných evropských zemích.

Do demokratických společenství je vpuštěna přes zpevněné hranice jen ta část globálních zástupů, která sestává z jedinců integrovaných do hodnot společenství; tak se sice efektivně upevňuje a rekonstruuje

sociální kapitál, ale na úkor demokratického universalismu. Nalézt práh udržitelnosti mezi rostoucí potřebou sociálního kapitálu nutného k organizaci kolektivních akcí, bez nichž nelze čelit veřejným (nedo)statkům globalizace, a demokratickým universalismem, bez něhož „globalizované zástupy“ nenajdou svou politickou identitu, je dnes „master-frame“ krize, vyvolané ekonomickou globalizací uvnitř demokratických průmyslových států.

(přeloženo ze skript politické sociologie LA DEMOCRAZIA DOPO LA SCOMPARSA DELLE LUCCIOLE: LE SOGLIE DI SOSTENIBILITA', Università di Trieste, 2006)

Václav Bělohradský (1944) je profesorem politické sociologie na Univerzitě v Terstu.

belohrad@units.it

Literatura

- Beck, Ulrich, *World Risk Society*, Cambridge 1999, Polity Press.
- Duclos, D., *La nascita dell'iperborghesia*, 1998, [www.ilmanifesto.it/MondeDiplo/Le Monde-archivio/](http://www.ilmanifesto.it/MondeDiplo/Le_Monde-archivio/)
- Marwell, Gerald, Oliver Pamela, *The critical Mass in Collective Action*, Cambridge University Press 1993.
- Negri, Antonio, Hardt, Michael, *Impero*, Milano 2001, Rizzoli editore (prv. vyd. 2000, Harvard University Press).
- Olson, Mancur, *Logica delle istituzioni*, Milano 1994, Edizioni di Comunità.
- Putnam, R., D., *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press 1993.
- Sztompka, P., *Civilizational Competence: un requisito per la transizione, Democrazia diretta*, 1992, N. 4, pp. 41–54.
- Walters, W., *Social Capital and Political Sociology*, „Sociology“ 2002, N. 36, pp. 377–397.

S postupující globalizací je dnešní svět ve vzrůstající míře propojován nejrůznějšími toky zboží, peněz, lidí, znalostí a řadou dalších. Stále obtížnější je monitorovat a kontrolovat, co a kdo překračuje tím či oním směrem hranice států i regionů. Nebývale intenzivní je mezinárodní pohyb kapitálu a finanční globalizace se řadí k dominantním procesům.

Prosazuje se otevírání i sjednocování kapitálových trhů, synchronizace burzovních indexů, intenzifikace vzájemného provázání kapitálu, měnových kurzů a úroků, jakož i posun k liberalizaci, deregulaci a elektronizaci transakcí. Odvrácenou stranou je značný potenciál šíření destruktivních účinků, ať již jde o vnější zadluženost, burzovní propady, měnové otřesy, anebo o důsledky regionálních finančních krizí. Nezastupitelnou úlohu v překonávání krizových situací měl Mezinárodní měnový fond (MMF), který je spolu se Světovou bankou (SB) stěžejní institucí brettonwoodského měnového systému (1944). V současnosti vznikají ve světovém hospodářství nové nerovnováhy a globální rizika a pozornost se upírá k připravenosti (i vybavenosti) MMF a SB dnešním globalizačním výzvám účinně čelit.

Mezinárodní měnový fond: cíle a principy činnosti

Z původních cílů byla opuštěna koncepce dlouhodobé kurzové stability, avšak k dalším se MMF i nadále hlásí. Patří k nim

- podpora mezinárodní měnové součinnosti,
- odstraňování devizových omezení mezinárodního obchodu,
- poskytování úvěrů k vyrovnávání přechodných obtíží platebních bilancí a
- zabraňovat spekulacím výkyvům měnových kurzů a porušování devizových ujednání mezi členskými zeměmi. Členská základna čítá 184 zemí (2005)¹). Mechanismy rozhodování a hlasování spočívají v zásadě na principu akciové společnosti.

V organizační struktuře figuruje jako vrcholný orgán Sbor guvernérů, v němž mají svého představitele všechny členské země. Běžnou agendu řídí Rada výkonných ředitelů, v níž vedle vedoucího ředitele zasedá 23 dalších. Z toho 6 zastupuje země s nejvyššími členskými kvótami (USA, Velká Británie, SRN, Francie, Ja-

Brettonwoodské instituce

v globalizovaném světovém hospodářství

JIŘÍ FÁREK

ponsko a Saúdská Arábie), po jednom volí Čína a Rusko a 16 je volených Sborem guvernérů na dva roky. Každý z nich potom reprezentuje určitou skupinu zemí. Rozsah hlasovacích oprávnění v MMF je odvozován z objemu členské kvóty (jedna čtvrtina je splatná ve volně směnitelných měnách a 75 procent v měnách národních). Každá země má stejný základ 250 hlasů a k tomu za každých 100 tisíc SDR členského podílu další jeden hlas.

Hlasovací systém je diferencovaný, od prosté většiny až po 85 procent hlasů v případě zásadních záležitostí. Zdroje tvoří členské příspěvky, hodnota připsaných zvláštních práv čerpání (SDR), doplňkové zdroje na základě tzv. Všeobecné úmluvy o zápůjčce (úvěrový příslib dvanácti kapitálově silných zemí) a bilaterálně sjednané půjčky od vlád nebo centrálních bank. Kromě toho MMF drží na 100 milionů uncí zlata (dřívější splátky členských kvót). Celkový objem prostředků ve volně směnitelných měnách se v roce 2005 pohyboval kolem 220 mld. USD. Úroky jsou diferencované podle druhu čerpání, účelu, splatnosti a původu zdrojů.

Členské země (rozvojové, případně tranzitivní ekonomiky) mají možnost získat zvláštní účelové půjčky, vázané na splnění určitých kritérií či podmínek. Podmínky jsou známé pod pojmem „kondicionalita“ a země mají povinnost spolupracovat s orgány MMF a poskytovat jim potřebné, předem specifikované ekonomické informace. Logika kondicionality vychází z toho, že MMF poskytuje finanční prostředky formou na sebe navazujících „tranšů“, které jsou zpřístupňovány podle plnění dohodnutých podmínek. Záměrem je ochrana zdrojů MMF tím, že jsou uvolňované pouze tehdy, pokud se hospodářská politika pohybuje ve sjednaných mantinelech, a také ujistit příjemce půjčky i zahraniční věřitele, že financování bude při splnění podmínek kontinuálně pokračovat.

Postupem doby podmiňoval Mezinárodní měnový fond svou finanční asistenci vzrůstajícím počtem detailnějších podmínek, odůvodňovaných potřebou řešení mnoha strukturálních problémů, zvláště ve sféře veřejných financí a bankovního sektoru a finančního trhu. V reakci na sílící kritiku bylo v rámci periodického přehodnocování na půdě MMF usneseno (2001) podstatně kondicionalitu zprůhlednit, dát jí zřetelněji formulovaný cíl a ponechat národním autoritám větší prostor pro volbu vlastních hospodářsko-politických priorit.

Mezinárodní měnový fond při řešení finančních krizí

Mezinárodní měnový fond si získal uznání jako finanční instituce s významným podílem jednak na formování i dodržování mezinárodně koordinovaných pravidel spolupráce v měnové oblasti a jednak na řešení globálních ekonomických problémů. Činnost MMF byla výrazně komplikována liberalizací a volatilitou přeshraničního pohybu soukromého kapitálu a s tím souvisejícími finančními krizemi. Ty zasahují především země, které trpí deformacemi institucionální struktury, a MMF věnuje proto preventivní pozornost monitorování situace bank a finančních institucí.

Finanční krize, které od 90. let zachvátily mnoho zemí, kladly nebyvalé nároky na záchrannou pomoc a zdroje MMF a měly za následek modifikaci jeho cílů. Mezinárodní měnový fond řadí ke svým prioritám rozpoznávání ohnisek a předcházení krizím, jakož i formování receptů krizového managementu. Pozornost je věnována zdokonalování systému varovné signalizace krizového potenciálu a kvalitě informací poskytovaných členskými zeměmi. Značný důraz klade na fungování finančního sektoru, na bankovní dohled a na zavádění mezinárodních stan-

dardů a kodexů do ekonomiky. Tomu májí napomáhat inovované programy pro pomoc zemím, které projevují vstřícnost k institucionálním reformám a k požadavkům poskytovat základní ekonomická a finanční data v určené kvalitě, periodicitě a věrohodnosti.

Z novějších iniciativ MMF lze zmínit vyhlášení Programu oceňování finančního sektoru (Financial Sector Assessment Program – FSAP), jenž byl uveden do života ve spolupráci se Světovou bankou v roce 1999. Představuje jakousi prohlídku finanční kondice s cílem identifikovat slabiny a „na míru“ navrhnout kroky k redukci krizového potenciálu. Přes veškeré deklarované cíle a nové iniciativy či programy však MMF neodvrátil vzednutí dalších krizových situací, k nimž došlo v letech 2001–2002.

Zvláště postiženou oblastí byla Latinská Amerika, tedy region, v němž byly do značné míry realizovány reformní kroky doporučené MMF. Šlo zejména o uvolňování obchodních bariér, o privatizaci státního majetku a o otevírání finančních sektorů zahraničnímu kapitálu. Problémy byly „nastartovány“ kolapsem státních financí a následnou hospodářskou depresí v Argentině. Rovněž hluboce zadlužená Brazílie odvrátila krizi čerpáním půjčky (2002) v částce 30 mld. USD, vůbec největší v historii MMF. Řada latinsko-amerických zemí byla vytlačována z mezinárodního kapitálového trhu, úrokové zatížení vykazovalo strmý vzestup a klesal čistý příliv zahraničního soukromého kapitálu. Tento vývoj oživil polemiku týkající se příčin, rezerv v činnosti MMF a poučení pro budoucnost.

Politika Mezinárodního měnového fondu byla vystavena kritice, v níž lze v krajních polohách zaznamenat čtyři základní proudy. Za prvé, vnitřní strukturální reformy v postižených zemích nebyly důsledné a MMF měl vůči nim postupovat důrazněji. Za druhé, MMF až příliš tvrdě a předčasně tlačil některé členské země do otevírání jejich ekonomik zahraniční konkurenci a přílivu kapitálu. Za třetí, MMF na sebe převzal příliš mnoho zodpovědností a měl by omezit rozsah své působnosti. Za čtvrté, přístup fondu byl mnohdy nekonzistentní a případ od případu poplatný hospodářsko-politickým zájmům největších věřitelských států.

Uvedené názorové směry mají své zastánce i odpůrce a diskuse neodezřela. Skutečností je, že mezinárodní společenství postrádá účinný mechanismus jak pro prevenci finančních krizí, tak pro procesní řízení státních úpadků.

Mezinárodní měnový fond: soudobé problémy a nové výzvy

Diskuse na téma soudobé úlohy, zaměření a perspektivy MMF nabraly v posledních letech na intenzitě. Přispělo k tomu několik vzájemně propojených procesů i faktorů, z nichž lze zmínit alespoň následující.

Za prvé, pokles poptávky a zájmu o půjčky MMF, kdy od předčasného splacení závazků hlavních dlužníků (Brazílie a Argentina) prakticky přestal poskytovat další půjčky.

Za druhé, hromadění devizových rezerv u řady dřívějších „zákazníků“ MMF, kteří dnes mají své vlastní prostředky využitelné i k půjčkám do zahraničí. Přestože se objem bezprostředně použitelných zdrojů MMF (220 mld. USD) jeví impozantním, samotná Jižní Korea má v trezorech přes 210 mld. a spolu s dalšími sedmi asijskými zeměmi disponuje sumou desetinásobně převyšující kapacitu MMF.

Za třetí, deformované rozvržení členských kvót a přidělených hlasovacích oprávnění, nerespektující změny v hospodářské a finanční síle některých zemí. Přetrvávající proporce dříve stanovených kvót silně zvýhodňují evropské státy a potlačují vliv zemí, jako je Čína, Japonsko, Indie, Jižní Korea a Mexiko. Pokud jsou odsouvány do pozadí, oslabuje se jejich motivace směřovat zdroje k použití přes mechanismus MMF, ale spíše poskytovat úvěry přímo svým spřízněným sousedům.

Za čtvrté, v globalizovaném světovém hospodářství s převahou pohyblivých měnových kurzů se přezívá dřívější soustředění mezinárodních institucí na přechodné problémy platebních bilancí. Zesiluje význam prevence hospodářské destabilizace a identifikování globálních rizik, včetně poskytování konzultací vládám, pokud jde o praktická opatření hospodářské politiky.

V širokém spektru různých podnětů a přístupů k problematice budoucího zaměření aktivit MMF se rýsuje názorová shoda v několika směrech. Především je pozitivně přijímána nutnost úpravy způsobu hlasování, aby expandující, ale i další státy získaly výraznější vliv na rozhodování, přičemž by mělo být zejména posíleno postavení asijských zemí. Patříčná reprezentace ekonomicky sílících zemí by bezpochyby přispěla k efektivitě i k legitimitě Mezinárodního měnového fondu.

Problematika členských kvót a s tím souvisejících hlasovacích oprávnění má

několik zájmových dimenzí a její řešení není zdaleka přímočaré. Původně byly kvóty určovány podle složitého koncipovaného schématu, který propojoval rozměr ekonomiky, měnové rezervy, otevřenost vůči zahraničí a volatilitu hospodářského růstu. Poslední revize kvót byla uskutečněna v roce 1999.

Diferencovaná růstová dynamika hlavních center světového hospodářství vznesla do systému kvót zjevně disproporční prvky. Vezměme například v úvahu, že Spojené státy, Evropská unie a Japonsko spolu s Čínou se podílejí zhruba po jedné pětině na světovém HDP podle parity kupní síly. S tím ovšem kontrastuje sedm evropských míst v Radě výkonných ředitelů (z celkového počtu 24) a více než 30 procent kvót a hlasů v MMF. Na USA pak připadá jedno místo a 17 procent, zatímco Čína a Japonsko mají dohromady dvě místa a 9 procent. Pozornost poutá i reprezentace eurozóny, která v měnových záležitostech vystupuje jednotně s koordinovanými postoji, avšak v MMF disponuje kvótami i hlasy několika zemí Evropské unie.

Diskusím o přerozdělování členských kvót u MMF dominují názory podporující uplatnění nového vzorce pro výpočty, aby každý člen obdržel více „základních“ hlasů bez ohledu na hospodářskou sílu (dnes tyto bázecké hlasy představují asi dvě procenta celku, přičemž při založení to bylo přes 15 procent). Komplexní realokace kvót by pak měla plnit dva základní cíle. Za prvé, posílit váhu zemí s vyrůstajícím hospodářským potenciálem, zejména asijských ekonomik. Za druhé, umožnit chudším zemím účinnější participaci na rozhodování, aby celé mezinárodní společenství vnímalo, že jeho hlas bude v MMF slyšet.

Dále je široce akceptována potřeba cílenějšího zaměření Mezinárodního měnového fondu na dohled, monitorování a vyhodnocování vývoje finančního trhu, jakož i poskytování specifických konzultací a rad členským zemím, jejichž rozvoj je globálními výzvami a souvislostmi nepříznivě ovlivňován. Stále přetrvává nedostatek dohodnutých procedur pro efektivní řešení komplexu vazeb mezi věřiteli a dlužníky a MMF by měl své působení trvale zlepšovat, aniž by přitom podléhal politickým tlakům.

Značný potenciál poruch či otřesů světového hospodářství – a v této souvislosti i prostor pro aktivitu MMF – je spatřován v globální makroekonomické nerovnováze. Její viditelnou stránkou jsou obrovské deficitní státní rozpočty a běžného účtu

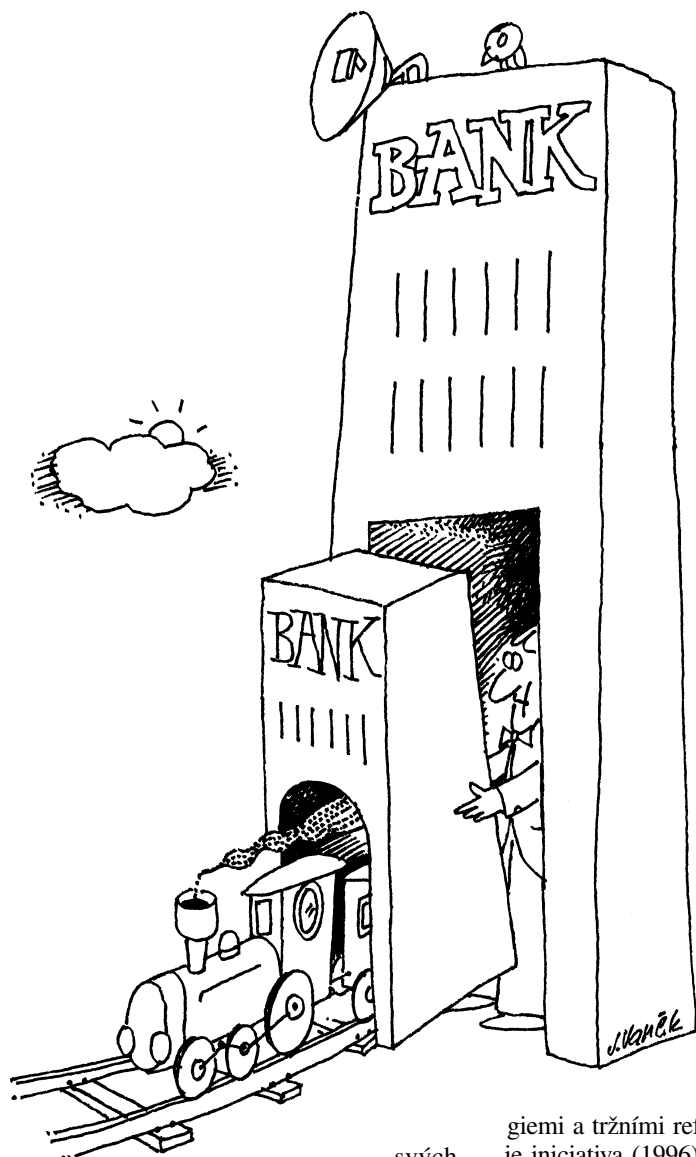
platební bilance USA a tomu odpovídající zahraničněobchodní přebytky a velké devizové rezervy ostatních zemí, ať již jde o vývozce ropy, anebo o úspěšné asijské ekonomiky. Kumulace dolarových aktiv v rukou zahraničních rezidentů začíná být varovná a řešení tohoto problému bude zřejmě vyžadovat koordinované úsilí Spojených států i přebytkových zemí, podporované dostatečně legitimní mezinárodní institucí, jakou je MMF.

Nakonec přišel i čas pro soustředění pozornosti MMF na spolupráci s vládami ohledně rozvoje a implementace jejich měnových strategií. Zatímco tradičně se zaměřoval hlavně na kurzovou problematiku členských zemí, v současnosti jde o budoucí udržitelnost národní měnové suverenity, respektive zda tuto svrchovanost bránit, sdílet formou aliance, nebo opouštět ve prospěch transakčně pevnějších měn. Vývoj bude zřejmě směřovat k menšímu počtu používaných měn a mnohé země budou přecházet na dolary, eura či jiné regionální měny. Vlády těchto zemí budou zřejmě časem nuceny posuzovat a vybírat schůdné postupy, včetně určitého stupně vertikální nebo horizontální regionalizace, a MMF se jeví dostatečně etablovan k poskytování nezávislého oceňování potenciálních přínosů a nákladů každé z možných variant. Pokud by měl tuto úlohu účinně plnit, tak by se přirozeně jeho poradenství posunovalo ze sféry kurzové do oblasti režimu měnového.

Světová banka: modifikace přístupů a koncepcí

Světová banka zahájila činnost v roce 1946 s posláním přispívat k financování poválečné obnovy členských zemí. Posléze se těžiště posunovalo do podpory sociálně ekonomického rozvoje a zmírňování chudoby v rozvojovém světě. Zhruba od 80. let směřují půjčky výhradně do rozvojových a tranzitivních ekonomik. Rozhodovací struktura je podobná MMF. V čele Světové banky stojí prezident, který je podle nepsané úmluvy občanem Spojených států.

Organizační struktura je poměrně členitá. Vedle původní Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj (IBRD) tvoří skupinu Světové banky další čtyři instituce.²⁾ Světová banka je v podstatě mezinárodní investiční bankou, která disponuje základním kapitálem (cca 175 mld. USD) upsaným členskými zeměmi (184) úměrně kvótám v MMF. Rozhodující masu finančních prostředků získává prodejem

svých obligací. Na mezinárodním kapitálovém trhu čerpá zdroje za příznivých podmínek díky vysokému ratingu (AAA), neboť splácení dluhopisů je garantováno vládami členských zemí.

U příjemců půjček Světové banky obecně platí, že čím chudší země, tím měkčí jsou podmínky úvěru. Většina půjček a technické pomoci je účelově vázána na financování konkrétních projektů, zejména v oblasti infrastruktury, v souladu se zásadou, že SB nemá konkurovat soukromým investicím. V roce 1980 zahájila Světová banka poskytování půjček na tzv. strukturální adaptaci ekonomik. Požadavkem na příjemce je uskutečňování takových změn v hospodářské politice, programech a institucích, které pomohou ekonomice přizpůsobit se náročnějšímu prostředí globalizovaného světového hospodářství.

Světová banka je známa hloubkou a komplexností analytické činnosti před-

cházející odsouhlasení půjček. Vysílá do členských zemí zvláštní mise expertů, kteří vyhodnocují hospodářskou situaci, politiku a strategii a v dialogu s vládou identifikují projekty či programy vhodné k financování. Svůj operační prostor rozšiřuje pomocí tzv. spolufinancování (co-financing), v jehož rámci přitahuje partnery pro účast na financování projektů připravených a realizovaných SB. Značnou váhu v její činnosti má i technická pomoc.

Od poloviny 90. let se v činnosti banky výrazněji prosazují nové přístupy a koncepce směřující k užšímu propojení programů snižování chudoby s růstově orientovanými strategiemi a tržními reformami. Jednou z nich je iniciativa (1996) oddlužení nejchudších zemí a od roku 1999 funguje program růstu a redukce chudoby (Poverty Reduction and Growth Facility – PRGF), jako nástroj poskytování zvýhodněných (koncesivních) půjček vázaných na zpracování komplexní rozvojové strategie. Větší důraz má být kladen na plnění cílů v sociální oblasti, a dokonce je zmiňován i udržitelný ekonomický růst (s tímto pojmem brettonwoodské instituce dříve nepracovaly). Každá země by měla mít zpracován svůj vlastní národní program (Poverty Reduction Strategy Paper) pod patronací Mezinárodního měnového fondu a Světové banky.

Poměrně novým prvkem v této iniciativě je i značná pozornost věnovaná tzv. dobré správě (good governance) veřejných záležitostí. Vytýčovány jsou požadavky na odpovědnost vládních institucí, větší transparentnost údajů a informací, efektivní dohled nad finančním sektorem a potírání korupce. Obecně lze říci, že od konce minulého století Světová banka výrazněji přiřazuje sociální

aspekty k dříve traktovaným růstovým a dalším ekonomickým aspektům a explicitně (spolu s MMF) uznává, že ekonomický růst musí jít ruku v ruce se sociálním vývojem a snižováním chudoby. Odráží se to v poskytování půjček i na sociální účely (zdravotnictví, vzdělání, sociální podpory, boj proti AIDS apod.) a v aktivním zapojení do antikorupčních programů.

Obdobně jako v případě MMF probíhají diskuse i kolem aktivit a zaměření činnosti Světové banky. Prosazují se názory o potřebě důslednějšího soustředění na rozvojovou pomoc a to i za cenu potlačení standardního komerčního půjčování. Akcentována je potřeba větší angažovanosti banky ve výzkumu faktorů chudoby, rozvoje infrastruktury a koordinace financování projektů z různých zdrojů, zejména soukromého sektoru, nadací, nevládních organizací, charitativních akcí apod.

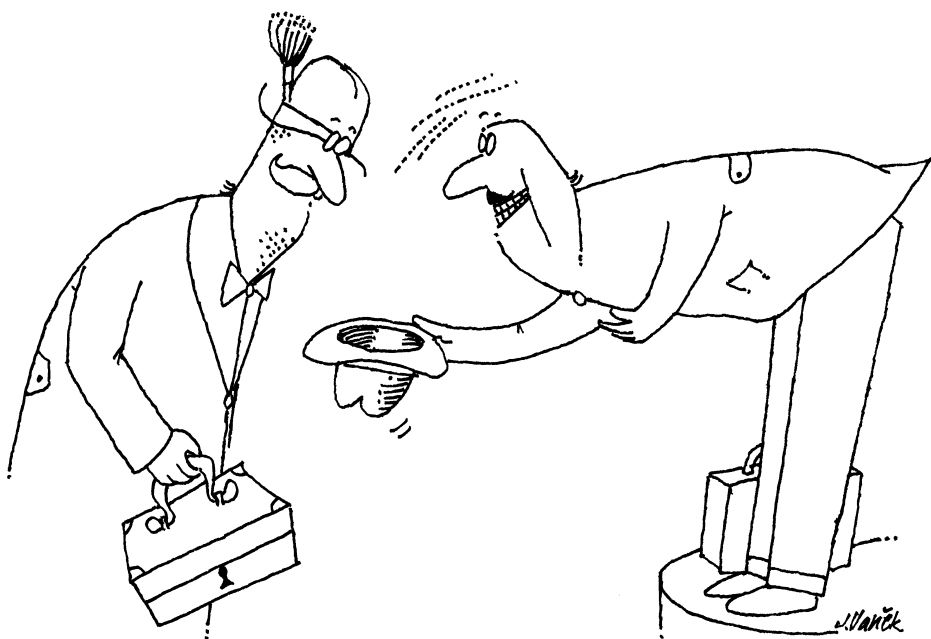
V základu těchto postojů je poznatek, že žádná jiná instituce v dnešním světě nemá tak hluboké znalosti i zkušenosti v oblasti ekonomických, sociálních a infrastrukturních potřeb rozvojových zemí. A hlavně může nejenom identifikovat problémy, ale také připravovat jejich finanční řešení.

Tváří v tvář globální výzvě čelit kritické míře chudoby a sociálně ekonomické nerozvinutosti některých rozvojových regionů přetrvávají sporné aspekty stávajícího soustředění Světové banky spíše na finanční potřeby zemí středně rozvinutých. Předmětem kritiky se staly časté půjčky zemím, které by si mohly obstarat potřebné zdroje na kapitálovém trhu. Uvádí se, že více než 70 procent půjček SB směřuje stále do několika zemí (Brazílie, Čína, Indie, Indonésie, Mexiko, Rusko a Turecko), které nepatří k nejpotřebnějším.

Pravděpodobně nejspornějším příkladem je Čína, která čerpá výhodné úvěry ze Světové banky, přestože nakupila do roku 2005 úctyhodnou sumu 800 mld. USD devizových rezerv (ročně tuto částku zvyšuje o cca 200 mld.) a další desítky miliard získává přílivem investic ze zahraničí. Prvořadým úkolem Světové banky by podle mínění různých autorů i politiků mělo být soustředění pozornosti na její základní poslání, to znamená být respektovaným partnerem v úsilí o růst a eliminaci krajní bídy v nejchudších zemích.

Závěrečné poznámky

Globalizace vnáší do světového hospodářství výrazné změny i nové výzvy, kte-

ré vytvářejí nebyvalý tlak na koordinovanou součinnost mezinárodního společenství a na institucionální rámec pro účinné řešení globálních problémů. Zejména stoupají požadavky na adaptační flexibilitu i předvídatost v řízení a usměrňování mezinárodního finančního systému a v této souvislosti i na důvěryhodnost a legitimitu Mezinárodního měnového fondu a Světové banky.

Předmětem diskusí je zejména reforma a budoucí zaměření aktivit MMF v zájmu řešení současných problémů, nedostatků či úzkých míst, jakož i příčin opakovaného výskytu různých systémových poruch. Ať již jde o projevy kritické zadluženosti, spornou účinnost signalizace potenciálu krizových vzednutí, absenci pravidel procesního řízení státních úpadků, deformace rozvržení členských kvót i hlasovacích oprávnění, anebo o kumulaci devizových rezerv v malém počtu přebytkových zemí s dopadem na jejich motivaci usměrňovat zdroje k využití přes MMF. Rizika finanční nestability nezániknou a další turbulence se stanou spíše složitějšími. Budou obsahovat prvky neočekávaného a příští se pravděpodobně budou lišit od těch dřívějších.

Pro Mezinárodní měnový fond a částečně i Světovou banku z toho pramení nové výzvy a nároky. Zejména vytvářet podmínky pro multilaterální spolupráci, odolávat politickým tlakům, zprůhlednit činnost, posilovat svou autoritu globální instituce a spolupodílet se na řešení mezinárodně přijatých záměrů. K nim se řadí i Rozvojové cíle tisíciletí (Millennium Development Goals), přijaté v roce 2000

představiteli 189 členských zemí OSN, jejichž předsevzetím je omezit bídu ve všech jejích projevech.

Mezinárodní měnový fond je nejenom předurčen, ale i dostatečně vybaven k tomu, aby členským zemím účinněji napomáhal přinejmenším v některých oblastech. Zejména jde o spolehlivé informace a odborné ekonomické analýzy, poskytování rad a konzultací vládám k praktickým krokům hospodářské politiky, identifikování rizik a hrozeb pro stabilitu světového hospodářství, řízení úpadků a procedur restrukturalizace vnějších dluhů, půjčování v nouzových situacích a v neposlední řadě aktivizovat soukromé zdroje k participaci na rozvojových projektech.

Jiří Fárek (1937) je profesorem na Technické univerzitě v Liberci. Je členem redakční rady MP.

¹⁾ Česká republika se stala členem v roce 1990 (Československo opustilo MMF roku 1954) a je zařazena do tzv. Belgické skupiny (Belgie, Lucembursko, Rakousko, Maďarsko, Turecko).

²⁾ Spolu s IBRD operuje od roku 1960 **Mezinárodní sdružení pro rozvoj** (IDA) s cílem poskytovat „měkké“ půjčky členským zemím. Dále jsou to **Mezinárodní finanční korporace** (IFC), založená roku 1956 pro podporu soukromého podnikání a přímých zahraničních investic. Poskytuje komerční půjčky, ale i přímo investuje do společných podniků. Od roku 1988 **Agentura pro mnohostranné investiční záruky** (MIGA) k podpoře přílivu soukromého kapitálu poskytováním záruk investorům na tzv. neobchodní rizika (např. zestátnění, ztráty z ozbrojených konfliktů apod.). Zdroje tvoří základní upsaný kapitál (přes 1 mld. USD) a pojistné prémie od investorů. Výčet doplňuje **Mezinárodní centrum pro řešení investičních sporů** (ICSID).

Spojení globalizace a terorismu nabízí zajímavé téma jak akademického výzkumu, tak zájmu nejširší veřejnosti. Pro potřeby tohoto rozsahem omezeného článku se budu zabývat relevancí tématu a některými dílčími vysvětleními vazby těchto dvou fenoménů a zda se zde nemísí mlhavé, či dokonce neexistující prvky. Nabídnou rovněž možnou klasifikaci terorismu upotřebitelnou pro mezinárodní vztahy a také možné zasazení terorismu do širšího vývojového rámce.

Význam globalizace terorismu

Definici terorismu se zabývají tisíce stran. Zde bude pojednáno o terorismu jako o politickém násilí, tedy o politickém terorismu (kam zřejmě spadají dílčí typy jako i například kriminální či psychopatologický terorismus). Důvodem je značná rozmanitost teroristických činností, skupin, jejich cílů, metod apod. V článku nebudu reflektovat, zda je cílem terorismu konec Izraele nebo stažení se francouzských jednotek z Libanonu či změna makroekonomických výsledků IBM. Terorismem je tedy myšlena jeho funkční, nikoliv obsahová či tematická definice.

Pojem terorismus v principu označuje **nepřímou strategii k ovlivňování jednání určitých aktérů prostřednictvím použití metod násilí, přičemž cílovou skupinou je širší okruh respondentů než přímé oběti teroristického násilí.** Rozhodujícími jsou **násilí, strach a nepřímá metoda.** Maxmilián Strmiska věc vystihuje, když píše, že „klíčový moment představuje jednak reflexe komunikovaných, ‚na odív vystavených‘ aktů krajního násilí a jejich psychického působení, jednak posouzení trojúhelníkové konfigurace pachatelé – oběti – cílové publikum a interakci v jejím rámci probíhající.“ (Strmiska 2001: 22) Do značné míry je také nepodstatné, zda se jedná o terorismus domácí či mezinárodní, případně globální terorismus, protože mezi těmito kategoriemi lze jen velmi obtížně rozlišovat.¹⁾ **Spíše se pro potřeby vazby globalizace a terorismu hodí dělení na teritoriálně omezený a teritoriálně neomezený terorismus z hlediska**

- realizace teroristických aktivit;
- sledovaných cílů těchto aktivit (předešlým teroristické útoky). Viz schéma 1.

Globalizace terorismu: staronový fenomén

Příklady ve schématu jsou jen ilustrativní. Například IRA je regionálně omezená a má i jasný teritoriálně limitovaný cíl (tyto regiony se nemusí nutně překrývat). Římané sice (v tehdy známém světě) používali metody teroru téměř všude, ale jejich cíle byly v daném čase omezené (udržení říše). Cíle anarchistů a náboženských fanatiků jsou zpravidla univerzálně cílené a ve své rétorice se jejich propagátoři zpravidla neomezují na vlastní region. Konečně například síť al-Káida jako celek má globální cíle a zcela jistě působí v teritoriálně neomezeném rámci.

Současně lze u některých takto teritoriálně dle cíle a oblasti definovaných typů určit podobnost například s nadnárodními korporacemi celosvětově angažovanými nebo firmami působícími v čistě národních rámci. Nabídnuté srovnání s komerční sférou může být sice inspirativní, ale je třeba mít na paměti, že na rozdíl od nadnárodních korporací se teroristům jedná o jiné než ryze finanční cíle a ekonomický zisk. Především jim jde o politické cíle.

Ačkoli v otázce definice terorismu panuje neukončená diskuse, je patrné, že

tento fenomén lze bez ohledu na slovíčkaření alespoň principiálně relativně snadno rozpoznat.

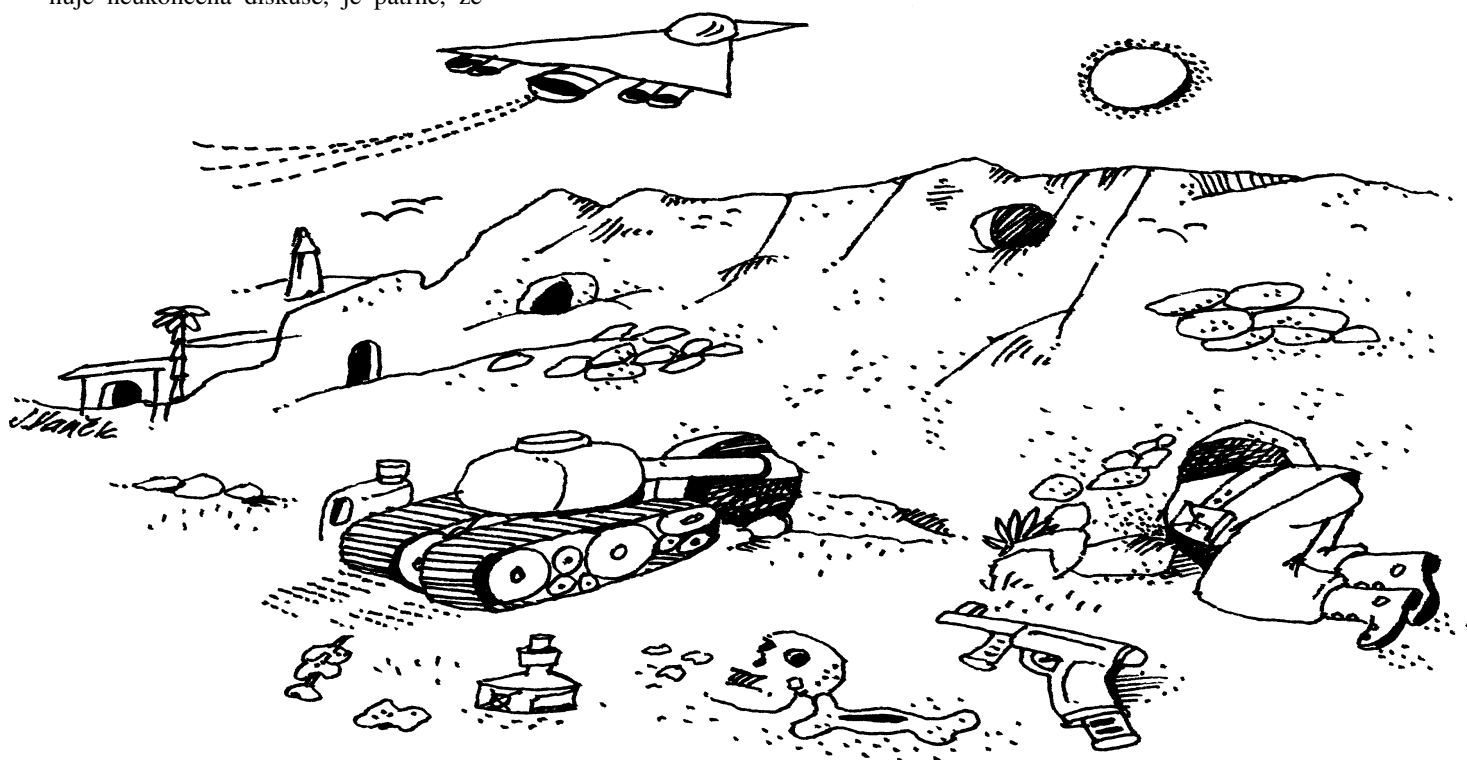
JAN ZÁVĚŠICKÝ

Naproti tomu globalizace je poměrně novým pojmem a v mnoha ohledech představující nadbytečné a módní klišé. Síla a přitažlivost vzrušující dynamiky dnešního světa však dala tomuto pojmu nesmrtelnou perspektivu. Nicméně pro pochopení teroristických aktivit a terorismu samotného je třeba vymezit i tento pojem. Spíše než o globalizaci je na místě hovořit o rostoucí integraci. Například Libor Žídek vhodně definuje to, co označujeme běžně za globalizaci tak, že se jedná o pokračující **integraci (ekonomik) s několika novými prvky (stupeň integrace trhů, technologický rozvoj, supranacionalizace, mezinárodní měnový systém, demokratizace, silná role národních vlád, exponenciálně rostoucí počet obyvatel Země ad.)** (Žídek 2005) Charakteristická je přítom **nelineární struktura sítě**.

Principiálně je však globalizace spíše pokračováním a inovací stávajících procesů než zcela novým fenoménem. Analogicky lze nabídnout diskusi o „revoluci ve vojenství“ (RMA), která se plně veřejnosti představila válkou v Perském zálivu. Revolucí bývá označován stav, kdy přichází současně souhrn změn – v současnosti jde o maximalizaci dosahu, rychlosti a smrtícího účinku s tím, že této maximalizace je dosahováno (náhodou?) paralelně s tím, jak začíná vítězit tzv. „třetí vlna“ a přichází nová civilizace. Jak oprávněně tvrdí manželé Tofflerovi, „tyto kvalitativní změny a vskutku fantastické změny v podstatě vedení války a válečnictví se všechny dostavily v krátkém rozmezí třiceti, čtyřiceti let, a to ve stejném okamžiku, kdy civilizace dominantní na naší Zemi – civilizace druhé vlny nebo chcete-li industriální společnost – vstupovala do finální fáze svého zániku.“ (Toffler – Tofflerová 2002: 44)

Ekonomika – společnost – terorismus – armády

Klíčovým pro pochopení sociální a mezinárodněpolitické reality je „způsob a systém vytváření bohatství“. Zjednodušeně lze říci, že ekonomicko-technologický pokrok je hnací silou vývoje celé lidské společnosti, který je následně odražen ve způsobu vedení válek. V současnosti již plně nastupuje postindustriální, tzv. třetí vlna (bohatství = informace,

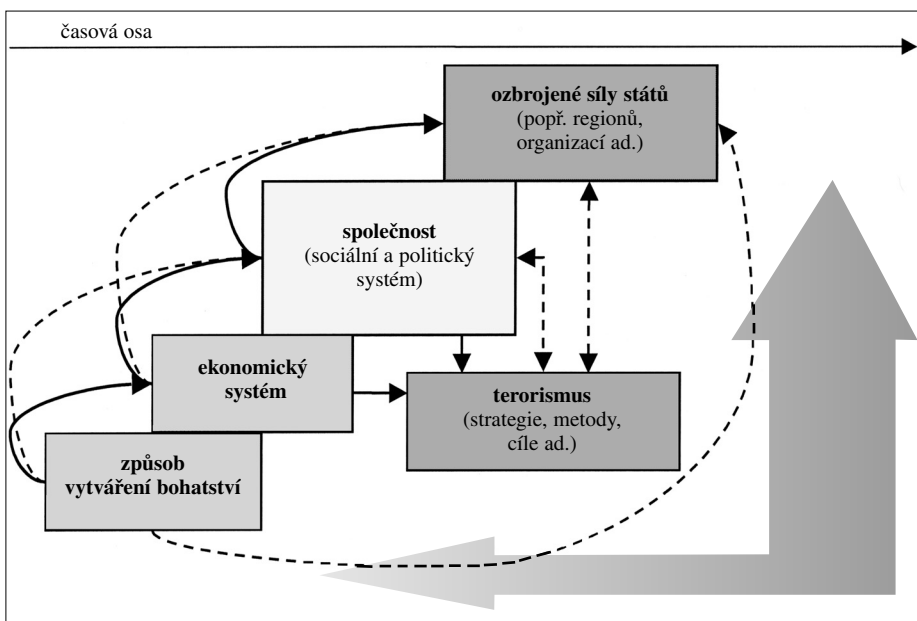

GLOBALIZACE A JEJÍ VÝZVY

Schéma 1 Typologie terorismu dle teritoriálního omezení působení a cílů (příklady)

	teritoriálně omezené cíle	teritoriálně neomezené cíle
teritoriálně omezené působení	IRA; ETA	anarchisté v Rusku 19. stol.; Óm-širikjó
teritoriálně neomezené působení	římské impérium (?)	síť al-Káida

Schéma 2 Souvislost mezi klíčovými aspekty vývoje lidské společnosti a terorismem

demasifikace), která nahrazuje vlnu druhou – průmyslovou (průmysl, masová výroba), před níž byla první – zemědělská vlna. Ke všem těmto vlnám lze přiřadit adekvátní způsob vedení války. Těžko zmapovat, zda integrace trhů přesahuje všechny vlny. S jistotou o internacionalizaci ekonomik hovoříme od druhé třetiny 19. století. Ačkoliv zde na první pohled není úplně přesná korelace mezi způsobem získávání bohatství a rozvojem mezinárodní/globální ekonomiky na časové ose, v zásadě však leží klíčový poznatek pro uvažování o spojení globalizace a terorismu. Tedy fenoménu, mezi nimiž existuje poměrně zřetelná vazba. Obrazně tento vztah popisuje schéma 2.

Skutečnost, že terorismus má celosvětové dopady a doslova globální vliv, je zřejmá vždy po každém větším teroristickém útoku, kdy mluvíme o celé škále dopadů od výkyvů na nejrůznějších trzích, přes poškození ekonomik, bezpečnostní opatření a sociální dopady až po změny v institucionálních rámcích celých států

a společností ve veškeré hmotné i nehmotné formě.

Terorismus je z hlediska globalizace, připustíme používání tohoto pojmu, strategií reflexivní. Důvodem pro toto tvrzení je skutečnost, že aby byl terorismus ve svých důsledcích účinný (úspěšný), musí chtít nechtě odrážet formu společnosti a její hodnotový rámec, materiální hodnoty a jejich distribuci, cíle a strategie rozvoje společnosti apod. Opačný postup si nelze v praxi představit. Společnost je přitom přímo utvářena, respektive má prostor se utvářet, v nějakém ekonomickém rámci, který je zase dán tím, jaký je převládající způsob vytváření a získávání bohatství (viz teorie civilizačních vln Tofflerových). Námitka o nutnosti politického rámce je relevantní (například demokratický politický systém), ale v realitě je její požadavek předpokládán již vlastním ekonomickým (ne)rozvojem, jehož dosavadní vrchol představuje kapitalismus a volný trh, a to v jedině dobrém smyslu slova.

Mezi vývojem společnosti a terorismem je tedy kauzální vztah a existuje následující logická řada: změna způsobu vytváření bohatství implikuje následnou změnu ekonomik. Změna společností (sociální a politické reality zvláště), která je vyvolaná změnou ekonomik a přímo či nepřímo změnou způsobu vytváření bohatství, přináší změny ve vedení války a používání a organizace ozbrojených sil. Z hlediska časového vývoje lze pozorovat, že mezi změnou společností (v souhrnu socioekonomickými změnami) a změnou vedení války stojí terorismus – a globalizace terorismu je tedy logickým vyústěním kauzálního vztahu změny ekonomiky a změny společnosti, nebo jinak socioekonomického vývoje, a je jejich přímým důsledkem.

Vedení a způsob terorismu ovšem zpravidla předchází změny v ozbrojených silách států (jiných jednotek), neboť tyto jsou vedeny hierarchicky a pomaleji dokáží (ale nakonec úspěšně dokáží) reflektovat změny ve společnosti (resp. výrobě/ekonomice/způsobu zisku bohatství), v tomto je invenční potenciál terorismu a odráží se logika boje slabšího se silnějším. Do celého výše hrubě vymezeného rámce přitom vstupuje zcela zásadní faktor, kterým je **technologie a technologický rozvoj**.

Boj proti terorismu

Často se hovoří o tom, že 11. září znamená zásadní přelom v mezinárodních vztazích, o boji proti terorismu nemluvě. V čem se ale mezinárodně a bezpečnostněpolitická realita změnila? Začali snad teroristé využívat jiné principy své činnosti? Nikoliv, jejich organizace a činnost byly „pouze“ více reflektovány světovým společenstvím a zvláště západními státy. Například představitelé zemí jako Tunisko tvrdí, že „jejich boj“ s terorismem trvá o deset let déle než ten „americký“. Dost přesvědčivých důkazů o tom, že boj s terorismem na globální úrovni není fenoménem posledních pěti let, dokládá například kniha bývalého amerického národního koordinátora pro bezpečnost a boj s terorismem Richarda A. Clarka (Clarke 2005). Přelom spočívá v tom, že od 11. září 2001 začal být terorismus s konečnou platností považován za strategickou hrozbu globálního významu a s tímto vědomím (!) k němu začalo být přistupováno.

Terorismus ex definitione vždy byl, v době tzv. „globalizace“ je a v budoucnosti zůstane nepřímou a reflexivní strategií. Pro úspěšný boj s terorismem je

třeba ovládat všechny dostupné nástroje a být maximálně proaktivní. Z hlediska uvedeného dělení dle teritoriálního klíče lze předpokládat, že budou růst jak na významu, tak na četnosti aktivity a útoky spadající stále více do teritoriálně neomezených prostředí a regionů a analogicky také cílů. Tento předpoklad se plně shoduje s logikou globalizačního/integračního vývoje. Pro úspěšný boj s terorismem je tedy nejen nutné ovládat plně mechanismy vedení války všech tří vln, ale současně navyknout metodám „anti-války“. Závěrem lze učinit dvojnásobnou prognózu.

Boj s terorismem bude v globálním rámci více a více integrovaného světa stále úspěšnější, ale stejně tak bude úspěšnější i terorismus. Zbývá rozhodnout, která z těchto dvou stran bude mít náskok, dosud jsou to bohužel spíše teroristé, alespoň virtuálně. Boj to však není marný a jedna z jeho rozhodujících front je vedena na úrovni morálky, v srdcích a myslích jednotlivců. Zde dosud terorismus citelně ztrácí. Vliv mají a budou mít hodnoty, určité nejbyťostnější morální základy, které jsou nosnými pilíři všech civilizací – statečnost a důstojnost k nim patří. Svoboda je pak moderní hodnotou, která objektivně vítězí a současně neustále mění svou formu.

Jan Závěšický (1982) je odborným pracovníkem Mezinárodního politologického ústavu Masarykovy univerzity.

zavesicky@iips.cz

Použitá zdroje

- Clarke, R. A. (2005): *Strategie války proti terorismu*, Alfa Publishing, Praha.
- Kegley, C. W. – Wittkopf, E. R. (2006): *World Politics. Trends and Transformation*, Thomson Wadsworth, United States of America.
- Mareš, M. (2005): *Terorismus v ČR*, Centrum strategických studií, Brno.
- Strmiska, M. (2001): *Terorismus a demokracie. Pojetí a typologie subverzivního teroristického násilí v soudobých demokraciích*, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, Brno.
- Šedivý, J. (2003): *Nové paradigma terorismu*, Mezinárodní politika, č. 1, roč. XXVII, Ústav mezinárodních vztahů, Praha, s. 4–7.
- Toffler, A.; Tofflerová, H. (2002): *Válka a antiválka*, Dokořán – Argo, Praha.
- Židek, L. (2005): *Globalization and its impacts*, přednáška, 6. 12. 2005, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno.

¹⁾ Zajímavé je označení „postmoderní terorismus“, které zavádí Walter Laqueur. (Kegley – Wittkopf 2006: 437).

Migrace jako globální fenomén

ROBERT STOJANOV,
JIŘÍ NOVOSÁK,
TOMÁŠ DROBÍK,
TADEUSZ SIWEK

Jedna z nejstarších, nejvýraznějších a v podstatě všudypřítomných forem globalizačních procesů je migrace obyvatelstva. Lidé se vždy dočasně nebo na stálo přemísťovali v rámci geografického prostoru na různě dlouhé vzdálenosti (srovnej s HELD et al., 2003: 283). V průběhu první poloviny devadesátých let minulého století více než dvě procenta světové populace žilo mimo zemi původu a velmi těžko budeme na světě hledat národ, který by migrací obyvatel nebyl zasažen (POKU & GRAHAM, 2000: 2). V roce 2000 byl odhadovaný počet mezinárodních migrantů (jednoduše definovaných jako lidé žijící déle než rok mimo zemi svého původu) kolem 175 milionů, což byl každý třicátý pátý člověk na planetě (UNFPA, 2004: 25).

Globalizace a migrace

Ve srovnání s minulostí se příčiny současných trendů světové migrace výrazně proměnily a již nejsou charakterizovány pouze zvýšenou mírou stálého přesídlení do zahraničních regionů, ale také nesčetnými typy dočasných, cyklických migrací různé délky spojené s řadou důvodů (POKU & GRAHAM, 2000: 2). Zásadní změnu zaznamenala Evropa, která historicky byla dominantním migračním zdrojem pro některé regiony Asie, Afriky a Latinské Ameriky. Od konce šedesátých let minulého století se naopak (především západní) Evropa stává centrem masivního nárůstu imigrace z rozvojových zemí, především Afriky, Asie, Středního východu a zemí Karibiku. Podobné trendy zaznamenávají i ostatní hospodářsky rozvinuté oblasti, a tím se jejich společnosti stávají multietnickými. Tím se fenomén mezinárodní migrace stává jedním ze základních strukturálních rysů téměř všech industrializovaných zemí (MASSEY et al., 1997: 257).

Globalizační procesy stimulují migraci, a naopak. Rozvoj dopravy a dopravních sítí (především levné letecké dopravy) umožňuje rychlý masový přesun osob a rozvoj globálních komunikačních sítí (především elektronických médií a mobilních telefonů) umožňuje srovnání jednotlivých regionů v mnoha dimenzích (ekonomické, sociální, politické, kulturní) a zároveň i spatření „modernizačních lákadel“ a kulturních vzorců bohatých

společností (volně podle GRAHAM, 2000: 188). Naopak, přísun levné pracovní síly umožňuje výrobu levného zboží, které tak může být exportováno na globální trh.

Teorie migrace

Teorií vysvětlujících příčiny mezinárodní migrace v současném globalizovaném světě je celá řada, ale ani jedna z nich není koherentní nebo úplná a pro většinu z nich je charakteristický multikulturní přístup. MASSEY (1997) dělí příčiny migrace podle jednotlivých přístupů k migraci a obecnějším teoriím. Neoklasická ekonomie chápe migraci jako individuální rozhodnutí jedince, který se snaží maximalizovat své příjmy. Při rozhodování, zda migrovat či zůstat v zemi původu, se jedinec rozhoduje na základě analýzy nákladů na přesídlení a potenciálních příjmů z migrace plynoucích. Důležitou roli tak hrají především rozdílná výše mezd a míra nezaměstnanosti mezi různými zeměmi (regiony). Naopak teorie „nová ekonomika migrace“ (new economics of migration) bere v potaz podmínky na různých trzích, ne jenom na trhu práce. Z tohoto pohledu se migrace jeví jako rozhodnutí domácnosti (rodiny, komunity) minimalizovat rizika v rámci rodinných příjmů nebo získat nový kapitál či status pro rodinné hospodářské aktivity. Ve skutečnosti si tyto teorie nemusí a priori odporovat, naopak se mohou v jednotlivých případech doplňovat. Je vysoce pravděpodobné, že indivi-

duální rozhodnutí maximalizovat své příjmy může napomoci rodině (klanu, komunitě) ve zvýšení jejího kapitálu ve formě remitencí, a naopak (MASSEY et al., 1997: 257–8).

Teorie duálního pracovního trhu a teorie světového systému obecně ignorují rozhodování na mikroúrovni, protože se zaměřují na síly na vyšší úrovni agregace. Obě teorie vnímají imigraci jako přirozený důsledek ekonomické globalizace a uvolňování trhu napříč národními hranicemi. Představitelé první teorie zdůrazňují význam (pull) faktorů v cílových zemích, které lákají přistěhovalce. Typickým příkladem je chronická poptávka po flexibilní a levné pracovní síle. Stálý přísun takové pracovní síly umožňuje udržet pracovní podmínky a mzdy na nízké úrovni v určitých hospodářských odvětvích (MASSEY et al., 1997: 261–2).¹ Zastánci teorie světového systému se domnívají, že mezinárodní migrace je především důsledkem formování kapitalismu v rozvojových zemích, kdy migrační proudy jsou v opozici vůči směru proudu zboží a kapitálu. Investice kapitálu způsobují ve zdrojových zemích takové změny (např. nákup půdy, těžba surovin, efektivnější technologie využití na velké plochy likvidující místní malé zemědělce), které místní obyvatele vykořeňují z jejich tradičního způsobu života (obživy) a nutí je přesunout se do periferních oblastí nebo hledat zdroje obživy v zahraničí (MASSEY et al., 1997: 262–3).

Důležitou roli hrají i podmínky, za kterých mezinárodní migrace probíhá, například fungující sítě převaděčů, institucionální podpora hnutí zabývajících se různými problémy souvisejícími s migrací (např. právní a humanitární pomoc), sítě spojující migranty, bývalé migranty a místní populaci, názory a nálady veřejnosti vůči imigrantům v cílových zemích, historický vývoj, mezinárodní vztahy (podle MASSEY et al., 1997: 263–4).

DEMUTH (2000) klasicky rozděluje příčiny migrace na dobrovolné (voluntary) a okolnostmi vynucené (forced). Dobrovolná migrace je aktem člověka, který se rozhodl opustit svůj domov na základě své nevyvolané volby (studium či stáž v zahraničí, nová pozice v zaměstnání aj.). Dobrovolnou migraci pak dělí na pracovní migraci, ne-imigraci (stáž v zahraničí), řetězovou migraci (mířící za příbuznými) a migraci za lepším životem (betterment migration). (DEMUTH, 2000: 35). K tomu je třeba poznamenat, že mnoho forem pracovní migrace nelze chápat jako dobrovolné – například nutnost zabezpečit rodinu

při nemožnosti nalezení dostatečného výdělku nebo obživy v zemi původu. Demuth uvádí příklady Zimbabwe a Etiopie, které zasáhla velká sucha v období 1983–1985, kde se potom 60 procent rodin muselo spoléhat na remitence zasláné členy rodin pracujících v zahraničí. Zde se tedy dobrovolné a nedobrovolné příčiny migrace mísí (DEMUTH, 2000: 33–4).

Nedobrovolnou migraci Demuth nejprve dělí na migraci přímo či nepřímo zaviněnou člověkem nebo environmentálními faktory (hladomory způsobené suchem, záplavy, klimatické oscilace, vulkanické erupce aj.). I v tomto ohledu Demuth připouští, že se oba faktory mohou prolínat (nejčastěji jsou uváděny příklady chudoby nebo klimatických změn). Mezi faktory výhradně způsobené člověkem a nutící obyvatele migrovat mimo jejich obydlí řadí příčiny zmíněné v člancích Ženevské konvence chránící práva uprchlíků. Obecně se jedná o oběti porušování základních lidských práv (z důvodů rasy, náboženství, národnosti, zastávání politických názorů, příslušnosti k určité sociální skupině) nebo oběti civilních válek (DEMUTH, 2000: 35).

Charakteristika mezinárodní migrace ze Střední Asie, z Mongolska a z Číny do Česka

Česká republika se postupně stala cílovou zemí mezinárodní migrace. Význam různých motivů v rozhodovacím procesu migrantů, kteří přicházejí do Česka, můžeme dokumentovat na příkladu výpovědí respondentů rozhovorů vedených se žadateli o azyl, které byly realizovány na přelomu let 2005 a 2006. Z geografického hlediska se zaměříme na žadatele o azyl z regionů Střední Asie,² Mongolska a Číny. Analýzy socioekonomických, environmentálních, politických, etnických a kulturních struktur navíc poukazují na širokou množinu potenciálních motivů migrace ze zájmových regionů. Rozsah článku nedovoluje vyjmenovat všechny, proto vybíráme jen nejčastěji uváděné příčiny shodující se se získanými zdroji.

Ekonomické motivy

Sledované země jsou charakteristické vysokou mírou chudoby. V Číně v důsledku transformačních procesů ekonomiky roste počet osob s vyšším příjmem a vzděláním (např. YAO 1999), jejichž ekonomický status jim zajišťuje dostatečné prostředky k migraci s motivovanou

snahou o zvýšení kvality života. Na druhé straně ovšem stojí sociální faktor dramaticky se zvyšující míry nezaměstnanosti v Číně a rostoucí nabídky pracovní síly jako důsledek vnitřní migrace. Emigrace může být také motivována otázkou kvality a přístupu k základním sociálním službám (zdravotní péče, školství a další) s ohledem na rozpad tradičních sociálních systémů transformujících se ekonomik (např. FALKINGHAM, 2005 pro postsovětské země Střední Asie). Tento motiv obecně získává značnou váhu ve vztahu rodičů k dětem.

Environmentální motivy

Země obou sledovaných asijských regionů jsou tradičně ovlivněny řadou nepříznivých environmentálních faktorů. K nejvýznamnějším problémům v tomto směru patří výskyt extrémních klimatických podmínek v oblastech s tradičním nedostatkem vody (severní a severozápadní Čína, některá významná města v Číně). Například vysoký pokles stavu dobytka v Mongolsku v období 1999–2002 byl zapříčiněn střídáním období sucha a tuhých zim (MEARNS, 2004) a rovněž nevyrovnanost produkce obilovin v Afghánistánu v tomto období je připisována dlouhotrvajícímu suchu (GUIMBERT, 2004). Zvyšující se nejistota daná environmentálními faktory tak může výrazně ovlivnit rozhodování obyvatel k migraci (například u zemědělců). Migrace z environmentálních příčin může být rovněž vyvolána činností člověka. Příklad Aralského jezera se stal v tomto směru jedním z neznámějších, kdy důsledky vysychání Aralského jezera jsou pro místní obyvatele bojem o přežití. Emigrace se pak zdá být jediným možným řešením (SMALL, BUNCE, 2003).

Politické a bezpečnostní motivy

Většina sledovaných zemí s výjimkou Mongolska je vnímána jako politicky nesvobodná s autokratickým systémem vlády, silnou kontrolou nad opozicí, nevládními organizacemi a médii (např. AKINER, 2003 pro postsovětské republiky Střední Asie). Politická perzekuce osob tak může představovat významný motiv migrace z těchto zemí. Válečné konflikty bezprostředně ohrožující lidské životy patří k nejčastějším motivům nucené migrace. Afghánistán představuje od osmdesátých let minulého století v důsledku opakujících se ozbrojených konfliktů jednu ze zemí s nejvyšším počtem uprchlíků na světě (JAZAYERI, 2002).

Etnické a náboženské motivy

Situace zkoumaných zemí z hlediska etnického a náboženského složení rovněž vytváří vysoký potenciál vzniku konfliktů, které následně mohou vyústit do rozhodnutí opustit dané místo. Například nové autoritativní vlády postsovětských republik Střední Asie kladou velký důraz na národnostní otázku. Tato skutečnost spojená se ztrátou bývalých privilegií vedla k masové reemigraci ruského etnika z regionu (AKCALI, 2003), především do Ruska. Celkový podíl Rusů v regionu Střední Asie díky tomu neustále klesá – z 19,3 procenta na počátku devadesátých let se snížil na 12,4 procenta na počátku 21. století, přičemž regionálně nejvyšší úbytek zaznamenal Kazachstán (ze 40 procent na 28 procent) a Kyrgyzstán (ze 17 procent na 12 procent) (CUMMINGS, 2001: 144). Vzhledem k přeshraničním etnickým přesahům ale území zůstává nadále velmi nepřehledné.

Z hlediska náboženského ve Střední Asii dominuje islám, ale i zde nacházíme dědictví sovětské epochy, která se vyznačovala vynuceným záměrným mícháním etnik a náboženských skupin. Proto zde dnes kromě muslimů z dominantních etnik žijí především pravoslavní křesťané (převážně Rusové a Ukrajinci). V poslední době zde narůstá intenzita působení radikálních islamistických skupin. Kromě Afghánistánu, kde tyto síly patřily k významným bojujícím stranám občanské války, se tyto síly projevují zvláště v Uzbekistánu (COLLINS, 2002: 149; srovnej s KARAGIANNIS, 2006).

Migrace je výsledkem souhry strukturálních i individuálních motivů

Otázky hledající odpovědi na příčiny mezinárodní migrace v podstatě vyžadují pochopení toho, proč drtivá většina lidské populace nikam nemigruje a proč většina z těch, co migrují, zůstává v zemi svého původu. Výzkum současných migračních procesů si vyžaduje použití metod a nástrojů mnoha disciplín, různých úrovní analýz a rozdílné přístupy i hypotézy. V potaz je třeba vzít strukturální síly, které podporují emigraci ze zdrojových zemí (např. chudoba, nezaměstnanost, degradace životního prostředí) a strukturální síly, které vytvářejí cílové země atraktivními (např. vyšší mzdy, rodinní příbuzní, klidný region). Samozřejmě významnou roli hrají i individuální motivace a cíle jednotlivých migrantů (např. jejich plány, vzdělání, pozice v zaměstnání) a sociální i ekonomické struktury, které napomáhá-

jí spojení zdrojových a cílových oblastí (např. zaslání remitencí, doprava, skupiny převaděčů). Nejčastěji se jedná o kombinaci motivů, které ještě mají své objektivní či subjektivní příčiny. Jedno je však jisté, české představitele a veřejnost tyto motivy a faktory musí zajímat, pokud chtějí hrát v globálních procesech mezinárodní migrace konstruktivní roli.

Robert Stojanov (1974) je vědeckým pracovníkem na Univerzitě Palackého v Olomouci a zabývá se problematikou mezinárodní migrace.

stojanov@centrum.cz

Jiří Novosák (1979) působí na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně, věnuje se migraci.

j.novosak@centrum.cz

Tomáš Drobík (1980) je odborným asistentem Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Ostravské univerzity.

Tomas.Drobik@osu.cz

Tadeusz Siwek (1953) je docentem na Ostravské univerzitě a zabývá se národnostními problémy.

Tadeusz.Siwek@osu.cz

Prameny

- AKCALI, P.: Nation-state building in Central Asia: A lost case? Perspectives on Global Development and Technology, 2003, Vol. 2, No. 3–4, pp. 409–429.
- AKINER, S.: Political processes in post-soviet Central Asia. Perspectives on Global Development and Technology, 2003, Vol. 2, No. 3–4, pp. 431–458.
- COLLINS, K.: Clans, Pacts, and Politics in Central Asia. Journal of Democracy 13. 3. 2002.
- CUMMINGS, S. N.: Happier Bedfellows? Russia and Central Asia Under Putin. Asian Affairs, 2001, Vol. 32, issue 2, p. 142.
- DEMUTH, A.: Some conceptual thoughts on migration research. In: AGOZINO, B. (ed.): Theoretical and methodological issues in migration research. Aldershot, Ashgate, 2000, pp. 21–58. ISBN 0 7546 1273 2.
- FALKINGHAM, J.: The end of the rollercoaster? Growth, inequality and poverty in Central Asia

and the Caucasus. Social Policy & Administration, 2005, Vol. 39, No. 4, pp. 340–360.

GRAHAM, D. T.: The people paradox. Human movements and human security in a globalising world. In: GRAHAM, D. T.; POKU, N. K. (eds): Migration, Globalisation and Human Security. London: Routledge, 2000. ISBN 0-415-18436-3.

GUIMBERT, S.: Structure and performance of the Afghan economy. Washington D.C.: World Bank, 2004, 38 pp.

HELD, D., et al.: Global Transformations. Politics, Economics and Culture. Polity Press, 2003. ISBN 0-7456-1499-X.

JAZAYERI, L.: The migration-development nexus: Afghanistan case study. International Migration, 2002, Vol. 39, No. 6, pp. 85–101.

KARAGIANNIS, E.: Political Islam in Uzbekistan: Hizb ut-Tahrir al-Islami, Europe-Asia Studies, Vol. 58, No. 2, 2006.

MASSEY, D. S., et al.: Causes of migration. In: The Ethnicity Reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration. Malden: Blackwell, 1997, pp. 257–268.

MEARNS, R.: Sustaining livelihoods on Mongolia's pastoral commons: Insights from a participatory poverty assessment. Development and Change, 2004, Vol. 35, No. 1, pp. 107–139.

POKU, N. K.; GRAHAM, D. T.: Population movements and human (in)security. In: GRAHAM, D. T.; POKU, N. K. (eds): Migration, Globalisation and Human Security. London: Routledge, 2000. ISBN 0-415-18436-3.

SMALL, I., BUNCE, N.: The Aral Sea disaster and the disaster of international assistance. Journal of International Affairs, 2003, Vol. 56, No. 2, pp. 59–73.

UNFPA: State of World Population 2004. The Cairo Consensus at Ten: Population, Reproductive Health and the Global Effort to End Poverty. United Nations Population Fund. New York, 2004. ISBN 0-89714-720-0.

YAO, S.: Economic growth, income inequality and poverty in China under economic reforms. The Journal of Development Studies, 1999, Vol. 35, No. 6, pp. 104–130.

¹⁾ To je jedna z příčin nízké ceny zboží vyváženého z Číny, kde si zaměstnavatelé mohou vybírat novou a levnou pracovní sílu z neutuchajících proudů migrace z venkova do měst.

²⁾ Pro potřeby tohoto článku bylo do regionu Střední Asie zařazeno pět postsovětských republik (Kazachstán, Kyrgyzstán, Tádžikistán, Turkmenistán, Uzbekistán) a Afghánistán.

Švédské parlamentní volby 2006:

historická porážka sociální demokracie

MILOŠ BRUNCLÍK

Volby do švédského parlamentu (Riksdag) se konají vždy třetí neděli v září každé čtyři roky paralelně s volbami na místní (komun) a regionální (landsting) úrovni. Volby 2006 byly označeny za nejtěsnější a nejnejistější za posledních 30 let.¹⁾ Povolební pat se však dal předem vyloučit. Stejně jako v České republice v letošních volbách nastala ve Švédsku rovnost počtu mandátů po volbách v roce 1973. Pro další volby byl již počet křesel v Riksdagu snížen o jeden na 349.

V letošních volbách obhajovala sociální demokracie (*Socialdemokraterna*) vládní pozici, kterou v historii parlamentní demokracie Švédska držela nepřetržitě (sama či v koalici) od roku 1932 se dvěma výjimkami z let 1976–1982 a 1991–1994. Opozici tvořil blok čtyř občanských stran, které získaly v Riksdagu těsnou převahu, jež jim umožňuje zformovat většinovou vládu, kterou Švédsko mělo naposledy po volbách v roce 1979. Ačkoli se sociální demokracie podle očekávání stala nejsilnější parlamentní stranou (viz tabulka), obdržela nejmenší podíl hlasů od roku 1914. Naopak umírnění (*Moderaterna*), nejsilnější strana pravice, dosáhli svého nejlepšího volebního výsledku od roku 1928, navíc oproti minulým volbám v roce 2002 obdrželi o téměř 11 procent hlasů více, což se ještě žádné straně nikdy předtím nepodařilo. Poprvé ve švédské historii se vlády ujímá pravice v době ekonomické prosperity. Volební účast byla tradičně vysoká (81 procent).

Soupeření dvou politických bloků

Švédské volby nejsou výlučným souborem jednotlivých politických stran, ale soupeřením dvou stranických bloků. Na jedné straně je to tzv. socialistický blok, který tvoří sociálně demokratická strana a dvě malé tzv. spolupracující strany (*samarbetpartierna*): *Levicová strana (Vänsterpartiet)* a *Strana zelených (Miljöpartiet de Gröna)*, které sice nikdy neobsadily vládní funkce, ale v klíčových otázkách (např. rozpočet) vždy podržely menšinovou vládu sociální demokracie.

Na druhé straně stojí blok pravice – čtyři občanské strany (*borgerliga partierna*). Nejsilnější stranou tohoto bloku jsou

umírnění. Následují liberálové (*Folkpartiet*), křesťanští demokraté (*Kristdemokraterna*) a Strana středu (*Centerpartiet*). Blokované pojetí švédské politiky bylo v letošních volbách ještě zřetelnější, protože tradiční rozpory mezi občanskými stranami byly překonány. Strany úžeji spolupracují od roku 2004, kdy zveřejnily prohlášení nové společné volební koalice Aliance pro Švédsko (*Allians för Sverige*) a v srpnu 2006 také prezentovaly volební manifest Aliance.²⁾ Politologové se shodují na třech faktorech, jež napomohly Alianci k vítězství:

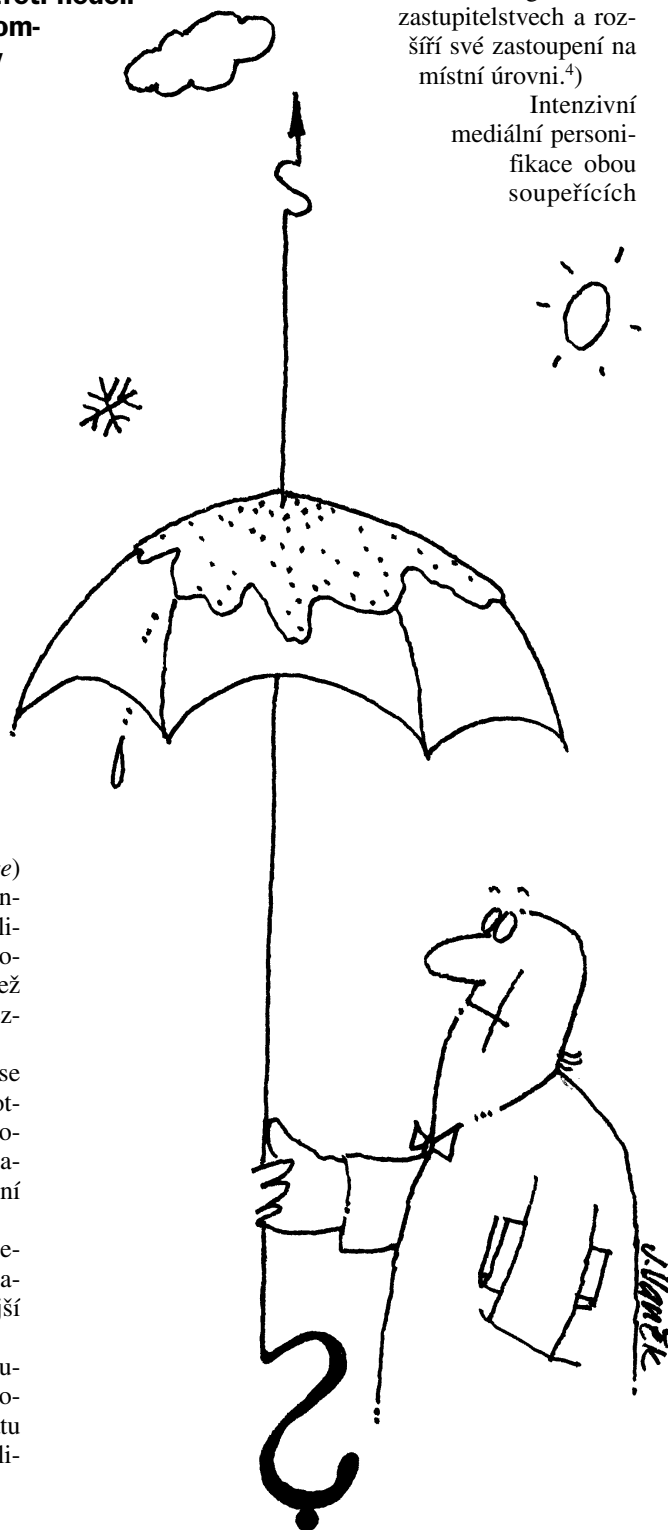
- Občanským stranám se podařilo zformovat jednotnou, akceschopnou a programově koherentní alternativu vůči vládnoucí sociální demokracii.

- Aliance byla v nejdůležitější otázce voleb – zaměstnanosti, přesvědčivější než levice.

- Umírnění oproti minulým volbám upustili od rétoriky redukce sociálního státu a posunuli se směrem k politickému středu.

Tyto faktory znemožnily levici využít nejednotnosti občanských stran a hovořit o strašáku pravice.³⁾ Obecně platí, že sociální demokracie prohrála boj o voliče střední třídy. Volby také potvrdily vzestup populistické krajní pravice: Švédští demokraté (*Sverigedemokraterna*) sice nepřekonalí čtyřprocentní hranici a do Riksdagu se nedostali, ale poprvé v historii obsadili křesla v několika regionálních zastupitelstvech a rozšířili své zastoupení na místní úrovni.⁴⁾

Intenzivní mediální personifikace obou soupeřících

bloků v čele s Göranem Perssonem, do-
savadním premiérem na straně levice,
a Fredrikem Reinfeldtem, předsedou umírně-
ných a kandidátem Aliance na funkci
premiéra, podnítila některé komentáto-
ry ke srovnávání švédské předvoleb-
ní kampaně s prezidentskými volbami
v USA.⁵⁾

Kampaň byla poznamenána obrovským
skandálem Liberální strany, který je při-
rovnávám k aféře Watergate. Několik
představitelů strany bylo zapleteno do
opakovaného neoprávněného vniknutí do
elektronické databáze sociálních demo-
kratů, kde byly mj. citlivé údaje o volební
taktice strany.⁶⁾ Tento skandál velkou mě-
rou přispěl k propadu hlasů pro liberály.

Přes silně rozvinutý a vcelku efektivní
stát blahobytu zůstávají tradiční témata
socioekonomického štěpení konstantami
politické agendy. Podle průzkumů mezi
voliči patřily mezi čtyři nejdůležitější
předvolební otázky práce, zdravotní péče,
škola a rodinná politika.⁷⁾ Jen letmý po-
hled do předvolebních programů sociální
demokracie a Aliance potvrzuje domi-
nanci klasických sociálnědemokratických
témat. Sociální demokraté kladli ve svém
volebním programu⁸⁾ důraz na inkluzivní
pojetí sociálního státu: práce pro všechny,
sociální stát založený na ekonomickém
růstu, který umožní vytváření nových
pracovních míst ve veřejném sektoru. So-
ciální demokracie tvrdí, že nelze zajistit
vysoký standard sociálních služeb, pokud
se budou snižovat daně. Udržení blaho-
bytu (*välstånd*) je tak důležitější než snižo-
vání daní. Velká pozornost se soustředila
na zdravotní péči, rovný přístup ke vzdě-
lání (včetně přistěhovalců) a kvalitní péči
o seniory.

Stejná témata zdůrazňovala i Aliance.
Důvodem nebyla pouhá taktika s cílem
oslovit levicové voliče, ale prostý fakt, že
stát blahobytu měl vždycky podporu vět-
šiny obyvatelstva. Jen výjimečně se větši-
na vyslovovala pro jeho omezení (napří-
klad v období krátce po pádu berlínské
zdi pouze necelá pětina obyvatelstva byla
proti omezení role veřejného sektoru
v sociálních službách). Všechny občan-
ské strany stát blahobytu akceptují, jen jej
chtějí reformovat směrem k větší indi-
viduální odpovědnosti. Akcentují snížení
pojištění v nezaměstnanosti, daní z příj-
mů či odvodů zaměstnavatelů a podporu
podnikání, které podle nich nejlépe při-
spívá k vytváření nových pracovních
míst. Solidarita je jim však také blízká.
Fredrik Reinfeldt se vyslovil pro zvýšení
přídávky na děti, větší podporu pro školu,
péči o seniory apod.⁹⁾ Dokonce prohlásil,

že bude akceptovat všechny sociálněde-
mokratické sliby o investicích do sociální
péče či vzdělávání.¹⁰⁾ Argumentace opo-
zice se soustřeďovala na jedno z mála sla-
bých míst vládnoucích sociálních demo-
kratů – nezaměstnanost. S levicí vedla
spor o její míru. Ačkoli oficiální údaj za
srpen 2006 činil 5,7 procenta,¹¹⁾ Alian-
ce tvrdila, že nezaměstnanost je ve sku-
tečnosti dvouciferná. Důvod rozdílných
čísel spočívá v tom, že řada lidí, kteří ne-
pracují, není považována za nezaměst-
nané, protože odchází předčasně do pen-
ze nebo je zahrnuta do tzv. opatření,
která mají za úkol lidi školit, rekvalifiko-
vat apod.

Nejednotnost minulých pravcových vlád

Pravicové strany spolu již v minulosti
vládly, ale nepříliš úspěšně. Jejich slabi-
nou byla nejednotnost. První vládní koa-
lice pravicových stran po druhé světové
válce vznikla po volbách v roce 1976
a skončila o dva roky později kvůli sporu
v oblasti jaderné energie. Tehdy se nejsil-
nější strana pravicové koalice, Strana
středu, vyprofilovala jako „zelená“ strana
odmítající jadernou energii. V roce 1981
se další pravicová koalice rozpadla kvůli
neshodám v otázce daní. Také koalice
existující v letech 1991–1994 byla pozna-
menána roztržkou spočívající v nesouhla-
su šéfa Strany středu Olofa Johanssona
s výstavbou mostu spojujícího Švédsko
s Dánskem.¹²⁾ Téma jaderné energie do-
dnes rozděluje švédskou politiku a až do-
nedávna přetínalo tradiční pravolevé ště-

pení, a tvořilo tak jednu z překážek pro
bližší spolupráci uvnitř Aliance. Strana
středu však na jaře zaujala z pohledu
ostatních stran Aliance „pragmatičtější“
postoj a předsedkyně strany Maud Olofs-
sonová potvrdila, že téma jaderné energie
již nemá po třiceti letech potenciál naru-
šit spolupráci stran Aliance.¹³⁾ Nyní je
koalice pravicových stran jednotnější než
kdykoli předtím.

Zatímco zahraniční a bezpečnostní po-
litika byla důležitým tématem pro pre-
miéry Olofa Palmeho v 70.–80. letech
a Carla Bildta v 90. letech, kteří se velmi
angažovali na mezinárodní scéně, v letoš-
ních volbách nebyla zahraniční politika
a otázky spojené s Evropskou unií pri-
márními tématy ani pro voliče, ani pro
politické strany. Postoj k Evropské unii,
ale i k NATO rozděluje nejen veřejnost,
ale i oba politické bloky¹⁴⁾ a politické
strany, jež nezdůrazňují témata, která by
mohla ohrozit jejich jednotu. Zejména
sociální demokracie, Strana středu a křes-
ťanští demokraté jsou v otázce Evropské
unie nejednotní. Umírnění a liberálové
jsou spíše proevropští.¹⁵⁾ Levicová stra-
na a Strana zelených naopak volají po
vystoupení Švédska z Evropské unie.
Osvědčenou taktikou politických stran je
v případě konfliktních témat, která strany
štěpí, ponechat rozhodnutí na občanech
(referendum o jaderné energii v roce
1980, vstup do EU v roce 1994 či hlaso-
vání o euru v roce 2003).¹⁶⁾ Jediná poli-
tická strana, která se profiluje v otázce
EU kriticky, Červnová listina (*Junili-
stan*), ve volbách neuspěla (0,5 procenta

Tabulka Výsledky voleb do Riksdagu 17. září 2006

strana	počet hlasů	% hlasů	počet mandátů	% mandátů
s	1 942 625	35,0	130	37,3
mp	291 121	5,2	19	5,4
v	324 722	5,9	22	6,3
levice celkem	2 558 468	46,1	171	49,0
m	1 456 014	26,2	97	27,8
fp	418 395	7,5	28	8,0
kd	365 998	6,6	24	6,9
c	437 389	7,9	29	8,3
pravice celkem	2 677 796	48,2	178	51,0
ostatní	315 014	5,7	–	–
celkem	5 551 278	100	349	100

Legenda: s – sociální demokracie, mp – Strana zelených, v – Levicová strana, m – umírnění, fp – liberálové, kd – křesťanští demokraté, c – Strana středu.

Zdroj: Valmyndighet (www.val.se)

hlasů). Role premiéra Görana Perssona v EU poněkud oslabila po odmítnutí eura v referendu v roce 2003. Avšak ani občanské strany nemají vyprofilovanou zahraničněpolitickou koncepci, která by představovala alternativu vůči politice vládnoucí sociální demokracie.

Navzdory historické porážce sociální demokracie zůstává z historického hlediska švédský stranický systém v základních rysech (dominantní pozice sociální demokracie, blokové uspořádání stranického systému podél pravolevého štěpení, poměr sil mezi stranami aj.) relativně stabilní.¹⁷⁾ Kontinuita je jistě vhodným adjektivem i pro oblast zahraniční politiky.

Miloš Brunclík (1981) je doktorandem na IPS FSV UK. Zaměřuje se na korporativní politologii.

milosbrunclik@centrum.cz

¹⁾ Brors, H. 2006. „Politik meteorologi avgör mest ovissa valet på 30 år“. *Dagens Nyheter*, 15. Juni.

²⁾ Allians för Sverige 2006. *Fler i arbete. Mer att dela på. Valmanifest 2006*. www.maktskifte06.se

³⁾ Stenberg, E. Svantesson 2006. „Job och enighet ett framgångsrecept“. *Dagens Nyheter*, 18. September; Möller, T. 2006. „Sammanslagning nästa steg för valets segrande allians“. *Dagens Nyheter*, 18. September.

⁴⁾ Nandorf, T. 2006. „Sverigedemokrater tar plats i minst tre landsting“. *Dagens Nyheter*, 18. September.

⁵⁾ Billger, O.; Brandel, T. 2006. „Vinnaren tar allt“. *Svenska Dabladet*, 17. September.

⁶⁾ Härdmark, Emma 2006. „Fp kopplas till daintrång hos s“. *Svenska Dagbladet*, 4. September.

⁷⁾ Brors, H. 2006. „Sjukvården viktigaste valfrågan“. *Dagens Nyheter*, 30. Juni.

⁸⁾ *Alla ska med. Socialdemokraternas Valmanifest 2006–2010*. www.socialdemokraterna.se

⁹⁾ Brors, H. 2006. „Reinfeldt försöker inta rolen som statsministerkandidat“. *Dagens Nyheter*, 12. Augusti.

¹⁰⁾ *Dagens Nyheter*, 17. Augusti, 2006.

¹¹⁾ Statistiska centralbyrån. www.scb.se

¹²⁾ Jonsson, G. 2006. „Konventet ska profilera alliansen“. *Dagens Nyheter*, 19. Februari.

¹³⁾ Karlsson, L.-I. 2006. „Borgerligt energiprogram klart“. *Dagens Nyheter*, 14. Juni.

¹⁴⁾ Jediní liberálové se vyslovují pro vstup švédska do NATO, ostatní strany jsou proti. Levicová strana navíc chce skoncovat se spoluprací s NATO. Viz Brors, H. 2006. „Väljarna bryr sig inte om NATO“. *Dagens Nyheter*, 29. Maj.

¹⁵⁾ Hallström, N.-E. 2005. „EU frågan avgör valet“. *Sydsvenska Dagbladet*, 21. November.

¹⁶⁾ Aylott, N. 2001. *Let's discuss this later: Party responses to Euro-division in Scandinavia*. Keele European Parties Research Unit. Working paper No. 8.

¹⁷⁾ Berglund, S.; Lindström, U. 1978. *The Scandinavian Party System(s). A Comparative Study*. Lund: Studentlitteratur.

Makedonie po parlamentních volbách

PŘEMYSL ROSŮLEK,
MACIEJ KACZOROWSKI

Makedonie vyhlásila nezávislost v době rozpadu Jugoslávie koncem roku 1991. Poté se objevily komplikace s diplomatickým uznáním země, a to především ze strany Řecka, které proti Makedonii dokonce spustilo ekonomickou blokádu. Hospodářství nového státu poškodila také válka v Jugoslávii. Etnická kompozice obyvatel Makedonie představovala od začátku státnosti Makedonie další výbušný potenciál v zemi, neboť čtvrtinu obyvatel státu tvoří etničtí Albánci. Ti od začátku samostatnosti Makedonie obviňovali většinové pravoslavné obyvatelstvo etnických Makedonců z toho, že si stát přivlastnili a albánská menšina je diskriminovaná v oblasti politické, hospodářské i kulturní.

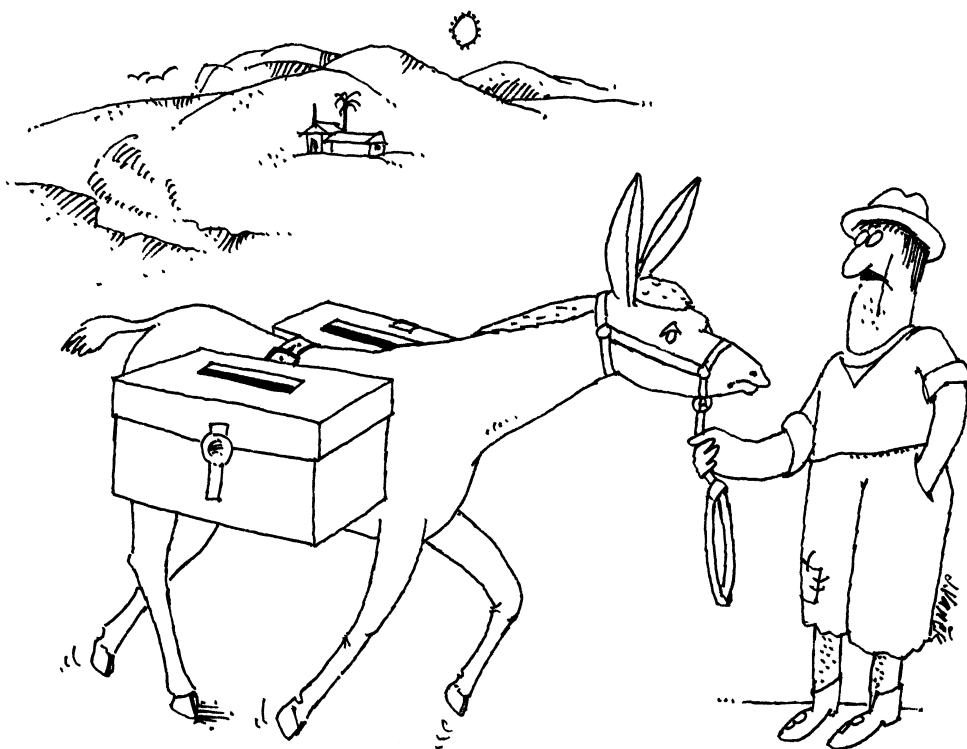
Navzdory problémům a občasnému výbuchu etnického napětí představovala Makedonie v očích mezinárodního společenství jediný stát z republik bývalé Jugoslávie, který se přes svůj multietnický charakter dokáže vyvarovat násilí. Mezi etnické vztahy v Makedonii výrazně zhoršil konflikt v Kosovu, kde naplno vypukly boje mezi Kosovskou osvobozenou armádou (UÇK / KLA) a srbskými ozbrojenými silami. V roce 1999 intervenovalo NATO ve prospěch kosovských Albánců, kdy do Makedonie uprchly statisíce etnických Albánců, zatímco nad sousedním Kosovem byl ustaven patronát mezinárodního společenství.

Začátkem roku 2001 se tento scénář opakoval v severozápadní Makedonii: boje mezi Národně osvobozenou armádou (UÇK / NLA) s makedonskou policií a armádou měly kromě negativních ekonomických důsledků především hluboký psychologický dopad na obě etnická společenství. Po více než šesti měsících bojů byly uzavřeny Ochridské dohody. Zatímco etničtí Albánci je uvítali jako první krok k napravení etnického bezpráví, většinové makedonské obyvatelstvo je přijalo s obavami z dalšího vývoje země. V srpnu 2006 si Makedonie připomněla páté výročí ukončení konfliktu, který byl zároveň počátkem složité postkonfliktní rekonstrukce země. V červenci tohoto roku se v Makedonii rovněž uskutečnily parlamentní volby, druhé

v pořadí po uzavření Ochridských dohod. Pro mezinárodní společenství byly rovněž testem, zda země dostatečně dozrála pro obdržení pozvánek do NATO a Evropské unie.

Nevybíravá předvolební kampaň

Předvolební kampaň začala oficiálně 15. června, i když de facto vypukla již mnohem dříve. Byla nesmírně agresivní a špinavá. Vzájemně se během ní obviňovaly *DUI (Demokratický svaz pro integraci)* a *DPA (Demokratická strana Albánců)* v táboře albánských voličů a *SDSM (Sociálně demokratický svaz Makedonie)* a *VMRO-DPMNE (Vnitromakedonská revoluční organizace – Demokratická strana makedonské národní jednoty)* v makedonském táboře. Objevilo se několik desítek incidentů, včetně bití, zastrahování členů politických stran, a dokonce i střelba mezi příznivci a aktivisty konkurenčních subjektů. Politická konkurence rovněž podpalovala štáby politických stran. Při četných střetech, jež se objevily mezi příznivci hlavních politických stran etnických Albánců, *DUI* a *DPA*, byl dokonce zbit i syn místopředsedy *DUI* Rafize Alitiego. Diplomaté NATO a Evropské unie opakovaně zdůrazňovali, že volby jsou testem pro to, zda se země může stát seriózním kandidátem na členství v EU a NATO. Předvolební incidenty nenechávali západní diplomaty v Makedonii bez povšimnutí.

Nejvyšší představitelé DUI a DPA – Ali Ahmeti a Arben Xhaferi – byli dokonce pozváni na kobereček k velvyslankyni Spojených států v Makedonii Gillianě Milovanovic a velvyslanci EU v Makedonii a speciálnímu představiteli Evropské komise Ervanu Fuerovi. Dokonce i premiéři Kosova a Albánie Agim Çeku a Sali Berisha varovali etnické Albánce v Makedonii, že nepokoje, které vyvolávají, mohou mít negativní vliv na jednání o budoucím statusu Kosova a poškodit obraz celého společenství etnických Albánců na Balkáně. Hromadná rvačka se týden před parlamentními volbami strhla v centru Skopje i na druhé straně mezi etnickými Makedonci, stoupenci tradičních rivalů, hlavních makedonských politických stran, SDSM a VMRO-DPMNE.

V souvislosti s těmito incidenty nebylo žádným překvapením, když krátce před konáním voleb zveřejnil Institut pro demokracii v Makedonii průzkum, podle něhož stoupal počet nerozhodnutých voličů. Podle něj se přes 40 procent občanů řadilo mezi nerozhodnuté. Průzkumy zveřejněné týden před volbami preferovaly opoziční VMRO-DPMNE, která měla získat 17,3 procenta, následovala SDSM s 12,8 procenta a za ní nejsilnější subjekt etnických Albánců DUI s 9,6 procenta hlasů. Odborníci nepochybovali o vítězství VMRO-DPMNE, ale shodovali se, že tato strana bude mít problémy se sestavením povolební koalice. Nízkou volební

účast očekávali experti i v souvislosti s letními prázdninami.

Prohra sociálních demokratů, vítězství pravicové opozice

Parlamentní volby se uskutečnily 5. července. Zúčastnilo se jich na 2 700 kandidátů. Ti, sdružení celkem ve 33 politických stranách a koalicích, se ucházeli o 120 křesel jednokomorového parlamentu v Makedonii. Celá země byla rozdělena do šesti volebních obvodů, v nichž se shodně volilo 20 poslanců. Podle téhož modelu proběhly volby již před čtyřmi lety po uzavření Ochridských dohod. Na regulérnost voleb dohlíželo na 380 expertů mezinárodního společenství.

Volby samotné proběhly v relativně poklidné atmosféře. Volební účast dosáhla jen 56 procent a byla nejnižší v samostatné Makedonii. Není bez zájmovosti, že se k volbám nedostavila, zřejmě z obav před násilnostmi v den voleb, ani polovina albánských voličů, což nekoresponduje se všemi předcházejícími parlamentními volbami v Makedonii, v nichž etničtí Albánci vždy prokazovali pevnou disciplínu a pravidelně se voleb zúčastňovali.

Výsledek voleb potvrdil předvolební průzkumy. Zvítězila opoziční koalice vedená VMRO-DPMNE, když získala 44 křesel.¹⁾ Lídr strany, teprve pětatřicetiletý Nikola Gruevski, předseda strany od jara 2003 se zkušenostmi z bývalé vlády VMRO-DPMNE vedené Ljubčem

Georgievským v letech 1998–2002, vyslovil připravenost sestavit vládní koalici s jakýmkoli subjektem vyjma SDSM a LDP a dále vytyčil její priority: integrace do euroatlantických struktur, ekonomický rozvoj a boj proti kriminalitě a chudobě.

Koalice vedená vládnoucí SDSM získala pouze 32 křesel. Dosavadnímu premiérovi Vlado Bučkovskému tak nezbylo než přiznat porážku. Koalice albánských stran DUI s PDP (Stranou demokratické prosperity) získala 17 křesel, za albánskou DPA bylo do poslaneckých lavic zvoleno 11 poslanců. Do parlamentu se tak dostalo 28 poslanců z řad etnických Albánců, což je o jednoho více než v roce 2002. Zbývající křesla připadla malým politickým stranám: od VMRO-VPMNE odštěpená VMRO-NP, vedená bývalým premiérem a dlouholetým předsedou VMRO-DPMNE Ljubčem Georgievským, získala 7 křesel, Nová sociálně-demokratická strana (NSDP), vzniklá odštěpením od SDSM, získala 6 křesel, Demokratická obnova Makedonie (DOM), nedávno vzniklá odštěpením od Liberálně demokratické strany, získala 1 křeslo stejně jako Strana pro evropskou budoucnost (PEI), vytvořená intelektuály a obchodníky. PEI zformovali makedonští muslimové (Torbeši) poté, co dospěli k názoru, že nemohou spoléhat na strany pravoslavných Makedonců ani na strany muslimských Albánců.

Jednání o koalici, protest DUI

VMRO-DPMNE se po volbách nabízelely dvě varianty: k získání absolutní většiny křesel v parlamentu (60+1) stačilo vytvořit koalici s největším subjektem etnických Albánců v Makedonii, anebo vládu s Demokratickou stranou Albánců a malými, nedávno vzniklými subjekty (NSDP, DOM, PEI). Zpočátku se zdálo, že by koalici mohla VMRO-DPMNE sestavit s DUI, přičemž nebylo možné vyloučit dokonce ani trojkoalici s DPA, velkým rivalem Demokratickým svazem pro integraci. VMRO-DPMNE vedla povolební jednání s oběma těmito stranami separátně, aby nakonec dosáhla dohody o vytvoření koalice s DPA, svým bývalým koaličním partnerem z let 1998 až 2002. K dohodě o společné vládě dospěly obě strany po necelých čtrnácti dnech (17. července).²⁾ VMRO-DPMNE dosáhla rovněž dohody s malými subjekty, a tak k vytvoření nové vlády stačilo dvoutýdenní vyjednávání. Klíčové pozice ve vládě si udržela VMRO-DPMNE, když získala 10 křesel a kromě funkce premiéra, finan-

ce, ministerstvo zahraničí a vnitra. DPA získala 5 křesel – ministerstvo zdravotnictví, životního prostředí, kultury, školství i funkci místopředsedy vlády. NSDP připadlo ministerstvo obrany a hospodářství, SP zemědělství a LP ministerstvo práce a sociálních věcí. Dva emigranti makedonského původu se stali ministry bez portfolia a na starost jim připadly zahraniční investice. Jedná se o nejmladší vládu v dějinách Makedonie. Řadě ministrů je kolem 30 let a průměrný věk zdaleka nedosahuje 40 let. Většina ministrů získala vzdělání v zahraničí.

Demokratický svaz pro integraci, který dříve vícekrát jasně deklaroval sociálně-demokratickou orientaci i fakt, že je přirozeným partnerem SDSM, zahájil protest proti tomu, že nebyl přizván do vládní koalice s pravicovou VMRO-DPMNE. Lídr DUI Ali Ahmeti obvinil Gruevského a VMRO-DPMNE z toho, že ignoruje přání většiny albánských voličů, když uzavřel koalici s DPA, která získala méně hlasů albánských voličů. Následovaly demonstrace, blokády hlavních silničních tahů v severozápadní Makedonii a prohlášení Rafize Alitiho z DUI, že rozhodnutí VMRO-DPMNE nezahrnout do vlády DUI není v souladu s Ochridskými dohodami. Ahmeti odmítal pro DUI roli opozice a rovněž požadoval po premiérovi Gruevském znovuzapojení DUI do jednání o vládní koalici, pokud chce být „premiérem všech Makedonců“. Ahmeti trval na tom, že rozhodnutí VMRO-DPMNE je proti Ochridským dohodám, neboť DUI získalo většinu hlasů albánských voličů.³⁾

Po zvolení Ljubiši Georgievského z VMRO-DPMNE opustili poslanci Demokratického svazu pro integraci na protest jednací sál. Napjatou atmosféru však nejvíce rozjitiřil odstupující místopředseda končící vlády Musa Xhaferi z DUI prohlášením, že odpovědí etnických Albánců na nepřijetí DUI do koalice může být skutečná vzpoura proti státu, přičemž nelze vyloučit ani to, že někteří Albánci se opět chopí zbraní a půjdou bojovat do hor.

VMRO-DPMNE se proti nátlaku DUI ohradila s argumentem, že součástí vládní koalice je subjekt etnických Albánců, DPA. Premiér Gruevski odmítal obvinění DUI s tím, že její požadavek na vládní křesla nemá oporu v zákoně ani ústavě. VMRO-DPMNE požadovalo omluvu a odmítalo s DUI vyjednávat, dokud neopustí radikální platformu. Zpočátku to byla právě Evropská unie,

kteří si přála, aby byla do jednání o vládní koalici zahrnuta i DUI. Poté, co VMRO-DPMNE ukončilo jednání s DUI a následovala bouřlivá reakce etnických Albánců, vyzval představitel Evropské unie v Makedonii Erwan Foyere DUI, aby přijala roli konstruktivní opozice. V podobném duchu apelovali na Ahmetiho rovněž diplomaté z NATO a OBSE v Makedonii.

Nová vláda byla schválena většinou poslanců parlamentu v sobotu 26. srpna. Premiér Gruevski označil za priority vlády zlepšení životní úrovně obyvatel země, zaměstnanost, hospodářský růst, boj proti korupci, posílení demokratických institucí a zlepšení mezietnických vztahů. Rozvíjení vztahů s NATO a Evropskou unií až do úplného začlenění země do těchto organizací označil za prioritní úkol. DUI ani PDP se nezúčastnily této parlamentní schůze a namísto toho zorganizovaly demonstraci přímo před budovou parlamentu. Ani dnes není jisté, zda budou tyto dvě albánské strany pokračovat v bojkotu parlamentu. Absence DPA a PDP by znamenala nemožnost schvalování důležitých zákonů, neboť pro ně je zapotřebí tzv. Badinterova majorita, tj. souhlas většiny všech poslanců, a navíc i většiny poslanců z řad etnických menšin. Rovněž povolební průzkumy ukázaly, že většina lidí si po volbách od koalice vedené VMRO-DPMNE slibuje hlavně zlepšení ekonomické situace v zemi.⁴⁾

Cílem je integrace do euroatlantických struktur

Poté, co byla většina závazků vytyčených Ochridskými dohodami splněna (vyjma zákona o jazycích a zákona o policii), se pozornost veřejnosti, vládnoucí koalice a mezinárodního společenství upírá na možnosti zlepšení ekonomické situace, snížení nezaměstnanosti, která oficiálně dosahuje hrozivých 37 procent, a dále na začlenění země do euroatlantických struktur.

Po letech ekonomické krize zapříčiněné vnějšími i vnitřními faktory je makedonská ekonomika na vzestupu, HDP roste již druhým rokem o 4 procenta, inflace je pod kontrolou a podařilo se rovněž snížit deficit běžného účtu. Navzdory tomuto ekonomickému růstu však zůstávají platy i nadále velmi nízké a životní úroveň obyvatelstva se zatím nezlepšuje. Nejzávažnějším ekonomickým problémem zůstává již zmíněná vysoká míra nezaměstnanosti a slabý příliv přímých zahraničních investic.

Stabilizující roli by mohla sehrát integrace Makedonie do Evropské unie a Severoatlantické aliance. Velvyslankyně USA v Makedonii Gillian Milovanovic uvedla po letošních parlamentních volbách, že by Makedonie mohla obdržet pozvánku do NATO v roce 2008. Skopje získala v prosinci roku 2005 formálně status kandidáta na členství do EU a doufá v brzké otevření přístupových rozhovorů s Bruselem. Evropská unie však ještě nestanovila termín zahájení přístupových rozhovorů a jen ty neoptimističtější prognózy předpokládají jejich zahájení v roce 2008.

Úspěch integrace Makedonie do NATO a EU závisí do značné míry na tom, nakolik se podaří nové vládě VMRO-DPMNE zlepšit ekonomickou situaci země, eliminovat korupci a organizovaný zločin v zemi, čili, zda se podaří splnit Nikolu Gruevskému a vládě vedené VMRO-DPMNE sliby, jež dali občanům po parlamentních volbách.

Přemysl Rosůlek (1971) působí na Katedře politologie a mezinárodních vztahů Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni.

rosulek@kap.zcu.cz

Maciej Kaczorowski (1975), politický analytik, spolupracovník Ministerstva zahraničních věcí Makedonie. Zabývá se volbami a mezietnickými vztahy ve střední a východní Evropě.

m_kaczorowski2000@yahoo.com

Další zdroje

Makedonské deníky:

Dnevník: www.dnevnik.com.mk

Utrinski vesnik: www.utrinski.com.mk

Vreme: www.vreme.com.mk

Vest: www.vest.com.mk

Makedonské týdeníky:

Forum

Fokus

Kapital: www.kapital.com.mk

Agentury:

www.mia.com.mk

¹⁾ Ve 29 volebních obvodech se 19. července volby opakovaly. VMRO-DPMNE získalo další mandát, a to na úkor DUI.

²⁾ In: „VMRO-DPMNE, DPA reportedly reach agreement on new Macedonian government“. *SoutheastEuropeanTimes*, 18. 7. 2006.

³⁾ In: „Ahmeti says DUI refuses to accept role of opposition in Macedonia.“ *SoutheastEuropeanTimes*, 11. 8. 2006.

⁴⁾ In: „Poll finds public experts new government in Macedonia to focus on Economy.“ *SoutheastEuropeanTimes*, 14. 8. 2006.

Perspektivy a problémy Zambie

JAN ZÁHOŘÍK

Ve vývoji mnoha afrických zemí po získání nezávislosti můžeme vysledovat řadu společných rysů, které by se daly shrnout zhruba takto: nadějný start těsně po skončení kolonialismu, ekonomický propad v 70. a 80. letech a postupná cesta k demokratizaci a ekonomickému růstu v 90. letech, potažmo na počátku 21. století. Tato stručná charakteristika by se dala aplikovat bezesporu i na případ Zambie, která stojí z hlediska mediálního zájmu poněkud ve stínu sousední Zimbabwe, ale která se postupně staví na nohy. Navzdory některým přetrvávajícím problémům můžeme hledět do její budoucnosti s jistou dávkou optimismu, byť vše podstatné zřejmě rozhodnou volby na konci roku 2006, jež by měly potvrdit demokratizační kurs.

Nadějný začátek

Politický vývoj vedoucí k nezávislosti Severní Rhodesie v roce 1964 pod jménem Zambie trval zhruba dvě desetiletí.¹⁾ První stranou, zformovanou z „černých“ politiků, byl *Africký národní kongres (African National Congress – ANC)* v roce 1948. Radikálnější členové ANC však nebyli spokojeni s mnohdy nevýraznými požadavky vedení strany, a v roce 1958 tak pod vedením Kennetha Kaundy založili novou politickou stranu *Zambijský africký národní kongres (Zambia African National Congress – ZANC)*. Kaunda zapojil svou stranu do strategie občanské neposlušnosti proti politice federace, což přineslo své ovoce. Na konci padesátých let byla zformována nová, militantnější *Sjednocená strana národní nezávislosti*

(*United National Independence Party – UNIP*) a Kaunda se stal roku 1960 po návratu z vězení jejím prezidentem.

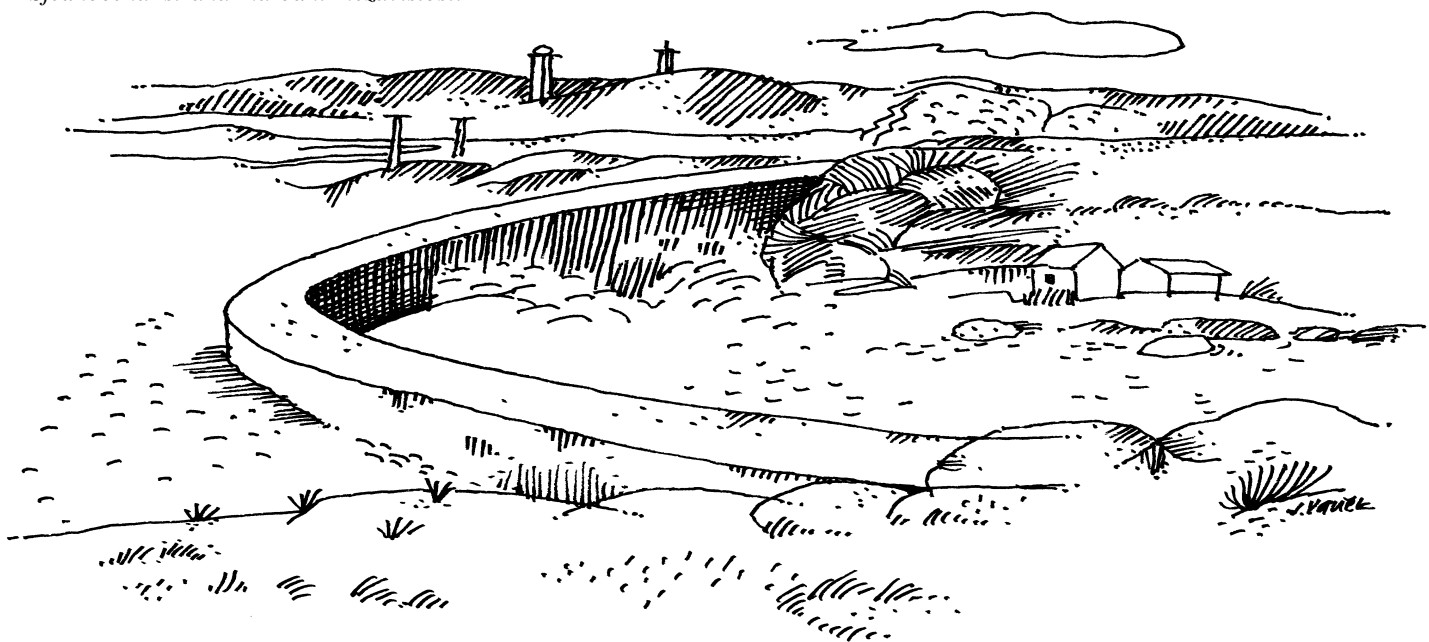
Řady strany v brzké době rozšířilo na 300 tisíc nových členů, což znamenalo vytvoření největší politické síly v Severní Rhodesii. Na konferenci o budoucnosti Severní Rhodesie v Londýně téhož roku přišel Kaunda s plánem, který by měl přinést jeho zemi v brzké době nezávislost. V roce 1962 získala UNIP nejvíce hlasů v zákonodárném sboru (15 z 37) a v koalici s ANC kontrolovala dění v zemi. Během následujícího roku se Kaunda snažil ujistit evropské oponenty, že jejich zájmy nebudou v novém, nezávislém státě nijak ohroženy. Na začátku roku 1964, po zrušení federace, se konaly volby, jež

opět s přehledem vyhrála UNIP, i díky hlasům bílých voličů. Kenneth Kaunda se stal na další bezmála tři desetky let prezidentem nezávislé Zambie.

Propad

V prvních letech po získání nezávislosti zambijské hospodářství vzkvétalo. Hlavní ekonomickou oblastí země je tzv. měděný pás (v angl. Copperbelt).²⁾ Ceny mědi nadále rostly, což způsobila zejména válka ve Vietnamu a tento stav trval zhruba do roku 1975, kdy došlo k hlubokému propadu cen mědi, zatímco vysoce vzrostla cena ropy. Zambii neprospěla ani blízkost sousední Jižní Rhodesie. Kaunda hrál hlavní úlohu v boji proti nadvládné bělochů v Africe, a stal se tak významnou protiváhou vládě Iana Smithe v Jižní Rhodesii. Zambie poskytovala útočiště guerillám operujícím na území jižního souseda, což vyústilo v několik ozbrojených střetnutí na společné hranici.

Zambie zároveň trpěla tím, že se jedná o vnitrozemský stát, na jehož největšího obchodního partnera byly uvaleny od roku 1968 sankce a kterého se mezinárodní společenství (OSN) snažilo izolovat. Tím se pro Zambii uzavřela cesta, kterou putovala měď do mosambického přístavu Beira. Muselo proto dojít k vybudování nákladného železničního spojení mezi Lusakou a Dáresalámem v Tanzánii za finanční pomoci Číny. Tyto okolnosti umožnily vyhlásit Kaundovi stav nouze a jeho vláda se postupně stala vládou autoritářskou, v níž jsou pronásledováni političtí odpůrci. Krizové události vyvrcholily roku 1973, kdy nová ústava změnila Zambii ve stát s jednou vládnoucí stranou. Do konce 80. let se zambijská eko-

nomika dostala do takové bídy, že v některých oblastech vyvolala nepokoje, způsobené nedostatkem jídla. V roce 1991 se po opětovné změně ústavy konaly volby za účasti všech stran, což nebylo v té době na africkém kontinentu zdaleka obvyklé³⁾ a lze to přičíst prezidentu Kaundovi k dobru. Zvítězilo *Hnutí za pluralitní demokracii (Movement for Multiparty Democracy – MMD)* pod vedením Fredericka Chiluby.⁴⁾

Cesta k demokratizaci

Hnutí za pluralitní demokracii získalo 125 ze 150 křesel. Hlavním úkolem nového prezidenta se stalo stabilizovat zemi, což při stále klesajících cenách mědi nebyl zrovna snadný úkol. Úsilí o reformu přebujelé byrokracie neprobíhalo zrovna snadno a rychle. Navíc, MMD po několika letech ztratilo svou reputaci zlepšování lidských práv a demokratizace země. Kenneth Kaunda zároveň zůstal politicky aktivní a jeho hlavní úsilí směřovalo na znovuzískání prezidentského křesla. Zabránit Kaundově kandidatuře měl dodatek k ústavě v roce 1996, že prezidentským kandidátem může být jen ten, jehož rodiče pocházejí ze Zambie. Kaundovi rodiče pocházeli z Malawi. V roce 1997 byl opoziční mítink rozehnán policií a Kaunda byl lehce zraněn. Později byl obviněn z přípravy vojenského převratu a umístěn do domácího vězení, z něhož byl propuštěn o rok později, když byla veškerá obvinění stažena. Tím ale pronásledování Kaundovy rodiny neskončilo – roku 1999 byl zastřelen jeho syn Wezi, dodnes není známo kým a z jakého důvodu.

Mezitím byl Chiluba znovu zvolen do prezidentského křesla a MMD posílilo svou pozici ze 125 na 127 křesel v národním shromáždění. Po volbách Chiluba pokračoval v posilování své moci: ohlásil například větší kontrolu činnosti mezinárodních neziskových organizací. Pro zachování přílivu zahraniční pomoci musel respektovat základní politická práva především opozice. Chilubovi oponenti nepocházeli jen z řad slábnoucí opozice, ale i z jeho vlastní strany, proto byly jeho snahy o změnu ústavy ve prospěch možnosti třetí kandidatury předem odsouzeny k nezdaru, neboť by hrozilo celostátní povstání. Politická scéna uvnitř MMD byla rozdělena, což se projevilo na jaře 2001, kdy viceprezident Christon Tembo a osm ministrů vlády bylo donuceno podat demisi kvůli nátlaku na prezidenta Chilubu, aby rezignoval. Rezignující ministři založili vlastní stranu *Fórum pro demokracii a rozvoj (Forum for Democracy and De-*

velopment – FDD). Církev, studenti a další, přidružená hnutí pak v otevřené kampani vyzvali prezidenta Chilubu k rezignaci a ten ji pod nátlakem musel přijmout. Chiluba si za svého nástupce v MMD vybral bývalého viceprezidenta z prvního funkčního období Levy Mwanawasu. Vzhledem k nejednotnosti opozice pak v následujících volbách Mwanawasa získal největší počet hlasů (29 procent) a porazil Andersona Mazoku ze *Sjednocené strany národního rozvoje (United Party for National Development – UPND)*. Na třetím místě skončil kandidát FDD Christon Tembo.⁵⁾

Zambie na počátku 21. století

Prezident Mwanawasa sestavil vládu, která se neopírala o aparát věrný Frederiku Chilubovi. Naopak, zasloužil se o to, že bývalí vysokí představitelé státu byli postaveni před soud v souvislosti s korupčními skandály. Letošní předvolební kampaň usilovala o znovupotvrzení Mwanawasy jako národního vůdce, který vyvedl zemi z krize a nastartoval cestu demokratizace. Na mítinku v Masaiti 31. července prohlásil, že pokud nebude zvolen, riskují tím občané zpomalení rozvoje své země.

Volby jsou naplánovány na prosinec letošního roku, a teprve pak bude zřejmé, jakým směrem se Zambie definitivně vydá. I přes příznivý vývoj v oblasti privatizace a rozpočtové politiky zůstává ekonomický růst Zambie pod 6–7 procenty, jež jsou nutné pro snížení chudoby a nezaměstnanosti. Privatizace státem ovládaných měděných dolů zabránila vysokým ztrátám a nastartovala jejich opětovnou ziskovost. Produkce mědi se výrazně zvýšila po roce 2004, kdy byly otevřeny nové doly. Stejně tak se o zvýšení HDP zasloužila vysoká úroda kukuřice, která tvoří po mědi nejvýraznější exportní artikl. Zambii se daří za pomoci Mezinárodního měnového fondu snižovat chudobu, byť se země stále potýká s vysokým dluhem veřejných financí. Za zmínku jistě stojí fakt, že Zambie zaujímá důležité místo v české zahraniční politice (vedle například Angoly). V květnu letošního roku schválila Světová banka projekt na podporu malých zemědělců, aby zvýšila konkurenceschopnost jejich výrobků na místním trhu. Tento projekt je koncipován na dobu šesti let, tedy do roku 2012. Dalším významným programem Světové banky je projekt na podporu transparentnosti veřejných financí, který by měl zabránit neprůhlednosti využívání veřejných zdrojů a zvýšit důvěryhodnost země pro zahraniční investory. Je zřejmé, že

Zambie již překonala léta největších krizí a nastoupení cesty demokratizace přispělo ke zvýšení mezinárodní pomoci ze strany různých organizací – Mezinárodního měnového fondu, Světové banky či Evropské unie. Z tohoto hlediska by mohla Zambie přes všechny prozatímní nezdary (stále nedostatečný růst HDP) sloužit jako příklad některým jiným zemím, které prošly podobným vývojem zejména v 80. letech, kdy po slibných začátcích následoval strmý propad ekonomik a prohloubení chudoby.

Za obzor Zambie

Skutečnost, že volby v Zambii jsou (podobně jako v Demokratické republice Kongo) důležité pro stabilitu a prosperitu celého širšího regionu, potvrdili zástupci Jihoafrického společenství pro rozvoj (Southern African Development Community – SADC), kteří nabádali vedení Zambijské republiky k vytvoření mírových a spravedlivých podmínek v zájmu zachování stability regionu. Tajemník SADC Tomaz Augusto Salomao zdůraznil, že toto společenství bylo předurčeno právě k tomu, aby napomáhalo a udržovalo mír. Prohlásil, že „Zambie a Madagaskar budou letos pořádat volby a je naší nadějí, že tyto dvě země zajistí mírumilovné volby.“⁶⁾

K těmto výrokům došlo během summitu v Maseru, hlavním městě Lesotha, na kterém se sešli již po šestadvacáté představitelé vlád a států jihoafrických zemí. Zambijský prezident byl jedním z jeho účastníků. Jedním z palčivých problémů nejen Zambie, ale i celého regionu je otázka AIDS, v oblasti SADC je zhruba 14 milionů lidí nakažených virem HIV a dvě třetiny lidí, kteří loni zemřeli v celé Africe na AIDS, pocházely z tohoto regionu. Za úspěch zambijské diplomacie a politiky lze považovat fakt, že prezident Mwanawasa byl v Maseru jmenován místopředsedou SADC. To v podstatě znamená, že Zambie získá v příštím roce předsednictví a bude hostit v srpnu 2007 pravidelné setkání SADC.

Bez ohledu na výsledek a důležitost voleb je jedním z nejpálčivějších problémů Zambie zajištění dovozu ropy a dalších energetických zdrojů. Vzhledem k měnící se stabilitě ropné situace ve světě a rostoucím cenám této suroviny se i Zambie snaží hledat alternativní zdroje, po vzoru Brazílie tak věnuje větší pozornost biopalivům. Výhodou Zambie je fakt, že disponuje značným množstvím půdy se zemědělským potenciálem, vhodným k rozvoji průmyslu zaměřeného na biopaliva.⁷⁾

Jak již bylo řečeno, Zambie je jednou z prioritních zemí pro českou zahraniční politiku. Dokument Program rozvojové spolupráce mezi Českou republikou a Zambií na období 2006–2010 počítá s tím, že „ČR se v rámci své rozvojové spolupráce se Zambií zaměří na sektor zdravotnictví. Toto sektorové zaměření plně odpovídá naléhavosti intervencí ve prospěch zlepšení zdravotního stavu zambijského obyvatelstva, stejně tak jako úsilí o dosažení rozvojových cílů tisíciletí. Geograficky se bude spolupráce zaměřovat na Západní provincii, která mezi zambijskými provinciemi vykazuje nejhorší sociální a ekonomické ukazatele.“⁸⁾ Právě pokud jde o oblast zdravotnictví, měla dlouhá vláda Kennetha Kaundy neblahý dopad i zde, neboť došlo ke zvýšení dětské a kojenecké úmrtnosti a snížení průměrné délky života. Významným strategickým plánem zambijské vlády, uvedeným v dokumentu Strategie snižování chudoby, je také rozvoj turistického ruchu, který by zemi přinesl nejen peníze, ale také pomohl ke zvýšení zaměstnanosti.

Jan Záhořík (1979) je afrikanista a etnolog a doktorand Ústavu Blízkého východu a Afriky FF UK v Praze a katedry antropologie FF ZČU v Plzni.

nvogol@seznam.cz

¹⁾ Dobrou pomůckou pro základní orientaci v dějinách Zambie může být kniha Grotper, John J., 1979, *Historical Dictionary of Zambia*, Metuchen, NJ and London: The Scarecrow Press, Inc.

²⁾ Copperbelt je území dlouhé 120–144 km a široké 48–50 km, rozkládající se podél hranice s Demokratickou republikou Kongo. Jedním z nejvýznamnějších důlních měst bylo Nkana-Kitwe. Více viz Mutale, Emmanuel, 2004, *The Management of Urban Development in Zambia*, Burlington: Ashgate Publishing Company.

³⁾ Rok 1991 nepřinesl změnu mnohaletého režimu jen Zambii. Téhož roku padl například dlouholetý režim Siada Barrého v Somálsku, který odstartoval již patnáct let trvající nepřehlednou situaci, a také tyranský režim Mengistu Haile Mariama v Etiopii.

Politickou situací v Zambii v širších afrických souvislostech se zabývá Nugent, Paul, 2004, *Africa since Independence*, New York: Palgrave Macmillan.

⁴⁾ en.wikipedia.org/wiki/Frederick_Chiluba (31. 8. 2006).

⁵⁾ allafrica.com/stories/200608180384.html (1. 9. 2006).

⁶⁾ allafrica.com/stories/200608180377.html (23. 8. 2006).

⁷⁾ Bližší informace o zahraniční rozvojové spolupráci lze nalézt na stránkách Ministerstva zahraničních věcí ČR www.mzv.cz

⁸⁾ *Zambia Poverty Reduction Strategy Paper*, Lusaka: Ministry of Finance and National Planning, Lusaka, 2002.

Vietnamská ekonomika: staronový ekonomický partner ČR?

JIŘÍ KRAFT

Vietnamská ekonomika 21. století představuje atraktivní, hospodářsky velmi rychle se rozvíjející subjekt Asie. Jde o ekonomiku velkou nejen svým teritoriem, ale i množstvím obyvatel a z tohoto hlediska pro obchodní styky významnou. V roce 2004 měl Vietnam 82,5 miliónu obyvatel a jejich přírůstky mají tendenci se zvětšovat, představují přibližně 1 milion ročně.

Navíc vietnamská ekonomika je tradičním odběratelem české produkce z minulosti. České, resp. československé produkty se zde velmi dobře zapsaly a jsou považovány za velmi trvanlivé a moderní, ať již jde o průmyslové produkty, například autobusy Karosa, které je na ulicích možné ještě spatřit, či motocykly značky JAWA a další. Mimořádné postavení zde má české pivo, o čemž mj. svědčí celá řada českých restaurací.

Vztah Vietnamců k Čechům je velmi pozitivní, velký zájem mají i o studium na českých vysokých školách, neboť část starší generace v bývalém Československu vystudovala a své vzdělání zúročila v praxi. S tím navíc souvisí i – až překvapivě častá – znalost českého jazyka a Evropanům velmi blízká hierarchie hodnot.

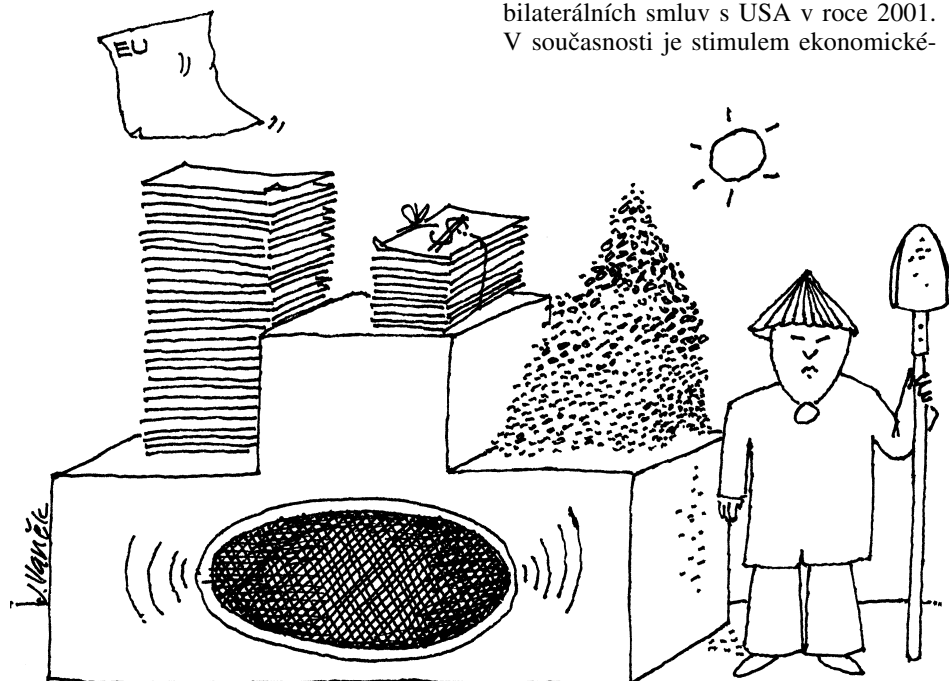
Vietnam navíc intenzivně usiluje o členství ve Světové obchodní organizaci (WTO), dokonce se předpokládal jeho vstup na konci roku 2005. Realitou se tato událost stane až v roce letošním.¹⁾

Vývoj makroekonomických ukazatelů

Za relevantní veličinu charakterizující vývoj ekonomiky lze považovat procentuální nárůst hrubého domácího produktu za rok.

Vietnamská ekonomika si nejen udržuje vysoké tempo růstu HDP, jak ukazuje tabulka 1, ale dokonce ho ještě zvyšuje.

Podle posledních údajů byl růst HDP v roce 2005 na úrovni 8,45 procenta a ani v roce 2006 nehrozí podle expertů jeho snížení.²⁾ Do roku 2004 byl růst HDP tažen exportem, a to především v souvislosti s podpisem dlouhodobých bilaterálních smluv s USA v roce 2001. V současnosti je stimulem ekonomické-

Tabulka 1 Vybrané makroekonomické ukazatele VSR

ukazatel	jednotka	1999	2000	2001	2002	2003	2004
míra růstu HDP	%	4,8	6,79	6,89	7,08	7,26	7,7
směnný kurz VND/USD		14 000	14 094	14 725	15 280	15 536	15 780
míra nezaměstnanosti	%	7,4	6,44	6,28	6,01	5,78	5,6
v Hanoji	%	10,3	7,95	7,39	7,98	6,84	–
v Ho Či Minově Městě	%	7,04	6,48	6,04	6,73	6,58	–
HDP na obyvatele	VND	372	403,6	415,4	440,1	483,1	547,7
HDP v b.c.	mil. VND	28 567	31 336	32 686	35 085	38 973	45 188

Pramen: Vietnam Economic Times, Issue 134, April 2005, p. 50–51.

Tabulka 2 Výstupy průmyslu

	2000	2003	2004	2002	2003	2004
	meziroční míra růstu v %			hodnota v mil. VND		
Celkem	14,5	16,3	16,0	23 655	27 544	32 185
Státní sektor	11,7	11,6	11,8	9 486	10 662	11 961
Nestátní sektor	19,2	19,7	22,8	5 813	6 900	8 741
Zahraniční investoři	14,5	18,9	15,7	8 355	9 981	11 483

Pramen: Vietnam Economic Times, Issue 134, April 2005, p. 50–51.

ho růstu především domácí poptávka, zvláště díky velkým investičním akcím, a to je pro exportéry do Vietnamu dobrá zpráva. Navíc může být tento fakt důležitý i z pohledu do budoucna, neboť dosud zdaleka nenasycená domácí poptávka eliminuje alespoň z části nebezpečí přehřátí ekonomiky a pád do stadia ekonomické recese.

Pozitivní konstatování týkající se růstu HDP lze samozřejmě relativizovat faktem nízkého HDP vyjádřeného v USD na hlavu, když při absolutně nízké úrovni tohoto ukazatele je jeho růst snadnější než v opačném případě velmi vyspělé ekonomiky s již dosaženou vysokou úrovní HDP na hlavu. 547,7 USD na obyvatele v roce 2004 zařazuje totiž vietnamskou ekonomiku do kategorie rozvojových zemí.

Z hlediska tvorby HDP v jednotlivých sektorech hospodářství se ale vietnamská ekonomika již vyvíjí, jak je běžné u nově

industrializovaných či vyspělých tržních ekonomik. Zemědělství, resp. primární sektor snižuje svůj podíl na tvorbě HDP, míra jeho růstu se z 1,2 procenta v roce 1999 snížila na 0,8 procenta v roce 2004. Zvyšuje se podíl sekundárního sektoru, a to z 2,6 procenta růstu v roce 1999 na 3,7 procenta v roce 2004. Dynamicky roste i sektor terciární, neboť jednorozměrný růst v roce 1999 byl navýšen na 3 procenta v roce 2004. Viz graf 1.

Problémem prakticky všech ekonomik světa je nezaměstnanost. Procentuální úroveň míry nezaměstnanosti na úrovni 5,6 procenta z roku 2004 by Vietnamu mohla závidět i česká ekonomika.

Je samozřejmě otázkou, jaké podmínky musí člověk ve Vietnamu splnit, aby byl do skupiny nezaměstnaných zařazen, a tedy i podporován, a za jakých okolností či po jaké době je případně ze seznamu vřazen, ale to není unifikováno ani na úrovni Evropské unie, natož pak mezi světadíly.

Za důležitou makroekonomickou veličinu lze počítat i úroveň míry inflace. Měsíční vývoj míry inflace v letech 2003, 2004 a 2005 ukazuje graf 2. Z něho lze vyčíst, že míra inflace je v dimenzích tzv. mírné inflace (konkrétně jde o cca 8–9 procent ročně), tedy varianty nepoškozující ekonomiku. Na druhé straně míra inflace má ve Vietnamu tendenci vzrůstat a ve vazbě na míru nezaměstnanosti, která se snižuje, tak verifikovat platnost krátkodobé Philipsovy křivky.

Vazba míry inflace a míry nezaměstnanosti mimo jiné také naznačuje, že vietnamská ekonomika se vyvíjí jako klasická tržní ekonomika, a že tedy samotný název státu Vietnamská socialistická republika a samotný politický systém s trvalou dominancí jedné strany je spíše formou stojící mimo ekonomický obsah. To mj. dokazuje i tabulka 2 ukazující na podíl státního a nestátního sektoru na průmyslové produkci. Současné reformní vede-

Tabulka 3 Exportní trhy (v mil. VND)

země	2003	2004
USA	3939	4992
EU	3783	4915
Japonsko	2909	3502
Čína	1748	2735
Austrálie	1420	1822
Singapur	1024	1370
SRN	855	1066
Indonésie	467	447
Velká Británie	755	1011
Tchaj-wan	749	906

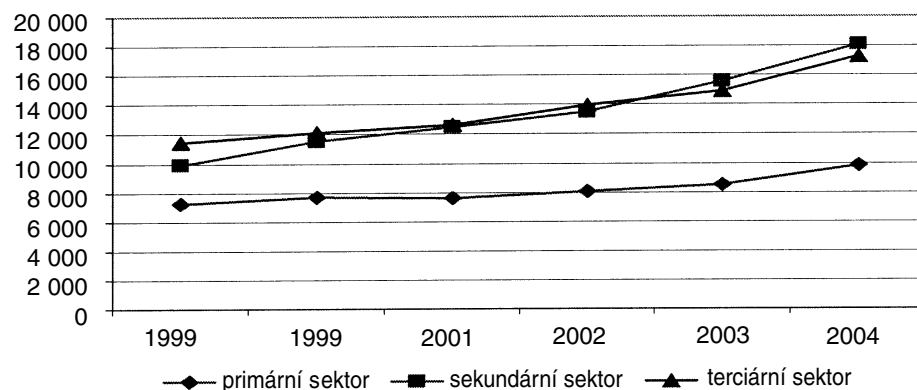
Pramen: Vietnam Economic Times, Issue 134, April 2005, p. 50–51.

ní státu si evidentně uvědomuje, že stojí v konkurenčním prostředí asijských trhů a musí vytvořit prostor pro ekonomický růst analogický sousední Číně. Ten je stejně jako v ČLR realizovatelný pouze funkčním tržním mechanismem, jemuž politické zásahy nesmí dominovat. Za jakýsi „důkaz“ pro výše uvedené konstatování lze uvést, že VSR mimo jiné každoročně vysílá své pracovníky ministerstva práce, invalidů a sociálních věcí na odbornou stáž do České republiky, aby získali zkušenosti v podmínkách tržního hospodářství.

Graf 3 zachycuje realitu exportu a importu, resp. schodku obchodní bilance. Taková situace je typická pro hospodářství snažící se radikálním způsobem zvýšit svou výkonnost a k tomu potřebuje stroje a výrobní zařízení ze zahraničí.

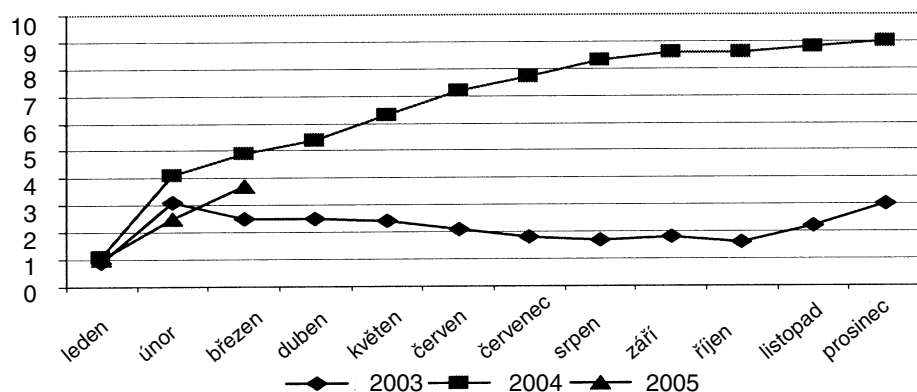
Kde je zdroj investován, ukazuje graf 4 a jde – jak je možné předpokládat – o „veřejnost“, velký podíl má i státní rozpočet a státní půjčky, nezanedbatelné jsou i zahraniční investice. Absolutně největší rozsah mají zahraniční investice z Jižní Korey, na druhém místě jsou investice z USA. Rozsah českých investic je zatím minimální, konkrétně na úrovni 19 mil. USD. Celkově vzrostly v roce 2005 zahraniční investice do vietnamské ekonomiky o 17 procent a tento trend je podle Finacial Times³⁾ očekáván i v roce 2006.

Graf 1 Struktura HDP podle jednotlivých sektorů (v %)

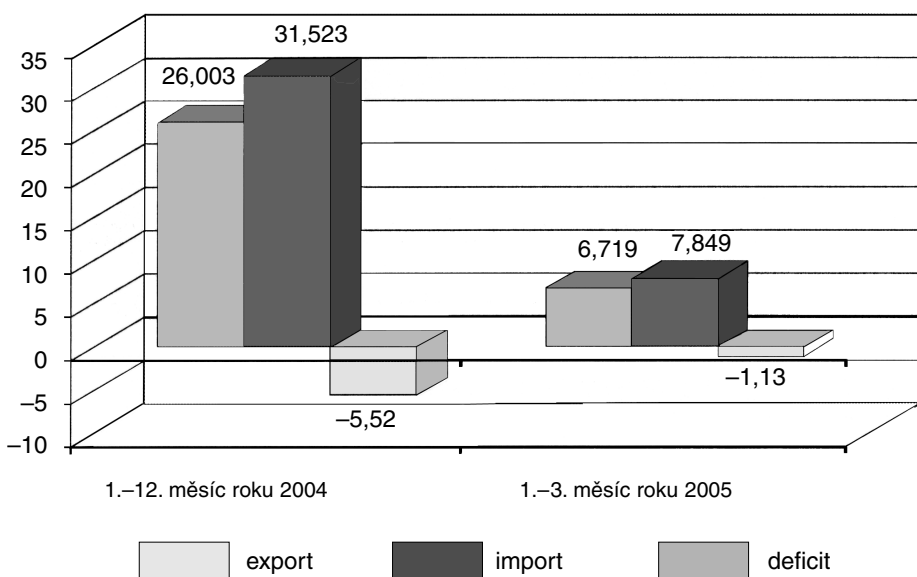
Pramen: Vietnam Economic Times, Issue 134, April 2005, p. 50–51.

Graf 2 Měsíční vývoj míry inflace v letech 2003, 2004 a na počátku roku 2005

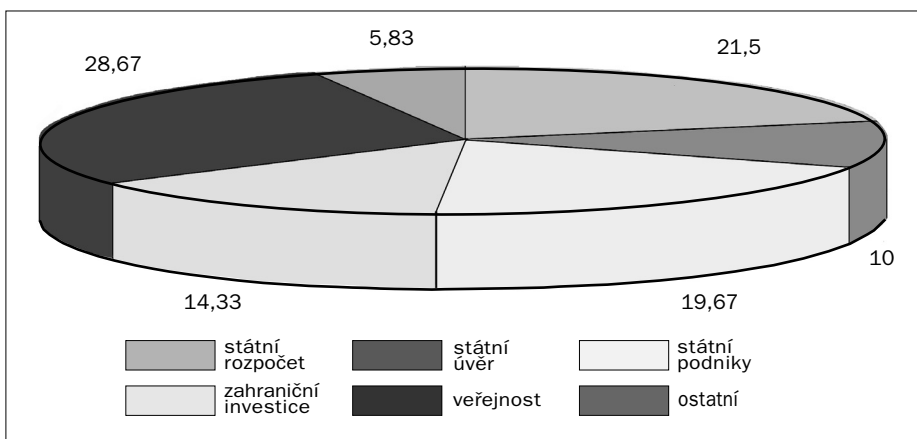
Pramen: Vietnam Economic Times, Issue 134, April 2005, p. 50–51.

Graf 3 Objem zahraničního obchodu (v mil. VND)

Pramen: Vietnam Economic Times, Issue 134, April 2005, p. 50–51.

Graf 4 Zdroje rozvojových investic v roce 2005 (v %)

Pramen: Vietnam Economic Times, Issue 134, April 2005, p. 50–51.

Jistou výpovědní schopnost má i teritorium, na které je vietnamská produkce exportována a z kterého teritoria je importována.

Export směřuje především na náročné trhy USA, Evropské unie a Japonska. Viz graf 2, 3 a tabulka 3.

Dovážena je naopak produkce především z Číny, Japonska, Singapuru, Tchajwanu a Korey. Viz tabulka 4.

Dovozy Vietnamu z Evropské unie, a zvláště z USA jsou výrazně nižší. Je zřejmé, že Evropské unii a České republice zvlášť se tak vytváří prostor pro uplatnění svých produktů.

Možnosti ekonomické spolupráce VSR a ČR

Podíváme-li se na vzájemný obchod České republiky a Vietnamu, můžeme konstatovat, že objem vzájemného ob-

chodu se v roce 2004 zvýšil o téměř 40 procent. Vývoj vzájemného obchodu v letech 1998 až 2004 dokumentuje tabulka 5.

Schodek ve vzájemném obchodu na straně České republiky lze spojovat s celou řadou skutečností, ale především s ještě nedokončeným procesem vstupu Vietnamu do WTO. Po něm lze předpokládat výrazný nárůst českého exportu, neboť současný vietnamský protekcionismus bude muset být potlačen.

Znovu je nutné připomenout, že české produkty mají ve Vietnamu výborný zvuk, rozhodně nepatří do tzv. druhé kategorie a jsou preferovány i před produkty takového ekonomického giganta, jako je Japonsko, přestože asijské produkty jsou zpravidla cenově výhodnější. Na druhé straně ale nelze nadále šetřit na různých typech předprodejní podpory,

Tabulka 4 Import podle zemí (v mil. VND)

země	2003	2004
Čína	3122	4456
Japonsko	2994	3553
Singapur	2878	3618
Tchaj-wan	2916	3698
Korejská republika	2624	3328
EU	2452	2659
Thajsko	1282	1858
Hongkong	992	1075
Malajsie	933	1215
USA	1144	1127

Pramen: Vietnam Economic Times, Issue 134, April 2005, p. 50–51.

v této oblasti české podniky výrazně zastávají.

Česká republika patří mezi velmi úspěšné vývozce dopravní techniky ve světě vůbec, a proto není pochyb o případné úspěšnosti i na tomto teritoriu. Zvláště pak, uvědomíme-li si, že ani vietnamské hlavní město Hanoj nemá elektrifikovanou městskou hromadnou dopravu, čímž se vytváří prostor pro české trolejbusy, tramvaje, ale i vozy metra. V provozu je denně nesčetné množství malých motocyklů, které také vyrábíme, naše osobní automobily patří mezi luxusní zboží.

Země, která nastoupila cestu průmyslového rozvoje, bude potřebovat nové – a proč ne české – turbíny na výrobu elektrické energie i samotné strojové vybavení nových továren. Prostor je zde skutečně obrovský, přičemž obavu, že by vietnamské hospodářství nemělo čím zaplatit, lze zpochybnit výše uvedenými rychle rostoucími vývozy do USA, EU a Japonska.

Nynější export z ČR představují především textilní a kožedělné stroje, skleněné zboží, čerpadla, kompresory, zbraně, munice, přístroje, ale i mléko a mléčné výrobky.

Českých firem vyvážejících své produkty do Vietnamu je celá řada, uvést je tedy možné jen některé z nich. Jde o fir-

Tabulka 5 Bilance vzájemné obchodní výměny ČR a VSR

rok	obrat	export ČR	import ČR	bilance
1998	42,6	11,3	31,3	-20,0
1999	57,7	16,0	41,7	-25,7
2000	65,5	10,6	54,9	-44,3
2001	65,2	15,1	50,1	-35,0
2002	66,2	15,2	51,1	-35,9
2003	73,0	19,3	53,7	-34,4
2004	102,2	21,3	80,9	-59,6

Pramen: www.export.cz

my FAB, BRISK, Preciosa, Stavostroj. Smlouvy už podepsaly TOS Varnsdorf, Kovosvit MAS, aktivní je i Škoda Praha. Zájem o spolupráci projevují pardubické firmy ERA a ELDIS, týnecká JAWA, MPI Trading a další.

Vietnam je navíc jeden z největších příjemců zahraniční pomoci České republiky. Usnesením vlády ČR z roku 2004 byl Vietnam uznán za jednu z prioritních zemí z hlediska dlouhodobé rozvojové spolupráce. Na takový krok pak může snadno navazovat spolupráce komerční.⁴⁾

Co lze ale spatřovat jako obzvlášť důležité, je intenzivní zájem Vietnamců o vzdělání na českých univerzitách. Nezanedbatelné množství vietnamských studentů již na mnoha českých univerzitách studuje, jde často o děti těch úspěšných Vietnamců, kteří své stávající vzdělání získali v minulosti v Československu, z čehož na vládní stipendia ČR jich bylo v roce 2004 v naší republice 9, samoplátců podstatně více. A tak právě na vysokých školách, výchovou budoucích ekonomů, techniků a jiných odborníků, je možné spatřovat cestu otevírající prostor pro trvalé získání vietnamských trhů i do daleké budoucnosti na základě osobních kontaktů.

Problémem minulé československé ekonomiky byla jednostranná orientace na trhy bývalého SSSR. Naprosto analogická situace vzniká od 90. let minulého století intenzivní orientací české ekonomiky na trhy Evropské unie, a speciálně SRN.

Moderní ekonomika – a tou snad již ekonomika ČR je – potřebuje větší množství různorodých obchodních partnerů. Zároveň by měla být schopna zužitkovat své dobré jméno na trzích, kde má již své zákazníky. Takovým trhem je nade vše pochybnost území Vietnamu.

Jiří Kraft (1956) děkan Hospodářské fakulty Technické univerzity v Liberci, kde je i vedoucím katedry ekonomie.

Jiri.Kraft@vslib.cz

Literatura:

Vietnam Economic Times, Issue 134, April 2005, p. 50–51
www.cia.gov
Rapid Vietnam growth „libely to continue“, Financial Times 4/1/2006
www.export.cz

¹⁾ Rapid Vietnam growth „libely to continue“, Financial Times 4/1/2006. ²⁾ Tamtéž.

³⁾ Tamtéž.

⁴⁾ www.export.cz

Co je a co není vidět v rozvojových statistikách

Výbor dárců OECD, který sdružuje nejvýznamnější poskytovatele mezinárodní rozvojové pomoci, začátkem dubna oznámil, že objem rozvojové pomoci v roce 2005 přesáhl 100 miliard dolarů. Historický rekord a třetinový nárůst oproti loňskému roku vzbuzuje optimistická očekávání, že se rozvojovým zemím dostane potřebné injekce pro výrazné snížení chudoby. V letošním a příštím roce se však opět očekává pokles.

ONDŘEJ HORKÝ

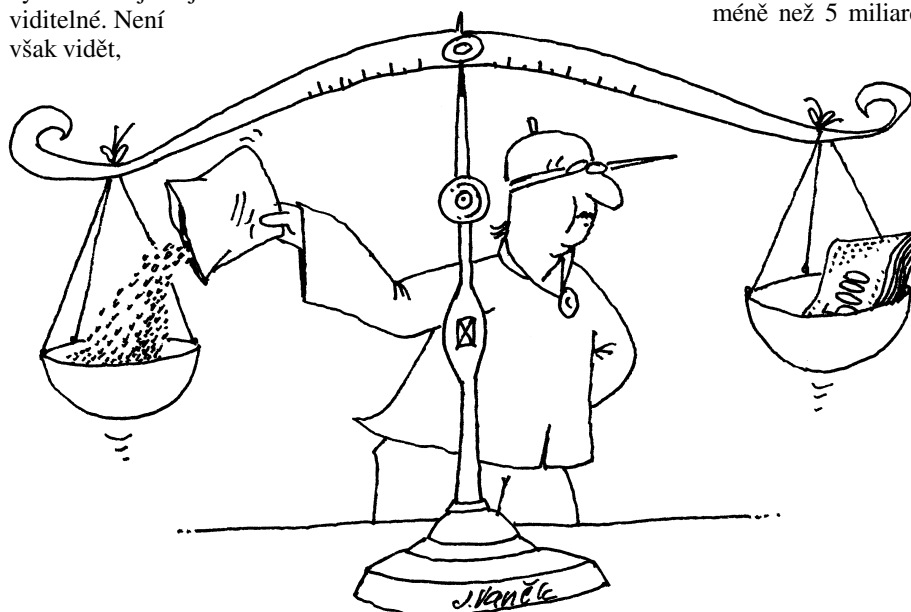
Když v roce 1850 napsal Frédéric Bastiat, francouzský liberální ekonom, filosof a bojovník proti otroctví v koloniích, knihu *Co je a co není vidět*, zřejmě netušil, že jeho myšlenky budou aktuální o století a půl později v oblasti rozvojové pomoci. Na populárním příkladu rozbitého okna ukazuje, že lidé mají sklony uvědomovat si pouze výdaje na náhradu škody, kdežto výdajů, o něž v důsledku škody přijdou, si nevšimnou. Když dítě rozbije kamenem okno, následná práce sklenáře je „to, co je vidět“. Kdyby ovšem okno nerozbilo, mohlo by si koupit nové boty nebo knihu. Ztracená práce ševce nebo knihkupce je „to, co není vidět“.¹⁾ Z výměny okna však na rozdíl od nových bot nebo knihy dítě žádný nový užitek nezíská.

Podobné je to i s rozvojovou pomocí. Miliardy dolarů ve statistickém výkaznictví jsou jasně viditelné. Není však vidět,

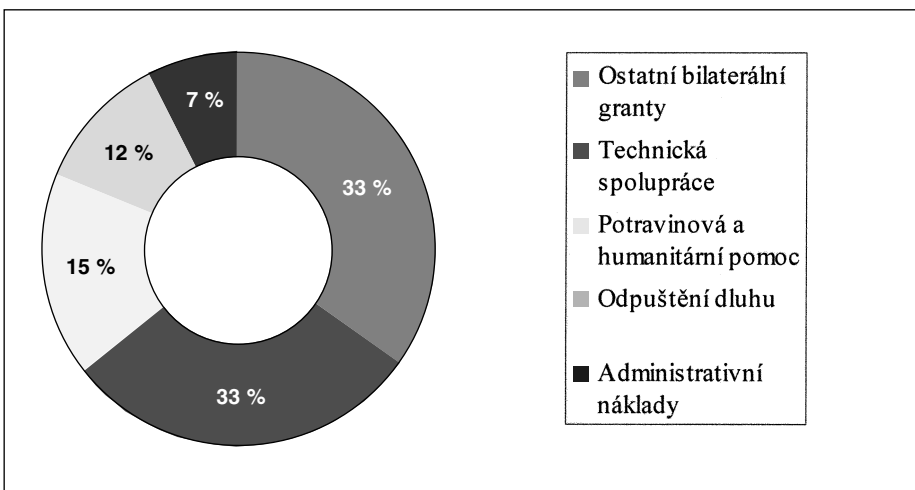
že velká část rozvojové pomoci se utratí přímo v dárcovských zemích. Rozvojová pomoc dnes také tvoří jen menší součást finančních vztahů mezi bohatými a chudými zeměmi a její význam bývá často přeceňován. A v neposlední řadě dnes leckdy slouží jako záplata na škody, které rozvojovým zemím způsobují nerovné vztahy ve světovém hospodářství a další politiky rozvinutých zemí.

Rozvojová pomoc v minulém roce: úspěch, nebo bublina?

Loňský objem oficiální rozvojové pomoci zemím, které sdružuje Výbor dárců OECD, vzrostl o třetinu na 106,5 miliardy amerických dolarů, a dosáhl tak 0,33 procenta.²⁾ Nárůst skutečných transferů zboží nebo služeb však představoval pouze 8,7 procenta, protože jeho největší část odpovídá odpuštění dluhu ve výši přes 14 miliard dolarů Iráku a o něco méně než 5 miliard

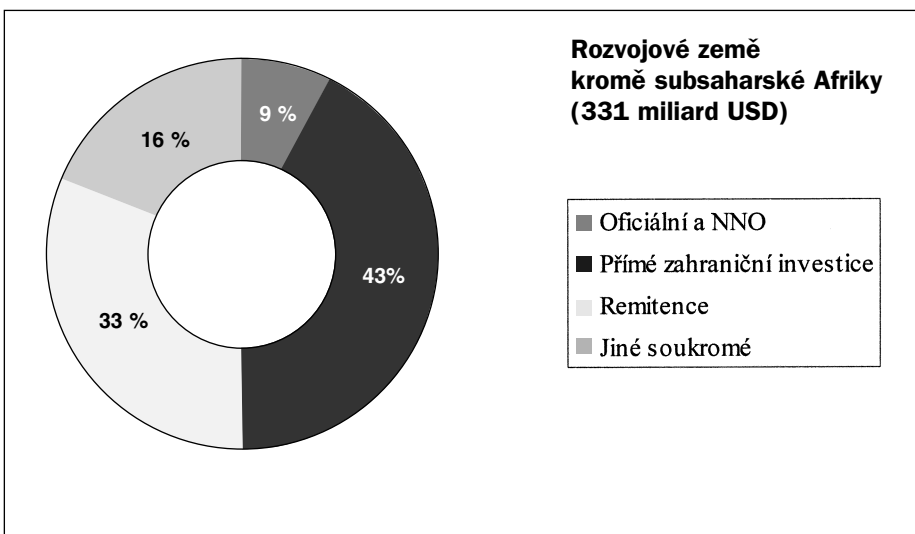
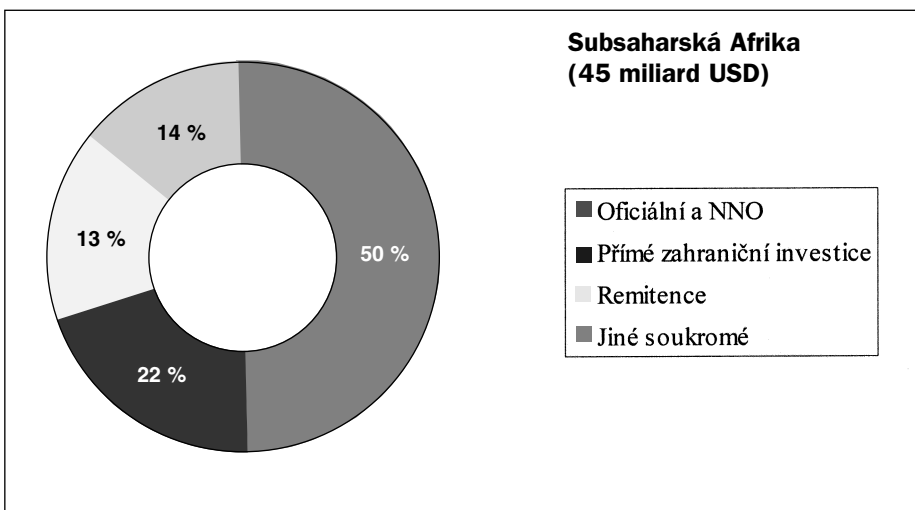

Graf 1 **Struktura celkové bilaterální rozvojové pomoci v roce 2004**

Zdroj: podle OECD, *Development Co-operation Report*, 2005

Graf 2 **Finanční toky ze zahraničí do rozvojových zemí v roce 2003**

Zdroj: podle OECD, *Development Co-operation Report*, 2005

dolarů části dluhu Nigérie. Menší díl ve výši 2,2 miliardy dolarů spočívá v pomoci pro země postižené tsunami na konci roku 2004.

Irák ani Nigérie, mimochodem oba ropní producenti, ovšem nepatří mezi nejchudší příjemce, ve kterých by měl být efekt na snížení chudoby a na plnění rozvojových cílů nejvyšší. Chudoba zkrátka není jediným kritériem dárců při rozdělování pomoci. V roce 2004 tak 700 milionů obyvatel žijících v padesátce nejméně rozvinutých zemí získalo pouze 25 miliard dolarů pomoci.³⁾

To ovšem neznamená, že odpouštění dluhů, které má podobný vliv na příjem zemí jako čím dál více populárnější přímá rozpočtová podpora, by bylo zbytečné. Naopak postupné odpouštění dluhů velmi zadlužených zemí, podmíněné směřováním vládních výdajů do potřebných oblastí, zvláště pak školství a do zdravotnictví, snížení chudoby pomáhá. Nesmí se však provádět na úkor ostatní pomoci a na úkor zemí, které byly ve správě veřejných financí úspěšné.

Kromě nerovností v teritoriálním rozdělení pomoci nalezneme také problémy sektoriální, tedy ve výběru oblastí, kde jsou vykázané finance utráceny. V oblasti dvoustranné spolupráce tak byla z celkových 57,3 mld. dolarů nejvýše polovina utracena ještě v rozvinutých zemích. Potravinová pomoc totiž většinou pochází z bohatých zemí, technická spolupráce je zajišťována experty z rozvinutých zemí. Část nákladů navíc pohltná administrativní zajištění v zemích dárců. Viz graf 1.

Vojenský materiál a spolupráce jsou ze statistického výkaznictví Výboru dárců vyloučeny. Pokud však vezmeme v úvahu, že poválečnou rekonstrukci Iráku, který loni obdržel 4,7 miliardy dolarů, můžeme z hlediska Bastiatovy metafory označit spíše za „zasklení rozbitého okna“ než za „nákup nových bot“, objem pomoci, která skutečně vytváří nové hodnoty, se ještě sníží.

Také slovo *oficiální* má v názvu rozvojová pomoc své opodstatnění. Statistiky totiž neobsahují rozvojovou pomoc *soukromých* dárců. Ta v roce 2004 podle OECD tvořila přes 11 miliard dolarů.⁴⁾ Podle neoficiálních zdrojů by však pouze soukromé dárcovství ve Spojených státech mohlo přesáhnout 15 miliard dolarů.⁵⁾ Celkové statistiky také nezahrnují členy Výboru dárců OECD jako například Česko a nečleny OECD, tedy samotné rozvojové země, které jsou také poskytovateli pomoci. Objem jejich oficiální pomoci dosahuje několika miliard

dolarů, například Saúdská Arábie dosahuje podílu pomoci na HDP ve výši 0,69 procenta, a řadí se tak těsně za Norsko, Dánsko, Lucembursko, Švédsko a Nizozemsko. Čína však své statistiky neposkytuje a soukromou pomoc muslimských zemí lze taktéž obtížně vyčíslit.

Na druhou stranu oficiální rozvojová pomoc nezahrnuje oficiální pomoc bez přívlastku. Ta se od té první liší pouze tím, že je určena zemím v transformaci a není zanedbatelná. Ještě v roce 2004 získala Česká republika dvaapůlkrát více pomoci, než sama vydala. Dlužno říci, že český systém zahraniční rozvojové spolupráce tzv. vázanou pomoc podporuje i tím, že zanedbatelnou část české dvoustranné spolupráce tvoří stipendia pro zahraniční studenty.

Za čísla se tedy skrývá mnoho různých dárců a příjemců pomoci, která může nabrat odlišných forem a různé efektivity z hlediska snižování chudoby. Dárci se jistě poučili ze situace v 80. letech, kdy zvláště Světová banka podporovala některé rozvojové projekty bez ohledu na dopad na zájmy chudých a sledovala více trendy v objemu poskytnutých úvěrů než kvalitu projektů.⁶⁾ Někdy je však obtížné ubránit se dojmu, že si dárci někdy kladou otázku „Jakpak by se žilo sklenářům, kdyby nikdo nerozbíjel okna?“⁷⁾

Bohaté vlády a chudí příbuzní

S výjimkou Afriky, která je nejchudším regionem a zároveň je na pomoci závislá, neboť pomoc zde tvoří asi pět procent produktu, jsou z hlediska objemu soukromé finanční toky do rozvojových zemí důležitější než pomoc. Cílem soukromých subjektů, ať se jedná o firmy, které zde investují a půjčují peníze, nebo o platby přistěhovalců v bohatých zemích svým příbuzným, samozřejmě není na rozdíl od dárců v první řadě snížení chudoby. Nezamýšleně jej však mohou efektivně dosáhnout a nabízí se otázka, zda není příjmová struktura ve prospěch oficiálních toků jednou z příčin prohlubujících se chudoby v Africe. Viz graf 2.

Konkrétně se zde zaměříme na zpětné platby přistěhovalců do rozvojových zemí. Za minulý rok se odhadují na téměř 170 miliard dolarů.⁸⁾ Celkové statistiky o remitencích jsou nedokonalé, protože asi polovina plateb prochází neformálními systémy převodů. Například arabská *hawala* se zcela obejde bez finančních převodů přes hranice, postačí telefonát nebo e-mailová zpráva přes hranice mezi prostředníky a účty jsou až později vyrovnávány zvláště v nefinančních akti-

vech. Mezinárodní migrace přesto hraje výraznou roli v rozvoji, určitě pak v dvacícté zemi, v nichž přesahuje objem remitencí desetinu HDP. Modely Světové banky ukazují, že zvýšení počtu pracujících imigrantů o polovinu během příštích dvaceti let by mělo pozitivní vliv na zvýšení příjmů nejen pro samotné migranty a jejich příbuzné v chudých zemích, ale také pro „původní“ obyvatele bohatých zemí, třebaže jen v řádu desetin procent.

Pochyby se objevují pouze v případě vysoce kvalifikovaných pracovníků, kde není výsledný efekt „brain drain“ jasný. Podle Mezinárodní organizace pro migraci žije v zahraničí 40 000 Afričanů s titulem Ph.D. Jen ve Spojených státech žije více afrických vědců než v domovských zemích, které pro ně nedokáží vytvořit dostatečné podmínky pro uplatnění.⁹⁾ Pouze 50 z 600 absolventů zambijské medicíny do roku 1999 léčí v Zambii.¹⁰⁾ Poskytování stipendií studentům z rozvojových zemí tak může být paradoxně výhodnější pro země rozvinuté. Naopak otevření Evropy méně kvalifikovaným pracovníkům ze zemí Jihu by mohlo být výhodné nejen pro její stárnoucí obyvatelstvo.

Kromě remitencí a zahraničních investic hraje obrovskou roli zahraniční obchod, zvláště pak v oblasti zemědělství, kdy kvóty a dotace přepočtené na clo se blíží 50 procentům.¹¹⁾ Jak řekl Nicolas Stern, vedoucí ekonom Světové banky, „kázat o výhodách volného obchodu a svobodných trhů a poté stavět bariéry právě na těch trzích, ve kterých mají rozvojové země výhodu, je pokrytecké“.¹²⁾ Tato problematika si ovšem zasluhuje vlastní analýzu. Země Severu každopádně vytvářejí dojem, že hradbami, jež kolem sebe kladou či udržují, rozbíjejí pomyslné okno, které následně „zasklívají“ zvýšením objemu rozvojové pomoci.

Konec české výjimečnosti: místo růstu stagnace pomoci

Znamená tedy, že podíl objemu pomoci na HDP nemá žádnou vypovídací hodnotu? Objem rozvojové pomoci opravdu neměří skutečné výstupy či konečný vliv na snížení chudoby, to je často technicky nemožné nebo příliš nákladné, ale pouze vstupy, které jsou na tento cíl více či méně účelně vynaloženy. A tím také zůstává celkem spolehlivým ukazatelem, jak je pro jednotlivé vlády problematika rozvoje důležitá.

Česko dlouho omlouvalo své zaostávání za starými členskými zeměmi Evropské unie argumentem, že se svým podílem pomoci na HDP ve výši 0,11 procenta stojí

v čele postkomunistických zemí. Podle předběžných čísel však v minulém roce ztratilo i toto prvenství. Výbor dárců OECD totiž zveřejnil mimo jiné i výši oficiální rozvojové pomoci v České republice, na Slovensku a v Polsku. V absolutní hodnotě se sice podíl české pomoci zvýšil na 131 milionů dolarů, avšak v poměru k celkovému výkonu hospodářství již druhý rok stagnuje na podobné úrovni jako podstatně chudší Turecko. Podle Ministerstva zahraničních věcí ČR má na této úrovni pomoc stagnovat i v roce 2008.

Na dobré cestě jsou naproti tomu Slovensko a Polsko, které svou pomoc téměř či zcela zdvojnásobily, a dosáhly tak 0,12 procenta.¹³⁾ Závazku nových členů Evropské unie vydávat v roce 2010 na rozvoj 0,17 procenta svého bohatství tak Česko jen stěží dosáhne. Svě znepokojivé zdržení v oblasti rozvojové pomoci by však mohlo alespoň kompenzovat větší péčí o její účinnost a vzájemný soulad s národní a evropskou zemědělskou, imigrační a bezpečnostní politikou.

Květen 2006

Ondřej Horký (1980) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

horky@iir.cz

¹⁾ Frédéric Bastiat, *Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*, 2006 [1863]. Dostupné z bastiat.org/fr/cqovecqnvp.html

²⁾ OECD, „Aid over USD 100 billion – new figures released today“, *DACNews*, duben 2006. Dostupné z www.oecd.org/dataoecd/45/29/36422427.htm

³⁾ OECD, *Development Co-operation Report*, 2005, s. 251.

⁴⁾ OECD, *Development Co-operation Report*, 2005, s. 161.

⁵⁾ Anup Shah, *The US and Foreign Aid Assistance*, 2006. Dostupné z www.globalissues.org/TradeRelated/Debt/USAid.asp

⁶⁾ Srov. Graham Hancock, *Lords of Poverty*, Atlantic Monthly Press, 1989.

⁷⁾ Frédéric Bastiat, op. cit.

⁸⁾ World Bank, *Global Economic Prospects: Economic Implications of Remittances and Migration*, 2006, s. 88.

⁹⁾ David H. Shinn, *Reversing the Brain Drain in Ethiopia*, 2002. Dostupné z chora.virtualave.net/brain-drain8.htm

¹⁰⁾ Heidemarie Wiczorek-Zeul, „Migration demands a coherent approach“, *Development and Cooperation*, roč. 33, č. 4, duben 2006, s. 145.

¹¹⁾ World Bank, *Global Monitoring Report: Millennium Development Goals: From Consensus to Momentum*, 2005, s. 128.

¹²⁾ Citováno podle Gumisai Mutume, „Mounting opposition to Northern farm subsidies“, *Africa Recovery*, květen 2003. Dostupné z www.un.org/ecosocdev/geninfo/afrec/vol17no1/171agri4.htm

¹³⁾ Vlastní výpočty na základě dat OECD, Českého statistického úřadu a Štatistického úřadu Slovenskej republiky. Výše HDP Polska v roce je předpokladem za rok 2005 podle Světové banky.

Terorismus a války v dnešním světě

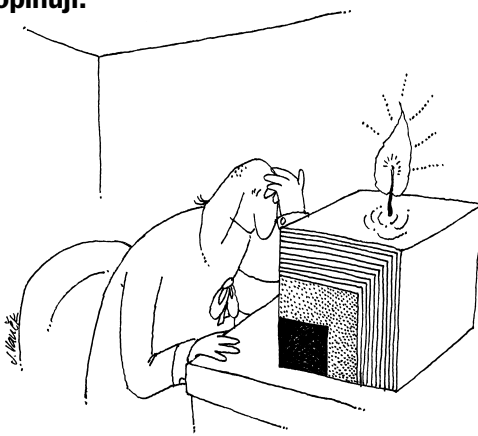
JAN EICHLER

Jednou z nejvážnějších a nejnáléhavějších bezpečnostních hrozeb dnešního světa je terorismus. Jeho akty, ať už k nim dochází kdekoli, se setkávají s téměř jednoznačným odsouzením. Zároveň s tím však přetrvávají nejednoznačná hodnocení, zda ten který případ je terorismem, nebo jde o boj za národní osvobození. Tento článek, pojímaný jako příspěvek do diskuse o kritériích pro jasnější rozlišování, se zaměří na několik konkrétních příkladů, v nichž se terorismus a mezistátní války nejvýrazněji prolínají a navzájem doplňují.

Základní rozdíly mezi terorismem a asymetrickými válkami

Asymetrická či gerilová válka na jedné straně a terorismus na druhé mají jeden základní společný rys – vždy jsou bojem slabšího proti silnějšímu. Vedle toho ale existují zásadní odlišnosti. Především – teroristické organizace se vždy vyhýbají přímému, čelnímu souboji s ozbrojenými silami a v drtivé většině případů se zaměřují na civilní cíle, na které útočí zákeřně a nečekaně. Je to tedy „záměrné, politicky motivované násilí páchané na lidech, kteří nejsou ozbrojeni a nevedou bojovou činnost“.¹⁾ Je to nepřímá strategie přesně v tom pojetí, které významný francouzský stratég André Beaufre vysvětlil slovy: „k naplnění svých cílů se volí jiné prostředky než vojenská vítězství“.²⁾ Terorismus je tedy nepřímou strategií, protože „k dosahování svých cílů volí nevojenské prostředky“.³⁾

Naproti tomu války obecně jsou vždy definovány jako „přímé, somativní násilí mezi státními činiteli“⁴⁾ protože se v nich vždy nasazují vojenské síly a k naplnění cílů vede pouze vojenské vítězství, být může být dosaženo cestou nejrůznějších manévrů vojenských jednotek. Přímou strategií jsou i asymetrické války, přestože se v nich uplatňuje „strategie nepřímých přístupů“ (indirect approaches strategy): rozbití sestavy nepřítele, narušení jeho zásobování, zničení přístupových cest, psychologické působení, nástrahy, léčky, klamné manévry, rychlé výpady typu „udeř a zmiz“ a další postupy používané ve válce mezi vojáky v uniformách.⁵⁾ I při těchto válkách se k dosažení cílů používají především vojenské

nástroje a metody boje, a tak jde o přímou strategii.

Základní východiska

Jednotlivé události z doby po roce 1990 budeme posuzovat ze dvou hledisek. Prvním jsou mezinárodněpolitické souvislosti, druhým je komunikační strategie. Budeme přitom vycházet ze čtyř základních skutečností:

- Terorismus je šíření strachu, pod jehož vlivem má ta která společnost, a zejména pak její vláda, být nucena, aby změnila svou politiku, aby přistoupila na požadavky teroristů, kteří jsou odesilatelé určitých poselství.

- Základním rysem terorismu je slepé zabíjení bezbranného civilního obyvatelstva tam, kde je jeho nejvyšší soustředěnost.

- Dokument Panelu 16 moudrých zdůraznil, že terorismu se daří všude tam, kde probíhá válka, nebo kde je zahraniční okupace. Tento poznatek využijeme ve dvou rovinách:

- při posuzování atentátů na nejvyšší politické činitele připomeneme atentát na indického premiéra Rádžíva Ghándího v roce 1991,

- při hodnocení útoků na civilní obyvatelstvo se nám jasně ukáže, jak konkrétně vypadá terorismus spojený s probíhající válkou, nebo takovou válkou dokonce vyvolaný (conflict related, resp. conflict generated terrorism).

- V rovině komunikační strategie si u každého teroristického činu připomeneme, kdo byl zvolen jako terč úderu a jaké bylo poselství. Na tomto základě posoudíme, zda šlo o asymetrickou válku, nebo o terorismus, tedy o vynucování politických změn prostřednictvím šíření strachu. Při hodnocení dopadu (feed-back) teroristických akcí budeme používat dva krajní pojmy: kladný a záporný. Nepoužíváme je z hlediska hodnotového, ale z pohledu těch, kteří to zosnovali. To znamená výraz „kladný“ v případě, že napadený odpověděl tak, jak si to přál transmitter, „záporný“ zase v tom případě, že odpověď nebyla taková, jakou si přáli teroristé.

Atentáty na politické činitele

Indický premiér Rádžív Ghándí, demokraticky zvolený politik, se v roce 1991 stal obětí atentátu, jehož smyslem bylo šířit mezi indickými politiky strach z dalšího ovlivňování situace na Srí Lance a vynutit si stažení indických ozbrojených sil. Ghándího zabil teroristé jednající na základě rozhodnutí vzbouřenců ze Srí Lanky. Byl to tedy jeden z prvních typických příkladů tzv. conflict related terrorism (CRT), tedy s válkou spojeného terorismu v době po skončení studené války. Indická odpověď nakonec byla z pohledu teroristů kladná – Indie nechala vývoji na Srí Lance volný průběh.⁶⁾

Teroristické útoky dne 11. září 2001

Pokud je budeme hodnotit z hlediska mezinárodněpolitických souvislostí, pak si musíme připomenout, že al-Káida své údery zdůvodňovala okupací, odvolávala se na pobyt amerických vojsk na území Saúdské Arábie, který podle ní znamenal znesvěcení země, v níž jsou dvě nejposvátnější místa islámského světa: Mekka a Medína. Souběžně s tím se al-Káida zaštiťovala i argumentem války, odvolávala se na jednostrannost v přístupu k izraelsko-palestínskému konfliktu. Tím záměrně mátl mezinárodní veřejnost, aby své činy mohla vydávat za akt asymetrické války.

Posouzení atentátů dne 11. září 2001 z hlediska komunikační strategie je zcela jednoznačné. Z vyhlášení al-Káida jasně vyplývalo, že smyslem útoků bylo donutit

vládu Spojených států ke změně politiky vůči islámskému světu. Údery cynicky směřovaly na místo s vysokou koncentrací bezbranného civilního obyvatelstva, byl to tedy stoprocentní terorismus. Z pohledu al-Káida byla odpověď USA záporná, kontra-produktivní. Bushova administrativa nejenže nezměnila svou politiku v islámském světě, ale navíc vyhlásila „globální válku proti terorismu“. (Global War on Terror – GWOT).

Válkou vyvolaný terorismus: Madrid 2004 a Londýn 2005

Vyhlášení strategie GWOT však neznamenalo konec globálního terorismu, naopak vyprovokovalo další údery. Masakry ve španělské a londýnské metropoli měly jeden jediný rozdílný dopad. Po Madridu přišla kladná reakce nové vlády – její premiér Zapatero splnil svůj slib a stáhl španělské vojáky z Iráku. Naproti tomu Tony Blair o rok později nic takového neucínil. Všechny ostatní rysy byly společné. Poselstvím bylo vynutit si stažení španělských, resp. britských okupačních vojsk z Iráku, terčem bezbranné civilní obyvatelstvo v místech s vysokou koncentrací. V obou případech se tedy jednalo o čistý a ničím neospravedlnitelný terorismus. Ale už to byl posun od CRT (conflict related terrorism – válkou spojený terorismus) k terorismu válkou vyvolanému (conflict generated terrorism – CGT), tedy k terorismu vyvolanému americkou strategií GWOT.

Asymetrická válka a terorismus v Iráku

V Iráku se od letních měsíců roku 2003 prolínají a vzájemně doplňují dva druhy bojové činnosti. Prvním z nich jsou útoky na vojáky USA, Velké Británie a jejich spojenců. Jsou zdůvodňovány probíhající válkou a okupačním posláním spojeneckých vojsk a na základě toho jsou vydávány za asymetrickou válku. K tomuto hodnocení se po téměř třech letech bojů začaly pomalu přiklánět i Spojené státy. Dokument nazvaný Strategie pro vítězství v Iráku v této souvislosti hovoří o tzv. vzbouřencích (insurgents), nový velvyslanec USA v Iráku s nimi dokonce v březnu 2006 zahájil vyjednávání.

Zcela jiná je ale situace v případě útoků na civilní cíle, tedy na infrastrukturu, na bezbranné civilní obyvatelstvo, na sídla mezinárodních organizací. Jejich smyslem je šířit strach především mezi obyvatelstvem v Iráku – má to být strach z jakékoli spolupráce s Američany a s jejich exponenty přímo v Iráku. Zároveň s tím se má šířit strach i v zahraničí – strach z jakékoli, třeba i je-

nom politické angažovanosti v Iráku. Nejkrutějším činem tohoto druhu byl útok na úřadovnu OSN v Bagdádu, při kterém byl v létě 2003 zabit Sergio Vieira de Mello, zvláštní představitel generálního tajemníka OSN v Iráku. V tomto případě, stejně jako při úderu na zastoupení Mezinárodního červeného kříže, teroristé použili výbušnou nálož na vozidle. Francouzský deník Le Monde v úvodníku nazvaném „Zarkávi vyhrál“ výstižně napsal, že psychologický dopad byl přesně takový, jaký teroristé očekávali: „Dosažli toho, že z Iráku utekly úřadovny OSN, nevládních organizací a s nimi i západní obchodníci.“⁷⁾

Na šíření strachu jsou vypočítány také videonahrávky poprav unesených lidí. Touto cestou chtějí teroristé dosáhnout, aby Irák byl ponechán napospas sobě samému, přesněji řečeno militantním radikálům, kteří se tam stáhli z celého islámského světa a snaží se „tálibánizovat“ oblasti pod svou kontrolou.⁸⁾ Iniciátory a také nejčastějšími vykonavateli teroristických akcí jsou organizace napojené na al-Káida, pro něž je zavedeno označení AQI (Al-Qaida in Iraq).⁹⁾ Ve svém boji si vytkly čtyři cíle: donutit americké vojáky k odchodu z Iráku, nastolit islámské zřízení, zapojit do bojů irácké sousedy a zatáhnout je do války proti Izraeli.¹⁰⁾

Druhá intifáda

Tento vleklý konflikt má dva hlavní rozměry. Prvním z nich jsou palestínské útoky na izraelské vojenské a policejní jednotky na okupovaných územích. Ty mohou být hodnoceny jako specifická forma asymetrické války, i když se na nich podílejí organizace zařazené v USA na seznam teroristických organizací. Další formou boje Palestinců jsou údery proti vojenským posádkám – ty

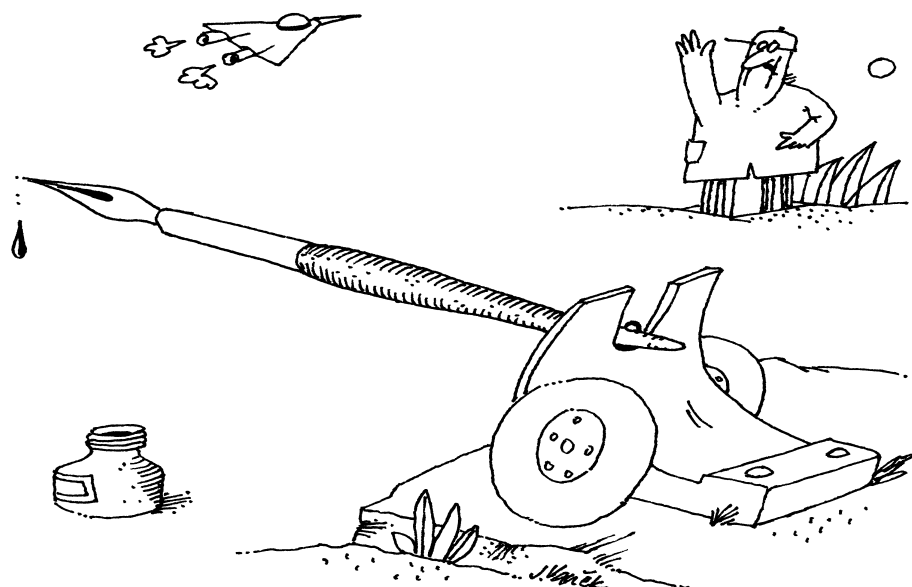
se hodnotí jako akce „organizací zapojených do teroristických aktivit“ (organization involved in terrorist activities), které se „těší podpoře některých vrstev obyvatelstva“.¹¹⁾

Zcela jinak je tomu ale v případě sebevražedných atentátů na území Izraele. Jsou-li jejich obětí bezbranní civilisté, jedná se o ničím neospravedlnitelný terorismus. Ten má velmi kruté dopady v autobusech, v barech, nebo dokonce v nemocnicích izraelských měst (šlo o případ mladé Palestinky, která byla opásána výbušninami, které měla aktivovat v nemocnici, mezi izraelskými lékaři a zdravotníky). Vědomě a záměrně vyhledávanými oběťmi jsou izraelští civilisté, častokrát dokonce v dětském věku, a proto se jedná o ničím neospravedlnitelnou bezohlednost, o zvláště cynický terorismus.

Nejhorší akce má na svědomí Islámský palestínský džihád, který nadále razí cíl zničení Izraele. Uskutěčňuje sebevražedné útoky proti izraelským cílům jak na okupovaných územích, tak přímo v Izraeli. Další vyloženě teroristickou organizací je Lidová fronta za osvobození Palestiny – ta útočí nejen proti Izraelcům, ale zabíjí dokonce i umírněné Arabů. Šíří tedy strach i mezi lidmi, jejichž zájmy se ve svém nesmiřitelném boji ohání. Obě organizace dospěly do degenerativní fáze svého vývoje a jsou na hony daleko od toho, aby si na Izraeli vynutily pozitivní odpověď, tedy vyklizení všech okupovaných území a vytvoření palestínskému státu v hranicích z roku 1947.

Údery izraelských obranných sil (IDF)

Námětem dlouhých debat je chování izraelské armády (Israel Defense Forces – IDF). Izraelští politikové i vojáci vždy zdůrazňují, že akce IDF jsou odpovědí na úde-

ry libanonské milice Hizballáh a na sebevražedné atentáty Palestinců. Jak ale hodnotit odpovědi IDF? Izraelské političtí i vojenští předáci hovoří o tzv. „cíleném zabíjení“ (targeted killings). Jeho původní inspirací je koncepce tzv. kvalitativního, rozlišujícího násilí (discriminate violence), kterou již před 30 lety vypracoval Robert Asprey.¹²⁾ Izraelská podoba této koncepce přinesla smrt mnoha skutečným palestinským teroristům, ale má také vážné stinné stánky – desítky mrtvých a zraněných na straně civilního palestinského obyvatelstva, zničená obydlí, rozbitá infrastruktura a další zhoršení již tak bědných podmínek mnoha obyčejných Palestinců. Výpady IDF tak stále více sklouzávají ke kvantitativnímu, nerozlišujícímu násilí a Izrael je kritizován, že „nebere ohled na potřeby civilního obyvatelstva (voda, elektřina, mzdy státních zaměstnanců a další), což je podle názoru právníků v rozporu s mezinárodním právem, a zejména pak se ženevskými konvencemi“.¹³⁾

O co se tedy jedná, když izraelská letadla či vrtulníky svrhávají bomby a odpalují řízené střely, které systematicky ničí civilní cíle a zabíjejí bezbranné civilisty? Z hlediska čistě vojenského to není nepřímé násilí – vždyť k dosahování politického cíle se volí vojenské prostředky. Ale z hlediska komunikační strategie? Při systematickém ničení civilní infrastruktury a zabíjení civilního obyvatelstva často jde především o varování pohlavářům militantních palestinských organizací. Velmi výstižně to vyjadřuje Christoph Bertram, bývalý ředitel Německého ústavu pro mezinárodní a bezpečnostní záležitosti, když píše: „...více síly nezajistí Izraeli více bezpečnosti. Politika bombardování civilistů ve snaze vyvinout nátlak na jejich vůdce... zavání teroristickou úskočností...“¹⁴⁾

Zároveň s tím jde také o systematické šíření strachu mezi prostými Palestinci – přestaňte podporovat islamistické radikály a teroristy, přestaňte jim poskytovat útočiště, jinak vás čekají další a další údery, které vám přinesou další ztráty a utrpení. Marhá sláva, z pohledu komunikační strategie akce IDF nezřídka naplňují základní rysy terorismu.

Závěrem

Mezistátní války a terorismus jsou v dnešním světě velice těsně propojeny, častokrát se navzájem doplňují, nebo dokonce vyvolávají. Někdy je situace zcela jasná – 11. září 2001, Madrid 2004 či Londýn 2005, to vše byl bez nejmenších pochybností ničím neospravedlnitelný terorismus. Naproti tomu na Blízkém a Středním východě (BSV)

je situace mnohem složitější v důsledku hluboce zakořeněných pocitů křivdy a dlouhodobě roztáčených spirál násilí a bezpečnostních dilemat. Proti vojenské okupaci se tam bojuje cestou sebevražedných atentátů, což je typická ukázka nepřímé strategie teroristických organizací. Následující vojenské reakce ze strany Izraele jsou ve větší či menší míře nerozlišeným, plošným zabíjením, a tak naplňují vymezení terorismu z hlediska komunikační strategie. Právě v oblasti Blízkého a Středního východu je hluboko zapuštěno největší množství kořenů dnešního globálního terorismu. Ty nemohou být vyrvány pouze cestou válek, ale především cestou přímých jednání za aktivní účasti nejlivnějších činitelů dnešního světa – Spojených států, OSN, Evropské unie a Ruské federace.

Jan Eichler (1952) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

eichler@iir.cz

¹⁾ Patterns of Global Terrorism 2003. United States Department of State, April 2004, s. 12.

²⁾ Chaliand, Gérard – Blin, Arnaud, *Antologie mondiale de la stratégie. Des origines au nucléaire*. Robert Laffont, Paris 1990, s. 608.

³⁾ Dictionnaire de la Défense et des Forces armées. Larousse 1988, s. 291.

⁴⁾ Evans, 1998, s. 565–566.

⁵⁾ Blíže viz: Chaliand, Gérard: cit. dílo s. 1174–1175.

⁶⁾ Byl to tedy zcela jiný případ než atentát na R. Heydricha v roce 1942, kdy dva vojáci exilové vlády zabili nejvyššího představitele německé okupační moci, čímž vyjádřili nesmiřitelnost vůči Heydrichově představě „konečného řešení české otázky“. Zabití Heydricha nebylo aktem terorismu, byl to odboj proti okupaci. Jeho dopad byl záporný, následoval konec německé okupace (což ani nebylo smyslem atentátu), ale naopak tzv. heydrichiáda, tedy masové popravy českého obyvatelstva (tzv. decimace).

⁷⁾ Zarkaoui a gagné. Le Monde 10. 6. 2006.

⁸⁾ V těchto oblastech zavádějí stejně nesmyslná nařízení a omezení, jako to dělal Tálibán v Afghánistánu do roku 2001. Nutí ženy, aby chodily zahalené v černých oděvech, mužům zakazují holení, nepovolují sportovní soutěže, zavádějí mravnostní policii atd.

⁹⁾ Blíže viz: seznam mezinárodních teroristických organizací v rámci rezoluce RB OSN č. 1267.

¹⁰⁾ Country Reports on Terrorism 2005. United States Department of State Publication 11324, April 2006, s. 219.

¹¹⁾ Stepanova, Ekaterina: *Anti-terrorism and Peace – Building During and After Conflict*. SIPRI, Stockholm, June 2003, s. 25.

¹²⁾ Asprey, Robert: *War in the Shadowx*. New York: Garden City, 1975.

¹³⁾ Balencie, Jean – Marc. *Les Nouveaux Mondes rebelles. Conflits, terrorisme et contestations*. Paris: Éditions Michalon, 2005, s. 81.

¹⁴⁾ Christoph Bertram: *NATO do Libanonu – ale pod jednou podmínkou*. Project Syndicate 2006. www.project-syndicate.org.

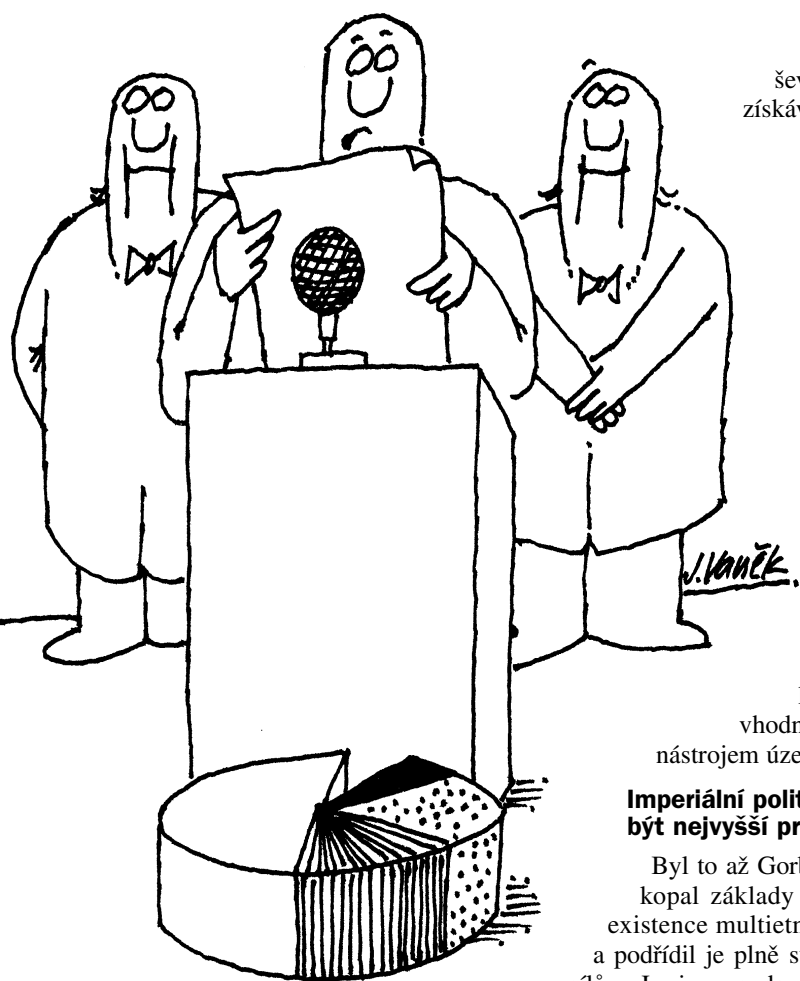
Koncem letošního roku uplyne patnáct let od rozpadu Sovětského svazu. Zánik sovětského impéria je spojován s osobou posledního hlavy státu – Michaila Gorbačova. Za necelých sedm let jeho působení došlo k několika zásadním zvrátům: k pádu bipolární struktury mezinárodního systému a k ukončení studené války, ke značné územní redukci multietnického ruského impéria a k vzniku či obnovení neruských státních útvarů, a konečně k demokratizaci totalitární povahy sovětského státu a k nástupu nových elit.

Nabízí se celá škála přístupů pro odhalování příčin těchto jevů. Podle dynamické teorie analytických rovin lze k této problematice přistoupit na třech možných úrovních, které se navíc mohou lišit tím, zda je analýza prováděna na základě metody výkladu nebo porozumění, a tím, zda je založena na přístupu sestupném nebo vzestupném.¹⁾ A tak lze například argumentovat, že bipolární struktura mezinárodního systému v sobě nutně nesla změnu a že bylo značně nepravděpodobné dlouhodobé udržení patové situace nebo že stárnoucí sovětská oligarchie nedokázala patřičně usměrnit nastupující elitu a nechala vyrůst vůdce, jenž se snažil vymanit ze závislosti na aparátu, který ho stvořil, nebo že rozhodujícím faktorem byl buďto shora, nebo zdola vyvíjený tlak na změnu společenských pravidel a kolektivně sdílených hodnot v rámci sovětského státu a jeho byrokratických struktur.

Vzhledem k naprosto bezprecedentnímu, rychlému a vícevrstevnému procesu tehdejších změn by mohla aplikace některé z nabízených rovin analýzy znamenat riziko neúplnosti pohledu. Následující zamyšlení prostupuje napříč jednotlivými rovinami. Základem pro vyvození závěrů je srovnání metody, obsahu a cílů Gorbačovovy zahraniční politiky s metodou, obsahem a cíli klasické zahraniční politiky carského a později sovětského impéria.

Pokud jde o carské a sovětské předgorbačovovské období, lze z hlediska podstaty ruského národního zájmu nepochybně hovořit o kontinuitě, a to i přesto, že mezinárodní systém prošel v jejich průběhu několika zásadními otřesy, a přesto, že autokratická vláda dynastie Roma-

Gorbačov a rozpad sovětského impéria

nov-
ců byla
nahrazena

totalitní vládou komunistické oligarchie, popř. vládou jednoho muže. Tyto dvě epochy mohou být nahlíženy jako historie potvrzování existence dvou klíčových axiomů ruské a později sovětské moci.

Zaprvé, je-li šance na podrobení si nějakého území nebo alespoň získání vlivu v jeho rámci, bylo by chybou této šance nevyužít. Zadruhé, území, které Rusko někdy ovládalo, považovalo od té doby za své a nárok, který na ně vznášelo, byl proto v jeho očích oprávněný. Na těchto základech vznikla posedlost Ruska vojenskou mocí a územní expanzí. Silná centralizovaná moc, kterou carové a po-

zději bolševici ztotožnili se získáváním a vytěžováním území, měla tendence přetékat do oblastí, kde jí v tomto nebylo bráněno. Odvěké odcizení a nedůvěra vůči Západu získaly v sovětské epoše explicitní konfrontační nálepku v podobě komunistické ideologie, která byla velmi vhodným a úspěšným nástrojem územní expanze.

Imperiální politika přestala být nejvyšší prioritou

Byl to až Gorbačov, kdo podkopal základy několikasetleté existence multietnického impéria a podířil je plně svým reformním cílům. Je sice pravda, že první políček totalitnímu státu uštědřil již Chruščov nastartováním procesu destalinizace a že časovanou bombou pro budoucnost režimu byla brežněvovská stabilizace kádru. Stejně tak je pravda, že sérii zahraničně-politických kroků, jež by bylo možné hodnotit optikou tradičního ruského myšlení jako iracionální, zahájil již Chruščov vrácením přístavů Port Artur a Dairen a poloostrova Hangö, odchodem z Rakouska a dlouhodobě ztrátou angažovaností ve třetím světě daleko od klasických ruských geostrategických sfér. Přesto tvrdě vojenské zásahy v Maďarsku a Československu, několik ideologicky vyhrančených mezinárodních krizí a absolutní nedotknutelnost politické a hospodář-

ské podstaty sovětského režimu vypovídaly o tom, že jádro ruského imperiálního uvažování bylo přenecháno Gorbačovovi prakticky nedotčeno.

Byl to Gorbačov, kdo zpochybnil zásadní premisu, že imperiální politika má být vždy otázkou nejvyšší priority a že jí mají být dlouhodobě podřízeny a přizpůsobeny výkon a struktura státního hospodářství. Finančně úsporná zahraniční politika a jednostranné ústupky Západu se naopak měly stát jedním z předpokladů hospodářských reformů. V té souvislosti přistoupil i na změny metod zahraniční politiky. Klasický cynický realistický pohled nahradil idealistickým programem internacionalismu, všelidských hodnot, kolektivní bezpečnosti a jednostranně iniciovaného odzbrojení. Jako první opustil konfrontační rétoriku založenou na existenci dvou nesmiřitelných světů. Neignoroval sice existenci dvou odlišných společenských systémů, ale chápal ji jako stav, nikoli jako důvod k trvalému boji o přerozdělení moci. Tyto vstřícné kroky směrem k Západu znamenaly odstoupení od mocného ideologického nástroje, který byl základním zdůvodněním komunistické expanze řízené z Moskvy a který sloužil jako argument a ospravedlnění pro existenci sovětských režimů ve východní Evropě a pro sovětskou angažovanost ve třetím světě.

Gorbačov tak de facto opustil stěžejní kámen imperiálního programu, když rezignoval na posvátný odkaz předků. Explicitně odmítl vojensky podporovat režimy komunistických vazalů, aniž by dokázal dohlédnout, že bez jeho podpory se zhroutí. Navíc za značně nepříznivých okolností opustil nejprestižnější bojiště studené války v Německu. Stalinův sen o vítězném míru se opět nedočkal svého naplnění. Dnes lze jen spekulovat o tom, jak dlouho by bylo možné držet nad vodou sovětské režimy a v jakém územním rozsahu a za jakou cenu by byl sovětský blok životaschopný. Gorbačov by jistě historicky nebyl prvním ruským vládcem, který kdy ztratil nějakou sféru svého vlivu. Žádný z jeho předchůdců se jich však nikdy dobrovolně nevzdal jako něčeho, co považoval za nepotřebné a zatěžující.

Paradoxně lze připisovat tyto kroky jeho víře v ruský mesianismus a v nadřazenost ruských myšlenek, kterou si nezdal se svými předchůdci. Naivně se domníval, že východoevropské státy budou následovat příkladu reformovaného sovětského socialismu, že západní státy budou následovat jeho jednostranné odzbrojovací aktivity, stejně jako jednostranné sovětské vyvázání se ze závazků ve třetím

světě. Jenže historicky nebyly přesvědčivost ruských návrhů a ruská prestiž založeny na atraktivitě myšlenek, ale na síle zbraní. Gorbačov riskoval, otevřenou až vtíravou politikou se snažil překonat historicky zakořeněnou vzájemnou podezřivost ve vztahu se Západem, protože potřeboval nutně jeho ekonomickou a technologickou pomoc. Když v rámci jednostranných návrhů na odzbrojení nabízel možnost inspekci přímo v Sovětském svazu, bylo jasné, že doba odmítnutí Marshallova plánu je nenávratně pryč. Sovětská supervelmoc byla ochotna se pro ekonomický prospěch vysvléknout před „americkými imperialisty“ prakticky donaha.

Mocenská struktura státu podřízena hospodářským reformám

V rámci nového stylu zahraniční politiky se vzdal metody použití násilí i v rámci vnitřního impéria. Hodlal dodržovat mezinárodněprávní závazky i na vnitrostátní úrovni a odmítal metody politické perzekuce. Emancipační snahy neruských národů a etnik se začaly rychle vymykat jeho kontrole. Stal se prvním ruským vládcem, který hospodářským reformám podřídil mocenskou a organizační strukturu státu, a aniž k tomu byl nucen tlakem událostí, vzdal se svého mocenského monopolu.

Demokratizace a decentralizace spustily proces rozkladu totalitarismu a ztrátu moci imperiálního centra na úkor regionálních elit. Stály na počátku procesu rozpadu multietnického impéria. Pokud opřít moc o jiné než konzervativní složky vedl k rozbití mocenské a řídicí struktury, jež mu poskytovala legitimitu pro vedení a správu státu. Došlo k realizaci modelu velkého třesku, všichni, včetně silových složek, se začali Gorbačovovi názorově vzdalovat. Nebyl sice prvním imperátorem, který se ocitl v nepříznivé hospodářské situaci a z toho vyplývajících mezinárodněpolitických nepřijemnostech. Jako první se nicméně odhodlal doprovodit reformy týkající se hospodářské obnovy i reformami politického systému, a to se stalo osudným nejen jemu, ale i jeho státu. Přetáhl mez pružnosti, nechal Rusko pohltit západní myšlenkou, něčím naprosto neruským a s tehdejší Ruskem neslučitelným. Jestliže Petr I. otevřel okno do Evropy, vzal si, co potřeboval, a pak ho zase zavřel, Gorbačov otevřel okno politickým reformám, které ho smetly.

Co se tedy týká pádu sovětského impéria a konce studené války, lze za jejich

hlavní příčinu označit naprosto neočekávané chování jedné z velmocí. Gorbačov se naprosto bezprecedentně vzdal moci, aniž k tomu byl nevyhnutelně nucen vnějšími okolnostmi. Řečeno slovy Henryho Kissingera: „Žádná světová velmoc se nikdy nerozpadla tak totálně a tak rychle, aniž by se tak stalo v důsledku prohrané války.“²⁾ Nelze upřít jistou relevanci tezí o významu Reaganovy doktríny uzbrojení, o významu národnostního pnutí nebo revoluce zdola prostřednictvím demokratické emancipace mas, ale pouze do té míry, že se jednalo o doprovodné jevy a o prostředí, ve kterém činilo sovětské vedení svá rozhodnutí. Esenciální zůstává, že se jednalo o revoluci shora, že šlo o sled svobodných a z hlediska tradičního národního zájmu nešťastných rozhodnutí. Gorbačov opustil bojiště studené války v zásadě za podmínek, které stanovil Západ, přičemž je třeba souhlasit s názorem, že role Západu při zhroucení komunismu byla omezená.³⁾ První socialistická společnost na světě se sama vzdala své verze socialismu. „Pílfře sovětského systému – strana, plánované hospodářství, politická policie a svaz – nebyly transformovány, ale byly zrušeny.“⁴⁾ Lze jen souhlasit s názorem, že pacient byl sice chronicky nemocen, ale nebyla to nemoc, co ho zabilo, ale lékařem špatně předepsaná léčba.⁵⁾

Gorbačovovo reformní úsilí ztroskotalo, neboť věřil v možnost realizace tří základních premis, které reálný vývoj odhalil jako mylné. Zaprvé, Gorbačov věřil ve vnitřní reformovatelnost socialistického ekonomického modelu do konkurenceschopné podoby s tržní ekonomikou. Zadruhé věřil v možnost udržení demokratizace v úzkém rámci vedoucí úlohy komunistické strany, přičemž spoléhal na všemocnost obměny nomenklaturních kádřů. Zatřetí, Gorbačov věřil v životaschopnost multinárodnostního demokratického decentralizovaného Sovětského svazu.

Nezdar Gorbačovových reforem přímo svádí ke srovnání s reformním úsilím čínských komunistů, také zavádějících tržní prvky do centrálně plánovaného hospodářství. Čína sice nebyla vystavena zbrojním závodům a neseseděla na časované bombě národních křivd, klíčové ale bylo, že se nepustila do demokratického avanturismu. Zhruba v době, kdy se Gorbačov bil za přijetí rezoluce odsuzující použití vojenské síly při potlačení demonstace v Tbilisi, masakrovaly tanky čínské armády studenty na náměstí Tien an-men, zhruba v době, kdy byli bývalí

sovětsští disidenti voleni do Sjezdu lidových poslanců, byli čínští disidenti zatýkáni a chystaly se masové popravy nepřátel revoluce.

Gorbačov se mohl rozhodnout a rozhodl nenásledovat čínský model, ač platilo a platí, že „diktátor sám může realizovat svou svobodnou vůli a zborit celý systém... Nové myšlení vzniklo, kdy vzniklo, protože Gorbačov, vykonávající svou svobodnou vůli, se rozhodl je zavést, aniž by dokázal dohlédnout jeho nezamýšlené následky.“⁶⁾ Myšlená entita ruského národního zájmu, která v době jeho ohrožení historicky prokazovala nadřazenost nad legitimitou vládce, se vzedmula pozdě. Na rozdíl od jiných ruských vládců, kteří se fatálně odklonili od jádra národního zájmu, Gorbačov nebyl odstraněn včas.⁷⁾ Srpnový puč konzervativců z roku 1991, dovolávající se patriotismu a historického odkazu předků, přišel v době, kdy již zřejmě nebylo možno vývoj událostí zvrátit. V té době byl Gorbačov pouhým divákem historických dějů, ve kterých byl konzervativní nacionalismus ztotožňující Rusko a Sovětský svaz, jakožto soubor historických území spravovaných z moskevského centra, poražen moderním nacionalismem chápajícím Rusko jako jedinečnou kulturní a jazykovou jednotu, účelově použitým Jelcinem jako prostředek delegitimizace Gorbačovovy moci a jako platforma pro liberální pojetí reformem.

Pavel Grim (1975) vystudoval obor Mezinárodní politika a diplomacie na VŠE v Praze, nyní je doktorem na katedře mezinárodních vztahů FSV UK.

pavel.grim@seznam.cz

¹⁾ Hollis, Martin, Smith, Steve: *Teorie mezinárodních vztahů. Interpretace a porozumění*. Brno 2000.

²⁾ Kissinger, Henry: *Umění diplomacie. Od Richelieu k pádu Berlínské zdi*. Praha 1996, s. 798.

³⁾ Bowker, Mike: *Russian Foreign Policy and the End of the Cold War*. Aldershot (UK) 1997, s. 103.

⁴⁾ Malia, Martin: *The Soviet Tragedy*. New York 1994, s. 497.

⁵⁾ Strayer, Robert: *Why Did the Soviet Union Collapse? Understanding Historical Change*. New York 1998, s. 83.

⁶⁾ Odom, William E.: *The Sources of „New Thinking“ in Soviet Politics*. v: Njølstad, Olav (ed.): *The last Decade of the Cold War. From Conflict Escalation to Conflict Transformation*. London and New York 2004, s. 141–4, 153.

⁷⁾ Se souhlasem nástupců trůnu byli zavražděni carové Petr III. a Pavel I., kteří se naprosto odklonili od tradiční zahraniční politiky svých předchůdců. Podobný osud „preventivně“ potkal vzdorného careviče Alexeje. Analogii je možné vést i s osudem Chruščovovým.

Reprezentace zájmů menšin v EU

R. Chytilík, M. Mareš: Reprezentace zájmů menšin v EU, Sborník konference Institutu pro srovnávací politologický výzkum Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity, konané 28. listopadu 2005, Centrum pro studie demokracie a kultury, 2006, 95 s., ISBN 80-7325-087-X.

Sborník z konference pro srovnávací politologický výzkum Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity (konané 28. listopadu 2005) přináší osm zajímavých pohledů na problematiku menšin (v širším i užším pojetí) v kontextu možného vzniku jednotné politiky Evropské unie vůči menšinám.

Otázky, které si tu autoři kladou a jež se snaží alespoň částečně zodpovědět, se týkají jednak vymezení pojmu „menšina“ a jednak právního statutu etnických menšin jednotlivých (nebo přinejmenším těch nejlidnatějších) států Evropské unie.

Autoři, kteří se ve svých příspěvcích zabývali možností vzniku **jednotné politiky Unie vůči menšinám** (*J. Jařab, I. Pospíšil, P. Barša a M. Loužek*), dospěli vesměs (na základě různých premis) k názoru, že koncept takové politiky je za daných právních norem a zákonů jednotlivých členských států nemyslitelný a svým způsobem kontraproduktivní.

Relevantních důvodů pro toto tvrzení je více. Zprv by bylo možno uvést vágnost termínu „menšina“. Menšina etnická má mnoho definicí měnících se od 19. století v politickém a sociálním kontextu. Jejimi základními (statisticky prakticky nepodchytilnými) faktory jsou společný mateřský jazyk (může jít o jazyk nejlépe ovládaný, o jazyk nejčastěji používaný, o jazyk, v němž bylo dítě matkou nebo jinou osobou vychováváno či s nímž se jedinec vnitřně identifikuje – tyto definice se mohou, ale nemusí překrývat) a společná historie (což je opět problematický termín, záleží na vymezení, jak dlouhé období se vezme v potaz). Etnikum a etnická menšina pak nemusí být totožná s pojmem „menšina národnostní“, kde národnost je čistě deklaratorního rázu (kdo se k ní dobrovolně hlásí)

a nejčastěji se zjišťuje sčítáním lidu, domů a bytů.

Kromě etnických menšin jsou v každé společnosti však další, neméně (ne-li více) důležité menšiny, a to například menšina „sociálně slabých“. I zde je potřeba jasně formulovat znaky takové populace, na rozdíl od etnik tady lze nalézt statisticky uchopitelné ukazatele, kdy je pravděpodobnější, že se člověk zařadí mezi „sociálně slabé“. Jsou jimi například nezaměstnanost, zvláště dlouhodobá, nízká úroveň vzdělání, nízká kvalifikace, u dětí je to pak okolnost, zda žijí v rodinách, kde jeden či oba rodiče splňují tyto podmínky. Kromě menšiny „sociálně slabých“ narůstá v zemích Unie podíl určité podmnožiny této menšiny, a to nezaměstnatelných lidí. To jsou osoby, které nejenže jsou nezaměstnané, ale vzhledem k velmi nízké úrovni vzdělání a kvalifikace nemají naději, že by zaměstnání získaly, pro trh práce jsou nepoužitelné. Problematikou menšin, kde hlavním hlediskem není etnicita či národnost, ale právě sociální postavení, se zabývá především **J. Jařab**.

Jak hned v úvodu sborníku vymezili **Roman Chytilík a Miroslav Mareš**, Evropská unie pracuje s pojmem „menšina“ především při hlasování ve svých orgánech („kvalifikovaná menšina“, „blokační menšina“) a pak v klasickém pojetí etnických a náboženských menšin a v odlišné sexuální orientaci oproti majoritní populaci. Pokud by se tvořila *jednotná evropská politika vůči menšinám* (odhlédněme teď od opodstatněného argumentu P. Barši, že až na opatření proti rasové či etnické diskriminaci zakotvené v Amsterodamské smlouvě z roku 1999 nemá EU nástroje k přijímání závazných normy týkající se menšinových politik členských států – (s. 60)), je třeba vymezit, kdo všechno je menšinou.

V Evropské unii jsou Anglosasové, Germáni, Slované, Rétorománi, Ugrofinové (a další), katolíci římskokatoličtí a pravoslavní, protestanté, muslimové, početná skupina věřících bez vyznání a početná skupina ateistů (a další), jsou zde zastoupeny všechny možné levicové, středové a pravicové politické proudy.

Dále je tu faktor odlišného politického vývoje současné „Pěťadvacítky“ po skončení 2. světové války. Zatímco „západ“ formoval společnou bezpečnostní a později i ekonomickou politiku – budoval koncept „welfare state“ – koncept „sociálního státu“, „východ“ byl integrován pod mocenskou politikou Sovětského svazu. Sociální výhody (např. téměř neexistence nezaměstnanosti, výrazné podpory na děti, bydlení a vzdělání) byly limitovány právě jeho mocenskou existencí. „Východ“ je měl, aby se obyvatelstvo příliš nebourlo politickému útisku a aby mohl opodstatnit své ideologické premisy, „západ“ s vypěnou a po válce rychle se rozvíjející ekonomikou je byl schopen a v určité míře i nucen implantovat vzhledem k soupeření Západ–Východ, aby byl „výkladní skříň“ pro „východ“ a zajistil sociální smír na domácí politické scéně. Po pádu Sovětského svazu získaly sociální problémy (nezaměstnanost, nezaměstnatelnost) na „východě“ značné rozměry, sociální situace se však vlivem propojenosti (padla „železná opona“, proces globalizace tak ztratil umělou bariéru a urychlil se) zhoršila i na „západě“, nadnárodní korporace ztratily brzdu v podobě ambiciózního rivala a rozvíjejí se naplno. Velmocenské soupeření však neskončilo. Naopak, vedle USA a Ruska přibyla Čína a nezanedbatelnou roli se snaží hrát i Evropská unie. Jako výsledek latentního mocenského soupeření se často projevuje rozdmýchávání nacionalismů, podpora krajní pravice a xenofobie. **Koncept „sociálního státu“ se zdá být neudržitelným.**

Pád „železných opon“ navíc spustil i migrační vlny a řešení národnostních konfliktů v rámci jednotlivých států, které byly často příživovány i zvenčí. Dodnes neexistuje jednotné stanovisko Evropské unie ke konceptu vytvoření tzv. „Velké Albánie“, EU není připravena na řešení sociálních a ekonomických problémů na Balkáně, zejména pak v Srbsku, Albánii, Rumunsku, Bulharsku, na Ukrajině (nemluvě o výjimečné roli Turecka). Ukrajina se čím dál více dostává pod vliv Ruska, stejně jako strategický Balkán, kde své zájmy bude jistě sledovat i Čína. Neznalost specifik toho kterého státu pak může vést ke kontraproduktivním zákonům, jež ve svých důsledcích poškodí jak majoritní, tak zejména minoritní populaci (ať už je to problematika Romů v České republice či na Slovensku, ruské menšiny v pobaltských zemích, srbské menšiny v Kosovu, albánské menšiny v Makedonii atd.).

Pavel Barša se ve své stati zaměřil na rozdílný přístup k muslimské náboženské menšině ve vzdělávacích institucích tří hlavních reprezentantů Evropské unie – Německa, Velké Británie a Francie (pro dokreslení by byly jistě zajímavé i Itálie, Španělsko či Polsko). Všimá si odlišných (historicky daných) postojů těchto států plynoucích z propojení státu a církve (anglikánská církev a konstituční monarchie ve Velké Británii) či striktního oddělení státu od církve (Francie, do jisté míry Německo – zde by mohla být zajímavá i srovnávací analýza bývalého západního a východního Německa, dále pak Bavorska a severních spolkových zemí). Možná by zde za zmínku stálo, že britská konstituční monarchie prochází jistou politickou krizí (uvažuje se i o jejím skončení), jednotlivé země Velké Británie (hlavně Wales a Skotsko) posilují svou politickou autonomii a otázka Severního Irsku a Irsku není doposud také ukončena. Je tedy možné, že propojení státu a církve dozná ve Velké Británii v blízké budoucnosti změny. S čím lze s P. Baršou rozhodně souhlasit, je, že by politika vůči etnickým či náboženským menšinám nikdy neměla kolidovat s koncepcí lidských práv a antidiskriminační politikou státu (s. 66).

Velmi zajímavý příspěvek v předkládaném sborníku má také **Csaba Szaló**. Zabývá se *Kymlickovými teoriemi* vztahu mezi již usídlenými „etnokulturními“ menšinami a přistěhovalci. To je téma velmi aktuální. Současné mezinárodně-politické dění napovídá, že by v dohledné době mohlo dojít k rozsáhlým vojenským konfliktům na Blízkém a Středním východě (lokální konflikty tam přetrvávají neustále) a do pohybu by se mohly dát početné migrační vlny. Část by jich šla možná do Číny, která je prozatím zemí ryze emigrační, část pak do Evropy a možná do USA. Tyto státy jsou na něco takového naprosto nepřipravené.

Vlivem konfliktů v Asii, Rusku a v afrických státech je stále mnoho *uprchlíků a přistěhovalců, kteří chtějí zlepšit svou ekonomickou situaci*. Ti vlastně tvoří v zemích Evropské unie další významnou menšinu, hodně nesourodou, jejíž integrace do majoritní společnosti i s jejími minoritami je velmi obtížná až nereálná, zvláště při větším počtu. Proces demokratizace – jedna ze součástí globalizačního procesu – však s sebou nese zvyšování vzdělanostní úrovně lidí po celém světě a s tím i jejich rostoucí nároky na sociální a ekonomický standard. Tento demokratizační proces tak už nenaráží na vlivy studené války, ale na nové problémy,

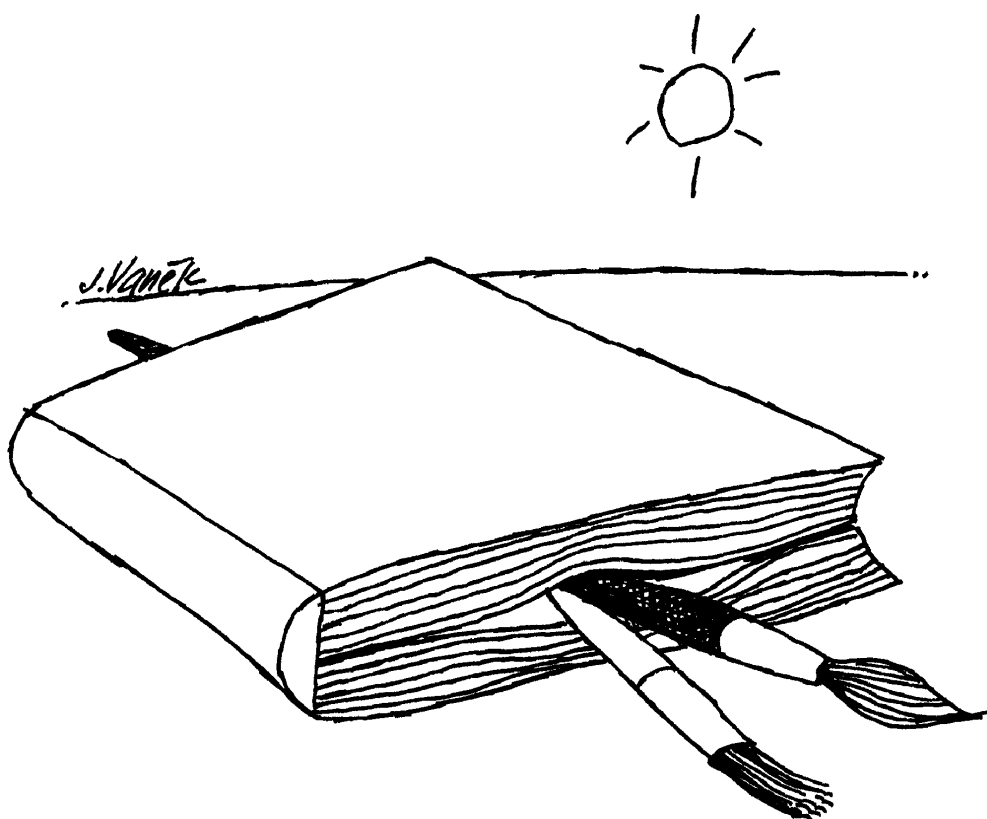
vyplývající z vývoje světové ekonomiky, spojeného s bojem o suroviny, na mocensko-politické priority a v neposlední řadě na boj s terorismem, často působícím na úkor lidských práv.

Politické prezentaci menšin se ve svém článku věnuje **Miroslav Mareš**. Rozebírá aktuální politické strany v Evropské unii deklarující zájmy některých etnických menšin, podmínky jejich existence, jejich program, možnosti jejich působení. Možná by zde neškodilo více zdůraznit, že politická strana „hájící zájmy etnické či národnostní menšiny“ nemá vlastně své vymezení. Čí zájmy má vlastně hájit? Každá etnická či národnostní menšina má své „sociálně slabé“, může se skládat z osob různého náboženského vyznání, každá taková menšina bude mít svou levicí a pravici, případně svou krajní levici a krajní pravici. Že by pak byla reprezentována jen jednou politickou stranou, je nefunkční a nepovede to patrně ke zlepšení postavení menšiny v majoritní populaci.

Menšinovou politikou v rámci teorie veřejné volby (specifický ekonomickopolitický koncept teorie jednání, jenž klade důraz nikoli na celek, ale na jednotlivce a jeho jednání) se zabývá **M. Loužek**. Všimá si hierarchie práv menšin, kde na pomyslném vrcholu je zásada nediskriminace a lidských práv (s. 87). Kromě práv má každý jednotlivec přesně vymezené

povinnosti. Okrajově se dotýká problematiky Slováků žijících v České republice a Čechů na Slovensku po rozdělení Československa.

Romské problematice ČR je určen text **I. Hartmanna**. Upozorňuje na sociální problémy menšiny, která podle *Sčítání lidu, domů a bytů 2001* čítala něco přes 11 000 osob (to jsou ti, kdo se přihlásili k romské národnosti), ale která je mnohem početnější. Tyto problémy jsou dány jednak nízkou úrovní vzdělanosti a nízkou kvalifikací značné části této minority (s. 15), dále pak historií, kdy původní romské obyvatelstvo bylo v podstatě vyhlazeno v koncentračních táborech za druhé světové války a nová romská populace přicházela v několika vlnách z „východu“. V minulém režimu nehrálo vzdělání podstatnější motivační roli, v současnosti je nezbytným předpokladem na trhu práce. Pokud se má romská problematika v České republice řešit, nestačí kosmetické úpravy v podobě nařízení EU, co se kde má postavit či zbořit či která rodina má dostat odškodnění za diskriminaci a jak vysoké, nutná je systémová změna, jak umožnit i dětem ze „sociálně slabých“ rodin získat co nejvyšší vzdělání, a mít tak alespoň nějaké šance na trhu práce. Otázkou ale zůstává, zda při sledování národních a ekonomických zájmů jednotlivých zemí EU je možná jednotná

sociální politika Unie. Dalším negativním rysem je proces, kdy rodiny „sociálně slabých“ (mezi nimi často Romů) jsou vystěhovávány z okolí centra na periferii, a vznikají tak neintegrovane slumy, kde se koncentruje menšina nezaměstnaných a nezaměstnatelných.

Tím se dostávám k zhodnocení celého sborníku. Je podle mne velmi přínosný k diskusi o právech a povinnostech menšin v rámci Evropské unie, a to už tím, že menšiny neredukuje pouze na etnické. Naopak, ještě větší pozornost bych věnoval sociální problematice, neboť právě ghetta dlouhodobě nezaměstnaných a nezaměstnatelných lidí a jejich dětí jsou skutečným problémem, na rozdíl od faktu, zda jsou příslušníky toho kterého etnika či zda vyznávají to či ono náboženství. Nezaměstnanost, úroveň vzdělání, počty nezletilých dětí v rodinách, kde nejméně jeden rodič je nezaměstnaný – to jsou sta-

tisticky měřitelné ukazatele a tyto jevy se dají systémově řešit. Jinak by už časem nemusela být řeč o menšině, ale o majoritní populaci nezaměstnaných a nezaměstnatelných, k čemuž snad nedojde.

Kromě toho by v diskusi o menšinách neměla chybět problematika zdravotně postižených lidí (např. vozíčkářů, diabetiků, lidí odkázaných na bezlepkovou dietu, lidí odkázaných na péči ústavů atd.). Už proto, že tito lidé jsou často odkázáni na drahé léky či potraviny nebo nákladné služby a jejich postavení ve společnosti tak není jednoduché. O menšinách je potřeba se bavit v co nejširším smyslu a hledat co nejkonkrétnější opatření, jak zabránit jejich sociálnímu propadu či jejich diskriminaci.

Jak bylo řečeno na začátku této recenze, pokud se autoři předkládané studie zabývali *možností vzniku jednotné evropské politiky vůči menšinám* (J. Jařab, I. Pos-

píšil, P. Barša a M. Loužek), dospěli k závěru, že je nereálnou a může být i kontraproduktivní. S tím souhlasím, pokud se jedná o menšiny *etnické*. V případě konceptu menšin *sociálních* však zastávám názor, že jednotná, stále se vyvíjející sociální politika Unie je nejen potřebná, ale i nezbytná, pokud má EU nadále existovat, je to jeden z jejích základních pilířů.

Celkově vnímám předkládaný sborník jako inspirující text k další diskusi o menšinách, jejich pojetí a k řešení jejich problémů a doporučuji ho studentům humanitních oborů, vědeckým pracovníkům i politikům zabývajícím se sociální problematikou v rámci Evropské unie.

Marek Řezanka

Marek Řezanka (1980) je odborným pracovníkem Českého statistického úřadu.

marek.rezanka@czso.cz

Management Press, Praha: Postkapitalistická společnost, 1993; Nové reality, 1995; Druckner na každý den, 2006.

Nároky na politické vedení: Střezte se charismatu!

Charisma čili strhující kouzlo osobnosti je dnes „žhavým“ tématem. Kolem charisma se točí bezpočet diskusí a o charismatických vůdcích byla napsána spousta knih. Toužení po charismatu je ale politickým smrtelným přáním. Žádné století nemělo více vůdců s větším charismatem než dvacáté století a političtí vůdci žádné epochy nenapáchali větší škody než čtyři obrovití vůdci dvacátého století: Stalin, Mussolini, Hitler a Mao. Důležité není charisma. Důležité je, zda vůdce vede správným směrem nebo zda zavádí na scestí. Konstruktivní výkony dvacátého století byly dílem naprosto necharismatických lidí. Veliteli, kteří dovedli Spojence k vítězství ve druhé světové válce, byli Dwight Eisenhower a George Marshall. Oba byli velice disciplinovaní, nesmírně schopní a k smrti nudní.

Snad největším důvodem k naději a optimismu je to, že nová společenská většina, totiž znalostní pracovníci, nenachází v politice starého stylu žádný smysl. V prokázaných schopnostech však ano.

Povaha svobody: Svoboda nikdy není proštěním a vždy je odpovědností.

Ze stále aktuálních zamyšlení a podnětů zakladatele moderního managementu Petera F. Druckera (1909–2005)

Svoboda není nevázaná zábava. Svoboda není totéž co štěstí jednotlivce a nelze ji ztotožňovat ani s bezpečím, mírem či pokrokem. Svoboda je odpovědná volba. Svoboda není ani tolik právo jako spíše povinnost. Skutečná svoboda není svoboda od něčeho: to by byla výsada. Je to svoboda vybrat si mezi tím, že člověk něco bude dělat, nebo to nebude dělat, že bude jednat tím či oním způsobem, že bude vyznávat jedno přesvědčení, nebo přesvědčení opačné. Svoboda není „legrace“, je to nejtěžší břemeno, které bylo člověku uloženo: rozhodovat o svém vlastním jednání a o jednání společnosti a nést za obě tato rozhodnutí odpovědnost.

Korupční stát: Stát se stává pánem občanské společnosti, schopným ji modelovat a utvářet.

Až do první světové války nebyla žádná státní moc v historii schopna získat od svých lidí více než jen velice malý zlomek národního důchodu země, snad pět nebo šest procent. Dokud se vědělo, že příjmy budou omezené, státní moc, ať šlo o demokracie, nebo o absolutistické

monarchie jako carské Rusko, působila v krajně omezených podmínkách. Tato omezení znemožňovala státu vystupovat jako sociální nebo ekonomický činitel. Avšak od první světové války – a ještě patrněji od druhé světové války – proces sestavování rozpočtu znamenal v podstatě jen přitakávání všemu. V nových podmínkách, kdy se předpokládá, že neexistují žádné ekonomické hranice příjmů, které může získat, stát se stává pánem občanské společnosti, schopným ji modelovat a utvářet. Prostřednictvím moci může přetvářet společnost podle představ politiků. Nejhorší je, že fiskální stát se stává státem korupčním.

Korupční stát tak ve stále větší míře podkopává základy svobodné společnosti. Volení představitelé oškubávají své voliče, aby přispěli k obohacování zvláště zájmových skupin – a tak si koupili jejich hlasy. To je popřením pojmu občanství – a lidé to takto začínají i chápat.

Bohumil Tesařík

Bohumil Tesařík (1935), nezávislý publicista.

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

- 3 De 52 984
AGULHON, Maurice
De Gaulle: dějiny, symbol, mýtus / Maurice Agulhon. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2005. – 101 s. – (Knižnice dějin a současnosti; sv. 29). – Pozn.-Rej.
ISBN 80-7106-996-5
- 9 52 918
BAHBOUH, Charif
Sýrie: historie, kultura, geografie / Charif Bahbouch. – Praha: Dar Ibn Rushd, 2005. – 176 s.: [16] s. il. – Bibl.
ISBN 80-86149-44-7
- 3 52 986
CLARKE, Richard A.
Strategie války proti terorismu / Richard A. Clarke; [překlad Václava Hrdličkové]. – 1. vyd. – Praha: Alfa Publishing, 2005. – 269 s.
ISBN 80-86851-14-1
- 352 837
CONSTITUTION
A Constitution for Europe: the IGC, the ratification process and beyond / Ed. by Ingolf Pernice, Jiří Zemánek. – 1. Aufl. – Baden-Baden: Nomos, 2006. – 246 s. – (European constitutional law network-series; Vol. 5). – Pozn.
ISBN 3-8329-1411-0
- 3 52 926
CONSTRUCTIVISM
Constructivism and international relations: Alexander Wendt and his critics / Ed. by Stefano Guzzini and Anna Leander; autor části Petr Drulák. – New York: Routledge, 2006. – xix, 246 s.: gr. – (The New international relations series). – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 0-415-41120-3
- 3 52 602
ČEJKA, Marek
Izrael a Palestina: minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu / Marek Čejka. – 1. vyd. – Brno: Centrum strategických studií, 2005. – 305 s.: il. – Bibl.-Pozn.-Přil.
ISBN 80-903333-9-7
- 3 De 52 909
FÜRST, Rudolf
Čína ve XX. století: období 1989–2005 / Rudolf Fürst; Díl 3. – 1. vyd. – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. – 189 s. – (Učebnice). – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-244-1286-1
- 3 52 983
HALAS, František X.
Fenomén Vatikán: idea, dějiny a současnost papežství, diplomacie Svatého stolce, České země a Vatikán / František X. Halas. – 1. vyd. – Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. – 759 s., [4] s. obr. příl.: mp. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 80-7325-034-9
- 3 52 992
HAVLÍK, Petr
Politika z obou stran: česká politika 1989–2005 / Petr Havlík, Bohumil Pečinka. – 1. vyd. – Praha: Ivo Železný, 2005. – 268 s.: il.
ISBN 80-237-3953-0
- 952 920
HORÁK, Slavomír
Afghánský konflikt / Slavomír Horák. – 1. vyd. – Praha: Public History, 2005. – 179 s.: il., tab. – Bibl.
ISBN 80-86445-17-8
- 3 52 987
HOTMAR, Josef
Zrození republiky 1914–1918 / Josef Hotmar. – Brno: Stilus, 2005. – 423 s., [16] s. obr. příl. – Přil.– Rej.
ISBN 80-903550-4-8
- 3 52 922
HUNTINGTON, Samuel P.
Kam kráčíš, Ameriko?: krize americké identity / Samuel P. Huntington. – 1. vyd. – Praha: Rybka, 2005. – 419 s.: tab. – Pozn.
ISBN 80-86182-87-8
- 3 52 988 PK
KLOKOČKA, Vladimír
Ústavní systémy evropských států: (srovnávací studie) / Vladimír Klokočka. – 2. aktual. a dopl. vyd. – Praha: Linde, 2006. – 423 s. – Rej.
ISBN 80-7201-606-7
- 3 52 919
KOVÁŘ, Martin
Dějiny evropské integrace. Sv. 1 / Martin Kovář, Václav Horčíčka. – 1. vyd. – Praha: Triton, 2005. – 151 s. – (Dějiny do kapsy; 23). – Bibl.
ISBN 80-7254-731-3
- 3 52 989
KOVTON, Jiří
Republika v nebezpečném světě: éra prezidenta Masaryka 1918–1935 / Jiří Kovton. – 1. vyd. – Praha: Torst, 2005. – 898 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 80-7215-254-8
- 3 De 52 849
KOZIÁK, Tomáš
Federálna únia a britské projekty európskej integrácie do roku 1945 / Tomáš Koziak. – Prešov: Slovacontact, 2003. – 145 s. – Bibl.–Přil.–Rej.
ISBN 80-8876-11-7
- 9 52 991
KŘEN, Jan
Dvě století střední Evropy / Jan Křen. – 1. vyd. – Praha: Argo, 2005. – 1109 s.: gr., mp., tab. – (Dějiny Evropy; sv. 8). – Bibl.-Rej.
ISBN 80-7203-612-2
- 3 52 990
KUČERA, Jaroslav
Žralok nebude nikdy tak silný: československá zahraniční politika vůči Německu 1945–1948 / Jaroslav Kučera. – 1. vyd. – Praha: Argo, 2005. – 200 s. – (Historické myšlení; sv. 24). – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 80-7203-648-3
- 3 52 828
OUTRATA, Richard
Globalizácia a slovenská ekonomika / Richard Outrata ... [et al.]. – Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2006. – 378 s.: gr., tab. – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-7144-150-3
- 3 52 906
PERFORMANCE
Performance and Perspectives of the European Union as Seen by of the New Member: post-accesion monitoring conference / Ed. Milan Šíkula, Veronika Hvozdíková. – Bratislava: Institute of Economic Research, 2006. – 185 s. tab. – Bibl.-Pozn.
- 3 52 851
PONGS, Armin
V jaké společnosti vlastně žijeme?: společenské koncepce – srovnání / Armin Pongs; Sv. 1. – 1. vyd. – Praha: ISV, 2000. – 265 s.: il. – (Sociologie)
ISBN 80-85866-59-5
- 3 De 52 954
POSTDEMOKRACIE
Postdemokracie: hrozba, nebo naděje?: sborník textů / Lubomír Brokl ... [et al.]. – 1. vyd. – Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006. – 84 s. – (Ekonomika, právo, politika; Č. 44/2006). – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-86547-48-5
- 3 52 921
SORENSEN, Georg
Stát a mezinárodní vztahy / Georg Sorensen. – 1. vyd. – Praha: Portál, 2005. – 237 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 80-7178-910-0
- 3 De 52 820
TRAJECTORIES
Trajectories of the left: social democratic and (ex-)communist parties in contemporary Europe: between past and future / Edited by Lubomír Kopeček. – 1st ed. – Brno: CDK (Democracy and Culture Studies Centre), 2005. – 179 s.: tab. – (Comparative political science; Vol. 3). – Bibl.-Pozn.
ISBN 80-7325-078-0
- 3 De 52 962
ZASTOUPENÍ
Zastoupení evropské pětadvacítky v Evropském parlamentu / Ed. Christian Lequesne, Lenka Rovná. – Praha: CEFRES, 2005. – 131 s.: tab. – Pozn.
ISBN 80-86311-16-3